

CAPÍTOLS GRATUÏTS

Arriba el clàssic

Ramon Cardona

*A tots els alumnes que he tingut
al llarg d'aquests anys.*

A la meva dona i als meus fills.

Pròleg

El llibre que el lector té a les mans recull un seguit de vivències d'un professor entusiasta que fa la seva feina amb una il·lusió indiscutible i una dedicació envejable. Crec que molts ensenyants de les llengües clàssiques o d'altres matèries s'hi sentiran identificats, perquè l'objectiu que persegueixen els qui es dediquen a la noble tasca de transmetre coneixements sobre totes les matèries tenen un objectiu comú: intentar que els joves siguin ciutadans amb criteri propi, que tinguin un esperit crític i que valorin el passat i el present per tal d'encarar el futur que tenen al davant.

El llibre es descabdella al llarg d'un curs acadèmic en un centre d'ensenyament secundari. L'autor, professional de les llengües clàssiques i de la seva cultura, sap lligar de manera magistral la quotidianitat de les coses que solen passar a l'aula o fora del centre educatiu en un curs amb fets transcendents de la cultura de tots els temps: història, literatura, filosofia, música, educació física, lingüística. El que un ensenyant de llengües clàssiques pot tractar durant un curs acadèmic és com el fil d'Ariadna que uneix un seguit d'experiències docents diverses i engrescadores entre alumnes joves de finals de l'ensenyament secundari obligatori i dels dos anys de batxillerat actual. El lector aviat s'adonarà que la marxa del curs permet intercalar informacions interessantíssimes d'art, de literatura, de música, de lingüística, d'història, de política, de la Grècia i de la Roma de l'antiguitat connectades magistralment amb fets i reflexions sobre el món actual, ja sigui de Grècia o d'Itàlia, ja sigui d'arreu del món.

Alguna vegada he sentit dir que els professors de llengües clàssiques de l'ensenyament secundari s'avorreixen impartint les seves matèries en els inicis del seu aprenentatge. Evidentment, jo no comparteixo aquesta opinió. La persona que exerceix de professor, en qualsevol nivell, ja sigui primari, secundari o bé universitari, si és capaç de trobar el nivell adient que ha de fer servir en la seva feina i de comprendre les emocions intel·lectuals de les persones amb les quals es relaciona, troba la gratificació corresponent quan fa proves per tal de qualificar-les. És difícil aconseguir trobar el nivell adient, però un bon ensenyant amb vocació sap trobar-lo de manera que el grup de persones que té al davant assoleixi els objectius que s'ha proposat aconseguir. La millor recepta, potser molt antiga, és la que aconsellava l'oracle del déu Apol·lo de Delfos i que en aquest llibre apareix viscuda i co-

mentada d'una manera magnífica. La màxima «res amb excés», que els romans deien *nihil nimis*, fent una traducció de la màxima grega *medèn ágan*, és aconsellable aplicar-la a l'ensenyament i a gairebé totes les facetes de la vida humana.

Avui en dia la nostra societat potser no valora gaire l'aprenentatge de les llengües clàssiques, perquè es pensa que és molt més productiu el coneixement de matèries relacionades amb l'economia, amb la tècnica i amb les llengües modernes. És ben cert que en el nostre món, en el qual tot canvia a una velocitat vertiginosa, costa de valorar el llegat del passat, que cal recordar que és la llavor i el fonament del present i del futur.

Actualment, amb l'experiència del coronavirus que afligeix la humanitat hem après a valorar molt més la importància dels professionals de la medicina del país i dels investigadors que es desviuen per millorar la salut dels seus conciutadans. Aquesta reflexió que sembla tan rabiosament actual ja apareix a la primera gran obra de la literatura occidental, la *Iliada*, d'Homer. Precisament Homer comença el gran poema descrivint l'angoixa de la gran epidèmia que aclapara l'exèrcit grec davant les muralles de Troia. Pel que fa a les retallades en matèria de sanitat, que ara lamentem, potser val la pena tenir en compte l'estima que el gran poeta èpic tenia envers els qui es dediquen al món sanitari, quan posa en boca d'un dels herois aqueus que «un home que és metge és equivalent a molts altres» (*Iliada*, 11, 514).

Les humanitats, el llatí, el grec, la filosofia, l'ètica, etc., en el sistema ponderatiu de les qualificacions per entrar a la universitat no tenen el mateix valor que altres matèries, considerades més útils. Em costa d'entendre que moltes persones que han assolit un lloc de responsabilitat dins la nostra societat educativa no considerin enormement enriquidor el fet que tothom que tingui una certa cultura no hagi de saber que hi ha hagut filòsofs que no han pensat el mateix pel que fa a les coses d'aquest món. Els ciutadans han de ser responsables amb capacitat de discernir i no uns simples espectadors de l'espectacle del poder econòmic, tecnològic, polític, etc. ¿Hem de fer silenci a una Antígona que va lluitar fins a la mort per tal que la llei injusta aplicada a Tebes deixés d'estar en vigor? ¿Cal deixar d'explicar que Sòcrates fou condemnat injustament a morir o bé que Aristòtil va poder salvar la seva pell fugint d'Atenes i hagué d'anar a l'exili per tal d'evitar la decisió d'uns tribunals que no eren imparcials i que interpretaven les lleis a la seva manera?

Totes les persones que han tingut o tenen alguna relació amb l'ensenyament es plantegen sovint què és el que cal ensenyar als adolescents i quin ha de ser el millor sistema educatiu. En el món occidental ja tenim testimonis mil·lenaris sobre aquesta temàtica. Com a prova podem llegir un fragment que fa més de 2.300 anys que va ser escrit. Si no ho sabéssim, diríem que és un tema de conversa de la setmana passada. Per tant, no em sé estar de reproduir-lo: «És evident que cal que hi hagi una legislació sobre l'educació, i que aquesta

ha de fer-se en comú. Amb tot, no s'ha de deixar de banda quina ha de ser l'educació i com s'ha d'impartir. En efecte, actualment es discuteix sobre els seus continguts, perquè, en realitat, no tothom està d'acord amb el fet que els joves hagin d'aprendre les mateixes coses, ja sigui per aconseguir l'excel·lència ja sigui per assolir una vida millor, ni tampoc queda clar si convé que els ensenyaments tinguin com a punt de mira la intel·ligència o bé el caràcter moral. Si partim de l'educació que tenim al davant, les nostres observacions produeixen perplexitat i no resulta clar si cal ensenyar les coses útils per a la vida o les que promouen l'excel·lència o bé les coses més rebuscades, ja que cadascuna d'aquestes alternatives ha trobat alguns defensors» (Aristòtil, *Política*, VIII, 1337a).

El lector trobarà en aquest llibre moltíssims exemples de la pervivència del llatí i del grec en les llengües dites vives. I és que sovint ens oblidem que moltíssimes paraules que fan referència a la tècnica, a les ciències, a la història i a la literatura són d'origen llatí o grec. I és que el grec i el llatí han superat les fronteres del seu àmbit geogràfic i els límits temporals en els quals foren usades pels humans. En realitat, si un analitza la seva llengua pròpia amb una certa perspectiva històrica, de seguida s'adona que el lèxic de les llengües clàssiques està present en totes les varietats lingüístiques que són considerades llengües de cultura. Encara que la majoria d'éssers vius porten en el seu ADN una data de caducitat més propera o més llunyana, el llatí i el grec són llengües portadores d'una força regeneradora sense aturador a través dels segles i fins i tot mil·lennis, pel simple fet que tenen la virtut de nodrir i rejuvenir el lèxic de totes les llengües de cultura que anomenem vives o modernes.

Un exemple ben fàcil de comprovar de la universalització del món antic és el gran ús que fem de totes i cadascuna de les preposicions gregues en totes les llengües de cultura. Aquests mots, tan discrets i tan humils en aparença, certament tenen molt poquetes síl·labes —una o dues—, però les trobem com a components de moltes paraules de les llengües modernes matisant i enriquint el significat d'una manera subtil i diàfana. Heus ací un seguit d'exemples de les preposicions gregues marcades en negreta que difícilment ens són desconegudes: perímetre, pròtesi, antítesi, hipòtesi, síntesi, metàtesi, èxode, diagnòstic, apogeu, hipogeu, anàlisi, diàlisi, sistole, diàstole, simpàtic, antipàtic, catàleg, epíleg, apòleg, programa, epigrama, etc.

Personalment m'agrada que els ensenyants siguin anomenats professores o professors molt més que no pas les altres paraules que estableixen categories burocràtiques com ara catedràtic, agregat, substitut, interí, etc. El mot professor forma part de la família lingüística presidida pel verb *profiteor*, que vol dir 'declarar públicament'. I és que, de fet, professor o professora és aquella persona que declara obertament la seva fe en la disciplina que imparteix. És la que exerceix una ciència, un art, una tècnica, etc., la que professa la recerca i la

transmissió del saber i dels sabers. És la persona que fomenta l'*studium*, mot llatí que significa 'afany', 'gust', 'desig', 'passió' i 'rigor' en les matèries que han existit, que existeixen i que existiran. Hem de tenir en compte que l'ensenyament ha estat, és i serà ídem et aliud, és a dir, 'igual i divers'. Per això, cal ensenyar no solament a aprendre, sinó a ser capaços d'aprendre contínuament —fet que ara en diuen aprendre a aprendre— i de no oblidar les aportacions de les generacions anteriors.

El qui escriu aquestes ratlles, en les més de quatre dècades de dedicació a l'ensenyament oficial del país, ha conegut les situacions més diverses pel que fa al prestigi de les llengües i la cultura del món clàssic. Els qui tenim una certa edat recordem amb una mica de nostàlgia que el llatí, juntament amb les matemàtiques, ocupaven un lloc central en el batxillerat elemental. En els dos anys de batxillerat superior i en el curs preparatori per a les proves d'ingrés a la universitat hi havia dues branques ben diferenciades: la de ciències i la de lletres. En la de lletres es treballava la llengua llatina i la grega amb una intensitat semblant o superior al que ara se sol fer en els dos o tres primers cursos d'una carrera actual d'humanitats o de filologia. Evidentment ara s'aprenen unes coses diferents de les d'abans i que no podíem imaginar que existirien, com, per exemple, la informàtica. El món canvia i mai res no és igual, perquè, com deia el filòsof Heraclit d'Efes, «tot canvia i res no roman estable» (segons Plató, Cràtil, 402a).

En la meva joventut ja sentia dir que el llatí i el grec no serveixen de gran cosa. Jo entenc que mantingui aquesta postura una persona que no sigui gaire sensible envers els fets culturals que dignifiquen els éssers humans. El que sempre m'ha sobtat és que afirmacions semblants hagin estat dites per persones a les quals crec que no els escau haver-se manifestat d'aquesta manera. Tanmateix, per la meva experiència personal com a ensenyant, puc afirmar que la feina de professor és una tasca que omple moltíssim i que fa molt feliç al qui s'hi dedica. No sé ben bé si això es deu al fet que un professor de clàssiques tracta sempre temes immortals, que treballa textos escrits d'una bellesa indiscutible, que pot moure's per l'Olimp com si fos casa seva, que veu com hi ha noves generacions que encara s'entusiasmen pel món clàssic, que constata els progressos que fan els alumnes en el seu creixement físic i espiritual i que tracta amb persones eternament joves, perquè els alumnes sempre tenen més o menys la mateixa edat, etc. Tot plegat gairebé no permet que un s'adoni que els anys passen gairebé com una exhalació. D'altra banda, pel que fa a la meva persona, el fet d'haver tingut l'oportunitat de poder fer sessions parlant del món clàssic als cursets de la Universitat Sènior del Col·legi de Doctors i Llicenciats aquests darrers vuit anys m'ha permès gaudir de noves experiències i de mantenir-me espiritualment *in flore*, tal com diu el conegut himne estudiantil *Gaudeamus igitur*.

Tornant a l'obra que ara ens ocupa, cal dir que gràcies a l'originalitat i a l'entusiasme de l'autor per descriure fets culturals antics i moderns, per suscitar reflexions variades i profundes a partir de les seves experiències personals, estic segur que el qui la llegeixi veurà el món clàssic des d'una perspectiva més rica i més aprofundida i amb una energia renovada, sobretot si viatja per alguns dels llocs que hi són descrits. Gairebé m'atreveixo a afirmar que el lector experimentarà, una vegada més, la sensació odisseica d'haver arribat a Ítaca més savi.

Joan Alberich Mariné

Barcelona, 2020

PRIMER TRIMESTRE

1. Desenterrant llengües. Vint mil hores de classes de grec i llatí
2. Quan es mostrà en el matí, amb dits de rosa, l'Aurora
3. Troia: quina mentida més bonica!
4. Quintilià va inventar els itineraris de 4t d'ESO
5. Dicen que algúien vio volar una cigüeña muy cargada con un canastillo suspendido en el pico
6. Vestim un guerrer homèric. Històries de la puta mili
7. De quan les flames pasturaven per Troia i Tarzan jeia sota una figuera
8. La literatura és una obra d'art. Si vols coses útils, ves a la ferreteria
9. L'olla fa xup-xup. El grec és una cosa perquè es vagi cuinant
10. Posa'm una desena de Troies i un grapat d'assassinats
11. El tresor de Príam i un tren d'or dins un túnel
12. Veient volar unes grues, va trobar la inspiració per inventar la Y
13. Cap de bou, casa amb pati i gepa de camell
14. S'encaminà al palau del rei Cèleos, on unes dones la van fer riure alçant-se la faldilla
15. *Puella rosam dat. Puellae rosas dant*
16. Que només jo pugui envellir al costat de Dionisofó i ningú més. Soc la vostra suplicant
17. Com podeu jutjar d'impietat una dona que té uns contorns iguals que els d'una deessa?

SEGON TRIMESTRE

1. L'any per trimestres. Ròmul no en tenia ni idea, d'astronomia
2. L'amor, durí el que durí, mai és massa llarg
3. Em dic Quintus i me'n vaig d'Erasmus
4. Làpites contra centaures. No pots anar convidat a un casament i raptar la núvia
5. El carrer de la universitat i aquell colom que no acaba de marxar del cap de Kapodístrias
6. Quedem a Monastiraki!
7. Una tortuga ens va distreure del camí cap a la presó de Sòcrates
8. La E de Delfos i la T de tractorada
9. El penis descomunal de Lord Byron

10. L'home que respecta els déus s'acota per pixar
11. Que no entri ningú aquí que no sàpiga geometria. Plató ensenyava a l'Acadèmia
12. Aristòtil impartia classes al Liceu en jornada partida
13. Fantasmes a Atenes
14. Que toca gimnàstica? *Mens sana in corpore sano*
15. Sobre els exercicis amb pilota petita. *De parvae pilae exercitio*
16. No hi ha ningú a Atenes. Herodes és al camp i tothom hi ha anat per escoltar-lo
17. A la ciutat de Samòsata hi ha un estany que emet un llot que flameja
18. Adrià no es va tirar al riu a rescatar l'infortunat Antínoos
19. Vine cap aquí, gallina, que et mataré (έλα εδώ ρε κότα, θα σε σκοτώσω)

TERCER TRIMESTRE

1. Anem al teatre. Colem-nos al cervell d'algú
2. Els exàmens trimestrals. De com el Tipp-Ex resol la fòbia a «tatxar»
3. Si la lectura d'aquest capítol t'ha agradat, *plaudite, plaudite!*
4. Venia a classe amb les mans a la butxaca, sovint amb un escuradents a la boca
5. El *Capitán Trueno*, amb fets i veu de tro, feu el món molt més bo
6. De com em vaig oblidar de l'aniversari de la meva dona
7. El déus abandonen Empúries
8. Històries verídiques del diccionari de llatí i grec
9. Els déus tornen a casa
10. Cants de sirena
11. L'últim tango a Atenes i una cariàtide que plora
12. Triki, triki, triiiiiiki, triiiki, triki, Mon Amour, triki, triki, triki, triiiii
13. El peroné marcat d'un babuí, el primer objecte matemàtic conegut
14. Les maleïdes ponderacions. Un creuer per la terra hel·lena
15. Pedres de magnèsia, un rei arqueòleg i un rescat que mai va arribar
16. Sant Gaetano, envoltat d'àngels grassonets, ens abraça i ens diu: «*Vedi Napoli e muori*»
17. El Monaciello, tant et fa ric com pobre. I si et descuides et pispa la dona
18. Espera't. Faig una capbussadeta i me'n vaig cap a l'altra vida
19. *Funiculi, funicula* i les gambes que puguem trobar a la lluna
20. *Hic habitat felicitas*. Gira a la dreta seguint l'indicador fàl·lic
21. Final de curs. Sempre hi haurà guillats pel grec (i el llatí)

PRIMER TRIMESTRE

*Per tot el que heu preparat
i pensat perquè aquest any us surti
encara millor que l'anterior.*

CARLES CAPDEVILA,
*Carta d'agraïment als bons
mestres artesans,*
14/09/2015

I. Desenterrant llengües. Vint mil hores de classes de grec i llatí

«Sense coneixement del grec
no hi ha educació.»
(Lev Tolstoi, 1828 - 1910)¹

Després de vora trenta anys de dedicar-me a l'ensenyament del llatí i del grec, m'ha semblat necessari fer unes reflexions sobre aquesta experiència. No sé per què se m'ha ficat al cap que calia publicar una sèrie de pensaments sobre la feina de fer conèixer a adolescents unes llengües aparentment mortes fa més de dos mil anys. Potser és una necessitat proselitista, un esforç per acostar un públic jove i de vegades no tan jove a la causa del llatí i el grec, com si aquestes llengües fossin una ideologia, una religió, una causa política. *Proselítisme* ve de la paraula grega *prosélytos*, que de seguida els romans es van fer seva amb la llatinització *proselytus*. El prosèlit és el nouvingut, per exemple, d'un país estranger, és el nou adepte d'una escola filosòfica, d'una religió. El meu interès en escriure aquest llibre és el mateix, doncs, que el del testimoni de Jehovà que pica el timbre de la porta per fer la seva propaganda? És un afany de predicador el que em porta a picar el timbre de casa vostra amb un diccionari VOX Llatí-Català o Grec-Català a les mans? M'obrireu la porta i us diré si sabeu que al diccionari VOX Grec-Català hi ha l'entrada *εὐχαριστέω*, 'ser agraït', d'on deriva la fórmula del grec modern *evkharistó*, la paraula *eucaristia*, i el liri de l'Amazones, *Eucharis*?

Si és aquest el sentit del meu neguit, caldria parlar del llatí i del grec com una religió. Per què tinc necessitat de convèncer algú? Per què vull que algú altre s'acosti a les llengües amb què m'he barallat durant tants anys? Suposo que perquè algú abans em va batejar a mi en l'aigua lustral de les llengües antigues, algú abans em va inocular a les venes l'elixir de l'hel·lenisme, com si fos el nèctar que bevien els déus, com l'iniciat d'un de tants misteris que se celebraven a l'antiga Grècia. Per això ara jo necessito convèncer algú altre. Aquest pot ser el primer sentit. A tercer del batxillerat unificat polivalent, el conegut com a BUP

---

¹ Extret de la seva correspondència: «A Afanasi Afanásievich Fet. Yásnaia Poliana, a 1-6 de gener de 1871». *Lev Tolstói Correspondència 1842-1879*. Ediciones Era, 30 de juny de 2005, p. 266.

(actual 1r de batxillerat), em vaig acostar a les llengües clàssiques per primer cop, fugint de les matemàtiques. No sabia què em trobaria, mogut només per la màgia del passat. La trigonometria, les funcions derivables, les exponencials i logarítmiques només les vaig aprovar gràcies a la bellesa de la professora que ens impartia les classes a segon de BUP (quart d'ESO). La seva bellesa inspiradora feia de musa de les matemàtiques de molts dels companys de pupitre.

Les matèries obligatòries de tercer de BUP eren història, filosofia, idioma estranger (jo vaig triar anglès quan tothom feia francès; ara el francès és un resistent més; la Isabel sap el pa que s'hi dona), religió o ètica, educació física i EATP. Aquesta darrera matèria era una mena d'optativa de l'època. Ja havíem de triar llavors entre l'opció de ciències o lletres. Si triaves ciències calia descartar una assignatura d'entre física i química, biologia, geologia, matemàtiques i literatura. Si triaves lletres, calia descartar una matèria d'entre literatura, llatí, grec i matemàtiques. Endevineu quina matèria va descartar de l'opció de lletres qui escriu aquestes ratlles? Les matemàtiques de 3r de BUP les impartia mossèn Ferran. El precedia una fama justa de fer unes classes on només aprovaven dos o tres alumnes. A primer de BUP (actual tercer d'ESO) el professor que teníem estimulava les equacions de primer i segon grau en un concurs diari on els primers a acabar acumulaven punts, com si fossin els bonus canviables per nota al final de cada trimestre. N'hi havia que mai no acumulàvem punts, per lentitud o per dificultat, i perdiem la motivació. No vaig entrar mai en aquest sistema i la cosa quasi acaba en tragèdia. Amb un xic de vergonya reconec que els pares van intervenir com un *Deus ex machina* amb una reunió d'última hora amb el professor per fer que aquell 4 catastròfic arribés per acció divina a convertir-se en un 5 salvador.

A segon de BUP (quart d'ESO) vaig ser arravatat per la musa de les matemàtiques i el considero un parèntesi en el meu periple matemàtic. Si haguéssim d'identificar una de les nou muses amb les matemàtiques, aquesta seria Urània, musa de l'astronomia i del càlcul matemàtic. Vesteix de blau com el cel i s'acompanya d'instruments com el compàs i altres eines matemàtiques. Se la representa vora un globus terraquí, amb corona d'estrelles i un compàs. Me la imagino com la professora, prima tirant a escanyolida, llavis molsuts i vermells, amb una mirada indiferent, un xic distant, amb un cigarret a les mans en lloc d'un compàs en aquells temps on encara els professors fumaven a classe; amb una llarga cabellera negra tirada cap enrere, mirant el cel amb la mà dreta sobre els ulls per no enlluernar-se, inaccessible com els astres i la geometria. Vet aquí el prosèlit que s'acostava a les llengües clàssiques fugint de l'art dels nombres. Aquest és només un perfil d'alumnes. De vegades, el primer dia de classe, faig aixecar el braç per saber qui s'ha apuntat a grec i llatí fugint de matemàtiques. Sempre n'hi ha uns quants. Però no és incompatible. És qüestió de gustos.

En la meua odíssea personal, les matemàtiques van catapultar-me cap a les llengües clàssiques. No hi havia altra porta per sortir del laberint d'Urània. Les classes del terrible mossèn Ferran creaven pànic irracional. No vaig tenir la sort de tenir una Núria, un Javi, una Maria José, una Mariona, un Oriol, col·legues del meu institut. M'hauria perdut a l'àgora antiga?

En vaig tenir prou amb dos anys per saber que aquelles assignatures m'agradaven. Hi va tenir molt a veure el Jordi Carrera, el professor de llatí. Tenia una retirada al *Jo, Claudi* de la famosa sèrie interpretada per l'actor Derek George Jacobi. Per l'aspecte semblava que ens fes classe el mateix Sèneca, per no dir l'emperador Claudi. Tenia un pentinat com el d'August a l'escultura de Prima Porta, amb els cabells lleugerament arrissats, ordenats meticulosament, amb serrell a la romana. Recordo els seus ulls d'un blau claríssim que t'inquirien a l'hora de preguntar-te les declinacions. No recordo cap dels companys a qui no caigués bé aquell home. Reconec el seu mestratge i la seva influència a l'hora de fer el salt cap a les llengües clàssiques. Dic *el salt* perquè a veure qui és el valent que arriba a casa i diu als pares que estudiarà filologia grega. No és el mateix que dir que estudiaràs tecnologia industrial, medicina, veterinària o química.

El professor de grec era una altra cosa, el Pedro. De fet, no era de grec. No en tenia ni idea. Era el professor de castellà. Per completar l'horari li va tocar fer grec. Ens vam passar el curs de tercer de BUP fent cultura. Era apassionant. Ens explicava amb molt de ganxo historietes sobre Alexandre el Gran. Recordo que vam representar a classe uns fragments de l'*Antígona* de Sòfocles. Em va tocar fer de dolent, de Creont, i la mare em va deixar una vànova virolada per posar-me-la de quitó, la túnica grega. De llengua, res de res. Érem molt pocs a classe, com ara, i la relació que vam establir entre tots plegats és de les coses que guardo amb més emoció d'aquells dies. Fa uns anys vaig assabentar-me que el Pedro encara feia classes en un institut. M'hi vaig posar en contacte a través del correu de l'XTEC que tenim els professors. Em va contestar. Estava emocionat. Va ser sincer, cosa que és d'agrair. Després de tants anys no es recordava de mi.

Després d'aquests dos anys, i seguint el sentit que es dona a la paraula *prosèlit* a la *Septuaginta*², vaig convertir-me en un prosèlit just, recte, com aquells gentils que es convertien al judaisme i que respectaven totes les normes i preceptes de la tradició jueva, tornant-se més jueus que els jueus. És com si m'hagués circumcidat i submergit en el micvè per participar en el sacrifici del Pessah. L'altra manera d'acostar-se al judaisme era convertir-se en un prosèlit de porta, és a dir, ser com un metec establert en terra israeliana per seguir només a mitges la doctrina i la Torà. Es podia dir que em trobava en el camí de convertir-me en «més grec

---

2 La Bíblia dels Setanta, la traducció de la Bíblia hebrea al grec koiné entre els segles III i I aC a Alexandria.

que els grecs³, l'expressió que deia sobre ell mateix Sir Richard Church, oficial que va participar en la guerra d'independència de Grècia i que va entrenar militarment el mateix Kolo-kotronis (1770-1843), líder principal de la guerra d'independència grega.

Suposo que es notarà al llarg del llibre, tot i que voldré ser equitatiu, que parlo més del grec que del llatí. No estimo per igual les dues llengües. Em considero de grec, professor de llengua grega, tot i que, en la meua formació, el llatí hi forma part d'una manera molt important. On vaig estudiar, a la Universitat de Barcelona, durant els tres primers cursos, grec i llatí eren per igual part del programa. A partir de quart, havies de decidir si volies tirar pel llatí o pel grec. Jo tenia clar que el grec m'omplia més que el llatí. No soc conscient de per quina raó. Potser per caràcter, per exotisme, per atracció inconscient. Entre els estudiants vèiem una gran diferència en aquella època entre els estudiants de llatí i els de grec. Sense voler, pensàvem que els de llatí eren una mica més estirats, conscients que feien una llengua de més repercussió, ja pots pensar, i que els de grec érem gent no tan disciplinada, no tan disposats a acceptar la regularitat de la gramàtica i mentalitat llatines. Per aquí anava la cosa. Els de grec érem esperits més lliures. A llatí hi havia més ambició, potser perquè també hi havia més competència.

Una altra de les raons que em porten a parlar de les llengües clàssiques és el meu itinerari vital. Un futbolista que ha estat tota la vida jugant a futbol i tot d'un plegat decideix escriure un llibre, de què parlarà si no és de futbol, amb títols tan suggeridors com *Pur futbol*, *Els 11 poders del líder*, *Futbol, una religió a la recerca d'un déu*, *Futbol, entrenament de la força mental*, *La vida pel futbol*, *Febre a les grades*, *Futbolíssims*, *Futbol, la meua filosofia*. En el meu cas, i perdoneu que esbossi la meua privacitat, la meua dona és filòloga clàssica de grec. Tenim els mateixos llibres bilingües de la col·lecció Oxford, els mateixos clàssics de la Bernat Metge, els mateixos diccionaris, les mateixes traduccions de l'editorial Gredos. A tots dos ens va agafar la mateixa febre pel grec modern. Vam córrer com esperitats a fer els cursos de grec modern que organitza l'EOI de Barcelona i la Universitat Aristotèlica de Tessalònica. Som d'aquests que quan sentim el nom d'Homer només ens passa pel cap el poeta cec de Quios del segle VIII aC, en cap cas un membre de la família Simpson de Springfield. Som d'aquests que si hem d'aconsellar una pel·lícula, ho fem amb *La meua gran boda grega* (2002), *Un toc de canyella* (2003), *Troia*, de Wolfgang Petersen, *300*, de Zack Snyder i, fins i tot, *L'eternitat i un dia* (2008), de Theo Angelópulos.

Retallem les notícies del diaris que parlen de Grècia i els nostres cotxes semblen una emissora de música grega en FM. Som d'aquests que arribem a l'extrem de fer instal·lar una

3 Segons W. St Clair, pàg. 320. William St. Clair: *That Greece Might Still be Free, the Philhellenes in the War of Independence* (first edition: Oxford University Press, 1972).

antena parabòlica per seguir els canals públics grecs. Els privats són de pagament. Els companys de la facultat ens trobem un cop a l'any i fem un dinar en una taverna grega de Barcelona. Pot existir més *frikeisme*? Posem el vi retsina que venen de vegades als supermercats quan fan "la setmana grega" a la nevera a refrescar i ens el bevem com si fos un dels priors més excel·lents. El meu pare i el meu germà diuen que la retsina és vi florit. Els vam portar, del nostre viatge anual a Grècia, unes ampolles de retsina. Les vaig beure molt de temps a la nevera fins que un dia vaig preguntar que com és que no se les bevien. El meu pare va agafar un posat seriós i incòmode. No volia semblar desagraït. El vi estava florit. Com podia dir això? El vi resinat és un miracle que ha perviscut de l'antiguitat, un vi que no ha deixat de fer-se des dels temps de Pèricles. Mentre dic aquestes paraules, encès per la passió grega, la mica de seny que queda arraulit sota aquest embat dionisiac no s'atreveix a alçar la veu i dir: «però que no veus que estem parlant del vi més barat de Grècia, d'aquests vins que van tapats amb taps de cervesa, ampolles que costen de vegades poc menys d'un euro?». Només és bo si és ben fred de la nevera, si no, no baixa de cap manera. De vegades sobreactuem, sí, com quan la meua dona, després dels rescats de Grècia del 2015 i la victòria política d'Alexis Tsipras, va penjar una bandera grega al balcó de casa. Els nostres veïns no van entendre res. Van pensar que ens havíem fet de l'espanyol.

Tornant a la retsina, me la imagino com el llatí obligatori que s'impartia a segon de BUP (quart d'ESO). Provoca amor o odi. La retsina fa una primera gran classificació de la gent en dos grups, com si parléssim de ciències i lletres, com si parléssim de blanc i negre. El regust que fa la resina sembla provenir del sistema que es feia servir a l'antiguitat de segellar les àmfores vinàries amb resina de pi blanc. La resina d'aquesta mena de taps transmetia, sense voler al principi, l'aroma al vi de l'interior del receptacle. La gent es va acostumar al gust i més endavant es va provocar l'efecte. Deixo aquí el tema de la retsina. És com tot, n'hi ha de múltiples qualitats. Segur que si a la meua família els hagués regalat una retsina de vuit o deu euros, la reacció no hauria estat tan negativa.

Una tercera raó per escriure aquesta apologia de les llengües clàssiques és més mundana, capitalista i de mercat. Avui tot es compra i es ven. Vivim en un món globalitzat. Així ho han entès els plans d'estudis i les universitats. Les filologies, en plena crisi, s'han adaptat també als temps creant unes especialitats noves, unes filologies mixtes. Vas a la facultat i pel mateix preu o un mica més tens dos graus, clàssiques i història, clàssiques i català, clàssiques i anglès. Llegia el fabulós llibre *Sàpiens*⁴, de l'autor israelià Yuval Noah Harari, que les societats creen ordres imaginats, un imaginari col·lectiu de valors que serveixen perquè les socie-

---

4 Yuval Noah Harari: *Sàpiens: Una breu història de la humanitat*. Edicions 62, 2014.

tats humans puguin organitzar-se i funcionar. Des del mateix naixement, la societat s'encarrega d'educar els nous membres seguint els principis d'aquest ordre imaginat i veu com a natural o antinatural una sèrie de valors que canvien en l'ordre imaginat d'una altra societat diferent de la nostra. A l'hora de valorar uns estudis influeix molt el que aquella societat pensa sobre el que és útil o inútil, sobre la imatge d'èxit d'un mateix projectada al futur, en molts casos modelada per la publicitat. Heu vist mai un anunci on aparegui un filòleg de llengua grega o llatina amb bata blanca aconsellant-vos que compreu un producte que contingui greixos insaturats omega 3 o anunciant-vos un creuer per les illes gregues, un producte esportiu Nike, un gelat Magnum, una obra de teatre?

Encara recordo quan l'exconseller de salut Boi Ruiz⁵ va dir que si algú volia estudiar filologia clàssica per plaer millor que s'ho pagués. Aquí és on surt l'imaginari, sense voler, en una conversa desafortunada. Quan un alumne decideix fer matèries com llatí o grec, segur que ell i el seu entorn pateix un període de xoc. I això, per a què serveix? Ningú no es planteja aquesta pregunta per a altres formacions. Encara en els instituts hi ha l'opinió, encara que no es faci manifesta, que els espavilats fan ciències i els no tan espavilats fan humanitats. Contra això vull lluitar també en aquest llibre. En la mentalitat tan economicista de la societat actual hi ha la tendència a plantejar els estudis no com una formació, sinó com una mitjà per obtenir una feina. Al final, quan em canso d'oferir arguments a favor de la importància del llatí i el grec, adopto un posat oracular i llanço la perla següent, ben diàfana i matissada, perquè no hi hagi dubtes.

Si no ens podem treure la pàtina d'*homo economicus* del nostre dia a dia, el pensament inevitable sobre les sortides professionals dels futurs estudis que cursareu, us he de deixar clar que hi ha un cert equilibri entre la demanda i oferta laboral en el món de les llengües clàssiques. No són paraules meves, sinó del president de la Sociedad Española de Estudios Clásicos, Jaime Siles⁶, que ha afirmat en més d'un mitjà escrit que més d'un 60 % de llicenciats en filologia clàssica treballen del que han estudiat, normalment com a professors. La ràtio entre el nombre de places i els nombre d'opositors és menor a clàssiques que a moltes altres assignatures de lletres i ciències. Les borses de treball de clàssiques funcionen. No hi ha atur. Les substitucions per motius diversos i les jubilacions esgoten sovint les reserves de llicenciats de llatí i grec apuntats a la borsa de treball. Ara bé, us ha d'agradar la docència i

---

5 Aquestes paraules desafortunades del conseller Boi Ruiz van ser pronunciades en una entrevista al diari *Ara*, publicada el 10 de març del 2011.

6 Paraules publicades a <https://www.eldia.es/2010-06-06/SOCIEDAD/15-Quien-pregunta-si-latin-sirve-dice-mucho-mismo.html>.

heu de treballar fort. Enlloc no es regala res.

No entaularem aquí una discussió, una controvèrsia entre economia, matemàtiques i grec. A primer de batxillerat el grec competeix al meu institut amb economia i, a segon, amb matemàtiques de les ciències socials. Amb la Cristina, la professora d'economia, amb qui comparteixo cafè, amistat i els exàmens trimestrals (els fem a la mateixa classe i a la mateixa hora) fem transvasament d'alumnes, si convé. Si veiem que algun alumne camina com un ànec per la classe d'economia, li suggerim que potser li aniria bé un canvi d'aires. El mateix si veiem que un alumne xapoteja a les classes de llatí i grec. Estimat lector, no sempre s'encerta a la primera. La meva feina ara és escriure un llibre a l'estil dels llibres dels futbolistes que escriuen. Podria titular aquest llibret de diferents maneres: *Grecíssims*, *La vida pel grec*, *Febre pel diccionari de grec*, *Grec en estat pur*, *Els mags del llatí*, *Bojos pel llatí*, *El llatí per dins*, *Paraula de «profe» de llatí*, etc. Al llarg d'aquests paràgrafs introductoris t'he anat agafant confiança, lector, ja siguis un alumne de qualsevol edat, un exalumne, un professor o un lector accidental que ha decidit, cansat de llegir novel·la negra nòrdica, recalar una mica en el Mediterrani. Per això t'anomenaré «benvolgut prosèlit», «estimat prosèlit» o «amabilíssim prosèlit», per anar invocant la teva atenció al llarg de les pàgines que conformen aquest volum, imitant els epítets que fan anar Homer a la *Iliada* i l'*Odissea* amb tanta freqüència, Hera, la dea d'ulls de vedella, Atena, la d'ulls d'òliba, Aquil·les, el mataguerrers o el camaàgil, Zeus, l'apleganúvols, Posidó, el que sacseja la terra...

Abans d'acabar diré que, entre les raons que van contribuir també que fes l'elecció filològica, hi ha el despit. A COU (Curs d'Orientació Universitària, equivalent a l'actual segon de batxillerat) érem quatre alumnes que volíem fer grec. Ens ho havíem parlat entre nosaltres i havíem escollit l'opció a final del curs anterior. Al llarg de l'estiu vaig rebre una trucada del cap d'estudis i em deia que era impossible fer grec. Els altres companys s'havien desdit. Vaig haver de triar literatura catalana. Quan ens vam trobar el setembre, vaig adonar-me que el cap d'estudis havia fet anar la mateixa estratègia amb tots quatre. M'ho vaig passar bé fent literatura catalana, llegint *Els sots feréstecs*, de Raimon Caselles, *Solitud*, de Víctor Català i *L'escanyapobres*, de Narcís Oller. No vaig trobar millor forma de venjar-me que matricular-me a filologia clàssica.

2. Quan es mostrà en el matí, amb dits de rosa, l'Aurora

No recordo amb cap angoixa els matins que em llevava per anar a l'institut. És una operació que es produeix cada matí, una rutina. No recordo si em despertava la mare o tenia un despertador. Deu ser important el so del despertador per despertar-se amb la dolçor que toca. És un moment maleït del dia, ho reconec. Qui no ha tingut la temptació de fer campana, per quedar-se simplement a dormir? El meu fill em diu que no sap què li passa. No sent el despertador. Sona i sona i no es desperta. Sembla realment preocupat quan diu això. Jo em llevo amb el radiodespertador. Deixo sonar les primeres notícies del dia fins a l'hora del l'Enigmàrius del Màrius Serra a tres quarts de vuit. Quasi m'oblidava que avui tots els estudiants es desperten amb el mòbil, amb els seus estimats mòbils. La qüestió es pot formular al revés. Encara fa servir algú el despertador tradicional per llevar-se? Acabem de regalar el primer mòbil a la nostra filla. Estudia primer d'ESO. Era l'única nena de la classe que encara no tenia aquesta eina indispensable.

Però estàvem parlant, despert prosèlit, de la força hipnòtica del son, del difícil que és fugir dels braços de Morfeu, de la tortura paternofilial que suposa aixecar-se cada matí. Tampoc podem cridar. Vaig llegir a la contraportada de *La Vanguardia* que si cridem un adolescent ho viurà tan intensament, que la seva amígdala (cervell profund) generarà una resposta emocional exacerbada. Ho deia Iroise Dumontheil⁷, estudiosa del cervell adolescent. No sé on vaig llegir també que els adolescents necessiten encara dormir molt. Quan sona el despertador el llit és l'elisi que ningú vol abandonar. Resulta que a la pubertat el batec biològic canvia i es torna més lent. És a dir, que la neurofisiologia i la biologia no ens ajuden i aconsellen obrir les portes dels centres educatius a les deu del matí en uns moments on la tendència és a fer la jornada intensiva i començar a les vuit del matí i equiparar els nostres horaris amb els nord-europeus. La neurocientífica Iroise⁸ diu que com que el cervell s'adorm més tard, l'adolescent acumula cansament durant la setmana i és durant el cap de setmana que sol fer les paus, dormint el que faci falta.

Sempre són un maldecap per a un centre educatiu, els retards matinals. En el centre on vaig estudiar es van aplicar durant un temps pràctiques draconianes. Qui arribava tard copi-

---

7 Victor Amela fa una entrevista a Iroise Dumontheil a la contraportada de *La Vanguardia* del 14 de maig del 2012.

8 Iroise és el nom celta del mar que banya l'extrem occidental de les Illes Britàniques.

ava la Constitució sencera i, si era reiteratiu, també l'Estatut i part de la Constitució francesa. Era el segell personal de l'enyorat Flavià Sanfeliu, el cap d'estudis, que després feia unes classes de literatura castellana per llepar-se els dits. Al centre on treballa fem anar un altre sistema. El cancell de l'entrada és tot de vidre i té dues portelles que donen molta llum al vestíbul. Els alumnes que arriben tard es queden drets a l'espai que hi ha entre les dues portelles. Aquest espai l'anomenem «peixera». El professor de guàrdia s'asseu en un pupitre i vigila que no es mogui cap peix de la peixera i que no se'n coli cap. A la peixera hi sol haver els mateixos peixos. Alguns alumnes solen portar un paperet arrugat, signat pels pares, justificant que han arribat tard per culpa del trànsit, o per qualsevol altra raó. No fem prova d'autenticació de signatura, els deixem passar. A ningú encara no se li ha acudit portar un paperet amb un escrit de l'estil: «El meu fill o filla arriba tard per culpa de l'avaría del ritme circadiari (del llatí *circa i die*) de les 24 hores. Fa uns dies que el rellotge biològic del meu fill no va a l'hora, fet que provoca que les cèl·lules, els òrgans i les glàndules endocrines vagin descompassats. El problema es troba al nucli supraquiasmàtic, en algunes de les cèl·lules de l'hipotàlem. La retina del meu fill té problemes per captar la llum del matí i passar-la a la glàndula pineal del cervell i aleshores la glàndula pineal secreta més melatonina del compte. La melatonina informa sobre la durada de la nit. Segons la clínica del doctor Estivill això pot venir provocat per la manca de relaxació de la nit per culpa de les xarxes socials. Pregaria que deixéssiu entrar el meu fill a classe. Sempre és millor seguir fent la dormideta assegut en un pupitre que dret a la peixera».

Benvolgut prosèlit, volia dedicar unes ratlles al fet quotidià de llevar-se. No sé com et despertes, tu. Homer i els grecs ho feien amb l'aurora de dits de rosa i amb el sistema del gall de tota la vida. Els grecs es llevaven amb la llum del dia, i també els romans. Segur que eren més capaços que nosaltres d'apreciar com Eos, l'aurora, esquinçava amb els dits color de rosa les portes del cel per deixar pas al carro d'Hèlios. Despertar-se amb el cant del gall ha estat el rellotge zoològic de sempre. Els antics sentien el gall a trenc d'alba, com els esclaus de casa d'Estrepsíades a la comèdia *Els Núvols*, d'Aristòfanes⁹, que faig llegir als meus alumnes. Estrepsíades no pot dormir, se li fa llarga la nit pensant en els diners que deu als seus creditors per culpa d'un fill malcriat afeccionat a l'hípica (sembla atàvic a Grècia el costum de no dormir per culpa dels creditors). No pot entendre que hagi cantat el gall i que els esclaus encara ronquin tan tranquils, sense les preocupacions de pare que pateix pel seu fill. Els mateixos déus feien anar el gall (*alektryón*) com a despertador. Així, Ares, quan es trobava d'amagat amb la seva amant Afrodita, posava un guaita, *alektryón* (el gall), per avisar-lo

---

9 Aristòfanes, *Els núvols*, La Magrana, 2012.

quan es fes de dia. Afrodita tornava llavors amb el marit Hefest, com una bona esposa.

Els antics grecs van idear diferents rellotges d'aigua com la clepsidra o lladre d'aigua. Es feien anar sobretot de nit. El rellotge d'aigua mesura el temps que tarda l'aigua a sortir d'una gerra. A l'interior del recipient hi ha unes marques que indiquen hores diferents. La clepsidra es feia anar per mesurar el temps que tenia cada orador per parlar als tribunals. Plató¹⁰ va idear una mena de despertador per als seus alumnes de l'Acadèmia. Era un estri hidràulic, una combinació de clepsidra i sifó. Plató ja tenia problemes per fer llevar els seus deixebles a les quatre de la matinada. Potser no eren fiables els galls dels corrals de prop de l'Acadèmia, o estaven malalts. Us n'adoneu, de la situació? Podríem dir que el primer despertador va ser inventat per Plató per anar a classe de filosofia. No us ve com un calfred a l'esquena? Segur que no pensa així la Montse, la companya de filosofia del meu centre, amb qui tantes vegades parlem de Grècia i Roma en els entreactes de la gran funció que representem als instituts.

El despertador de Plató consistia en dues gerres de ceràmica a dos nivells diferents. S'omplia el primer receptacle d'aigua, que, per mitjà d'un tub, passava al segon receptacle, situat en una posició més baixa. Un sifó col·locat a la primer gerra, a l'hora que tocava llevar-se feia sortir l'aigua a doll cap a la segona gerra, segellada i hermètica de tal manera que desplaçava l'aire que sortia per un orifici superior. L'aire sortia per l'orifici fent un xiulet que despertava els alumnes, com el d'una cafetera, i mai millor dit. Devia ser difícil per als alumnes llevar-se a les quatre de la matinada per anar a classe de filosofia, perquè Aristòtil¹¹ va haver de millorar el despertador de Plató. La ment diabòlica del filòsof va idear com una boia a la segona gerra amb unes boies metàl·liques al damunt. Quan el nivell de l'aigua havia pujat al nivell de la boia feia caure les boies a terra damunt una safata de bronze i provocava una gran terrabastall.

L'inici de curs té l'ímpetu de l'aurora. Diu la mitologia que l'Aurora va flirtejar amb el déu Ares i, en venjança, Afrodita, la seva amant oficial, la va castigar a patir un enamorament etern. Així d'arravat és el matí i el començament de tot. L'inici del curs s'inicia cada any amb la frescor de rosa amb què Homer ens descriu l'aurora de cada matí. Homer no es cansa a l'*Odissea* i a la *Iliada* de començar cada matí de la mateixa manera. Potser aquest és el vers més famós de l'*Odissea*: «Quan es mostrà al matí, amb dits de rosa, l'Aurora». Ja quasi he oblidat les sensacions que vaig tenir al començar el batxillerat, però segur que la vigília vaig

---

10 Ateneu de Nàucratis ho recull al *Sopar dels erudits* el 174 aC. FBM, 406, 2015.

11 Diògenes Laerci, *Vides i doctrines dels filòsofs més il·lustres*, vol. 16.

viure el neguit de començar una etapa, amb la lluentor de tot el que s'estrena. Igual cosa sembla passar a les cultures quan s'estrenen. Els inicis mitològics de la cultura grega són daurats, brillants. El mite de les edats que inclou Hesíode a *Els treballs i els dies*, ja als segles VIII-VII aC, ens parla de la raça primera, d'or, una raça perfecta en els temps que regnava el déu Cronos. L'home era quasi un déu i vivia assossegat, sense fatiga ni tribulacions. No existia la vellesa, ni el cansament. L'home mai no perdia la fortalesa. Entre les dedicacions més importants hi havia anar de festa (en aquest punt cal sempre aturar la classe per fer un petit comentari a les rialles de complicitat dels alumnes). Morien dolçament, com si de sobte els vencés un cop de son. Així de flamant és l'origen grec, una edat d'or innocent i feliç, sense temps. L'home viu de la recol·lecció. Només ha d'estirar el braç per alimentar-se, perquè la terra produeix de forma espontània tota mena de fruits en abundància. La propietat és de tothom. Després tot va degenerar a poc a poc i successives races de metalls inferiors, plata, bronze, raça dels herois i raça de ferro, l'actual. Ovidi¹² fa una versió romana del tema i n'amplia alguns detalls.

En aquesta feina d'ensenyar llengües clàssiques sempre trobes algun aliat. La contraportada de *La Vanguardia* en seria un exemple. Es podria fer un recull de totes les contres d'aquest diari i editar un llibre de text que seria útil per a qualsevol matèria escolar. Abans de la crisi del totxo, el nostre centre estava subscript com a mínim a quatre diaris i a unes quantes revistes. Amb la crisi de la bombolla immobiliària, vam rebre la meitat de l'assignació i vam aprendre a viure amb quasi cap revista, amb un diari, amb la meitat dels fluorescents encesos a cada classe i amb la calefacció a mínims. Molts dies passàvem fred. Ara, per sort, a base d'economitzar i de resultes del canvi climàtic, passem uns hiverns més càlids i agradables. Vam aprendre a estalviar paper i fotocòpies i a passar amb menys. No hem deixat mai, però, d'estar subscrits a *La Vanguardia*. S'ha convertit en un element més del mobiliari de la nostra feina. Tens sempre un moment o altre del dia per fer una ullada als titulars i mirar si val la pena llegir la contra. No és estrany llegir entrevistes que toquen de prop o de lluny el món clàssic, com l'entrevista feta el juny del 2012 al professor que vaig tenir a textos grecs de cinquè de carrera, Jaume Pòrtules¹³. Sempre faig fotocòpia d'aquestes entrevistes o retallo la pàgina. La primera pregunta que li fa el periodista Víctor M. Amela és d'on prové la saviesa grega. Jaume Pòrtules respon que dels ports, que amalgamaven idees de l'Orient Mitjà, Egipte, Pèrsia, Babilònia. Ja veus, pacient prosèlit, que cal fugir de l'au-

12 Ovidi, *Metamorfosis*, (1.89-150) FBM, 40, 1929; Aristòfanes, *Teogonia*. *Els treballs i els dies*, La Magrana, 2000.

13 Entrevista a J. Pòrtules, contraportada de *La Vanguardia* (04/06/2012): «Els savis arcaics grecs ensenyaven com calia viure».

tocomplaença de l'edat d'or si es vol agafar el camí de la saviesa. De la mateixa entrevista recordo una altra de les preguntes. El periodista demana a l'insigne hel·lenista, per acabar l'entrevista, que li destaquí una vida exòtica. Jaume Pòrtules parla de Tirèsies, l'endeví cec de Tebes. D'ell es conta que una vegada va separar dues serps que copulaven i els déus el van castigar convertint-lo en dona. Per això un dia que Zeus i Hera discutien sobre si és l'home o la dona qui obté més plaer en la relació sexual, van recórrer a Tirèsies, que havia estat home i dona i havia pogut gaudir el sexe des de les dues bandes. Tirèsies va respondre que, del plaer sexual, l'home només n'és amo d'una desena part. Hera es va enfadar molt i el va deixar cec. Zeus, per compensar-lo, el va fer endeví i un home savi.

L'inici de curs és el caos inicial, la matèria sense forma, la ressaca del somni, l'anarquia estival, el desordre. Els primers mites grecs, les primeres nocions de les cultures antigues em fan pensar en un món a mig fer, on encara li falta un bull, un món estrany ple de coses inconnexes, ovelles voladores, esfínxs que parlen, dimonis, quimeres, sirenes, minotaures... És un món infantil, ple de déus i contes fantàstics. És aquest el *big bang* del món antic, l'explosió inicial de la cultura grega, amb nassos, orelles, cames i alfabetes que van a la deriva encara sense connexió. Només l'amor ens serà útil per caminar i aplegar tots els elements incoherents del trencaclosques de les cultures antigues. En *El Convit*, de Plató¹⁴, es parla d'un mite per demostrar la força de l'amor. En un principi hi havia tres sexes, el masculí, el femení i l'androgín. L'home era un tot completament rodó, tenia quatre mans i quatre cames, dues cares oposades, quatre orelles, dos genitals. En lloc de caminar, rodolaven com els seus pares els astres, el sol, la terra i la lluna. Van intentar escalar el cel per atacar els déus i Zeus es va veure obligat a partir cada home en dos. Ara caminarien sobre dues cames. El melic és la marca de la ferida per on van ser tallats. Aquí neix l'amor. A partir d'ara les dues meitats tallades s'enyoren i es busquen per tornar-se a fondre en un cos sol.

Els homes morien i la raça humana desapareixia a poc a poc. Els homes no sabien com reproduir-se. Zeus va haver d'intervenir de nou col·locant-los al davant les vergonyes, que fins llavors tenien al darrere. A partir d'aquell moment els homes van poder ajuntar-se i procrear. I ara ve la part més important. Cadascú ha de trobar l'amor que li es congènit, que li és propi per naturalesa. Les dones que són meitat d'una altra dona no sentiran atracció pels homes, tots els homes que estimin una dona seran fruit d'un antic androgín i els homes que són meitat d'un home no s'acostaran a les dones. Preat prosèlit, els adolescents viuen també un altre tipus de caos, el caos sexual. El mite que Plató ens conta a *El Convit* ens col·loca l'Amor en un lloc principal del panteó de déus grecs. Només l'Amor en majúscula ens

---

14 Plató, *El convit*. A: *Diàlegs*, vol. VI. Traducció d'Eulàlia Presas. Barcelona: FBM, pàg. 223, 1983.

conduïx a la nostra identitat, a la nostra naturalesa i a la felicitat. Segles abans que un professor fictici de nom Merlí ens donés lliçons sobre l'orientació sexual dels alumnes, els grecs ja ho havien deixat ben clar.

Dèiem al llarg d'aquest capítol que hi ha alumnes que tenen veritables problemes per llevar-se. La majoria d'absències es produeixen a primera hora. Però no patiu, perquè la tècnica vetlla per corregir aquestes situacions. Endormiscat prosèlit, si no et desperta la melodia que hagi triat del mòbil i ja la comences a odiar, pots fer que et regalin un despertador amb rodes. No para de rodar per l'habitació, com si fos una escombria robot *roomba*, fins que et lleves i l'atures. Si aquest sistema et sembla massa bàrbar, hi ha el *sensormake*, perquè et puguis despertar amb l'olor que prefereixis, de cafè, de xocolata, de *croissant* calent. Oh, aquells cinc minuts més sentint olor de croissant...! El despertador porta cartutxos de diferents aromes, com si fossin els cartutxos de tinta de la impressora o els de cafè de la Nespresso, *what else!* Amic prosèlit, avui, si et lleves, a primera hora hi ha classe de grec. Parlarem dels prolegòmens de la cultura grecoromana. Evita quedar atrapat a la peixera i en el món silenciós de la ictiologia, si no et vols perdre la primera de les etapes que s'estudia del món grec, la més antiga, l'edat del bronze. En el següent capítol parlarem de Troia.

3. Troia: quina mentida més bonica!

El magnetisme del mite de Troia és indiscutible, troianitzat prosèlit. Aquí trobem un altre gran aliat del professor de clàssiques, la indústria cinematogràfica de Hollywood i el mite. Què fariem sense el mite? Molts dels alumnes que arriben a la secta del grec i el llatí ho fan a partir de la passió per la mitologia, font d'inspiració de tants artistes i d'un bon conjunt de films molt taquillers. Començo a parlar de Troia a 4t d'ESO (ho fa també la Carme a Cultura Clàssica). A llatí de 4t d'ESO venen alumnes de tota mena, de totes les línies de quart que tenim, lletres, ciències, de tecnologia. Per a aquest públic bigarrat, no hi ha millor manera que començar el curs amb la suggeridora història de Troia. Quina altra guerra hi ha que recordem encara després de 3.266 anys? Busca i remena, erudit prosèlit, no en trobaràs cap altre exemple. Aquest és el ganxo de la mitologia grecoromana. Quan a classe em dispo a explicar un mite, es crea automàticament un ambient lax, distès, d'acomodament a la incòmoda cadira, com si ens acabéssim de seure a la butaca d'un cinema. Les formes es desencarcaren, braços i cames adopten postures familiars. Algun alumne atrevit gosa

recolzar les dues cames a la cadira del davant, un altre tanca la llibreta i desa el bolígraf. La informalitat dels cossos, la negligència de les formes és enganyosa perquè la ment es prepara per absorbir tots els detalls d'un discurs màgic.

Mercè Rodoreda va dir l'any 1934, després de publicar les primeres novel·les¹⁵: «M'agrada força la mitologia. Molt. Té, damunt la filosofia, la superioritat innegable de la boniquesa, i, encara, la d'ésser una gran mentida. Que potser és una veritat, perquè mai no sabem on acaba l'una i on comença l'altra.» El mite no és un relat naïf, primitiu i infantil que servia als pobres antics quan encara no eren lògics ni racionals per explicar el món. El mite ha perviscut més enllà de la ciència, de la filosofia, del pensament lògic i transita pels carrers del nostre món contemporani en forma de contes de ciència-ficció o saga galàctica (*Star Wars*), en forma de saga vampiresca com *Crepuscle* o la fantàstica i intemporal *Jocs de Trons*. El mite se situa més enllà de la ciència i de la lògica. Va per lliure, podríem dir, al seu rotllo, creant per mitjà de la fantasia un món que té les seves pròpies regles. De vegades penso que la ment humana necessita el mite. Hi ha vegades, com quan anem al cinema o al teatre, en que ens cal fer una catarsi, una desconexió de la pesada i avorrida concatenació lògica amb que treballa el nostre cervell. No sé per què necessitem el mite. Hem regit tot el nostre món amb les directrius de la ciència, i de tant en tant la ment es distreu i li agrada pensar que d'una bústia pot rebre la carta d'algú que va viure fa deu o vint anys, que pot fer cas a les constel·lacions familiars, que l'ànima transmigrarà a ves a saber quin cos. Qualsevol llum al cel tenim tendència a pensar que pugui ser vida alienígena i els *déjà-vus* són una força còsmica de cercles que es van obrint i tancant a les nostres vides.

A llatí aprofito aquesta necessitat, la força del mite, l'interruptor que permet que a partir d'un moment tot sigui possible. Una lloba trobarà els bessons Ròmul i Rem al riu i els allestarà, com la cosa més normal del món. Odisseu anirà a Troia i de tant en tant rebrà el consell de la deessa Atenea, com si fos un amic fraternal. Un bon dia Perseu decidirà que vol ser un heroi i voldrà tallar el cap de la medusa Gorgona. M'assec i escolto. No cal fer res més. Els experts diuen que som avui encara una colla de mitòmans. Ens agrada molt la màgia d'un partit de futbol, on els jugadors estan gairebé a l'alçada dels herois i déus grecs, la màgia de volar dins d'un cotxe nou acabat de comprar i la màgia de fer-nos una foto al costat dels nostres ídols. La màgia de Troia ha travessat totes les fronteres, també la del llenguatge. En el llenguatge quotidià podem sentir sense problemes que tothom té el seu taló d'Aquil·les, o que tal persona s'ha trencat el tendó d'Aquil·les. En un nivell més culte podem fer servir expressions com «la poma de la discòrdia» o «no me'n refio, dels grecs, enca-

---

15 Recollit per Neus Real Mercadal, *Mercè Rodoreda, l'obra de preguerra*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2005, p. 151.

ra que vinguin amb regals», la política actual és un «cavall de Troia», «armar-se la de Troia». També podem trobar llatinismes de l'estil més culte com *ardenda est Troia*, 'Troia ha de cremar'.

És increïble que ens arribi el mite de Troia en forma de virus, de *software* maliciós als nostres ordinadors. Tothom coneix la història del cavall de Troia. Igual que en el mite, l'aspecte d'un troià informàtic és inofensiu, legal. Ens infectem sense voler, executant un arxíu adjunt a un correu electrònic, descarregant una pàgina web. I ja el tenim a dins, a punt per manipular el nostre sistema operatiu. Hi ha qui diu que un troià no és un virus perquè no té la finalitat de causar danys, sinó la de controlar la nostra màquina sense permís. L'objectiu del troià és robar, com els grecs que van sortir del cavall enmig de la nit amb la intenció de rapinyar totes les riqueses troianes. El troià entra i et segresta el mòdem per carregar-te trucades d'alt cost. El troià entra i et pot robar les contrasenyes dels comptes bancaris i de les targetes de crèdit. El troià entra i fa de reclam de tot tipus d'arxius maliciosos. Podríem dir que el troià ha deixat oberta la porta de darrere del teu PC permetent l'entrada de tot tipus de gent indesitjable. Per aquesta porta del darrere ens segueix també entrant tot el bagatge del miracle grec, la cultura grega antiga que ens ha fet ser com som. Per la porta del darrere del nostre ordinador ens entren paraules com *mega*, *giga*, *tera* ('monstruosos, quantitat monstruosa'), *exa* i les famoses lletres Y i Z en forma de *zetta* (10^{21}), *yotta* (10^{24}). Per aquesta poterna ens han entrat també termes grecs com *arxiu*, *disc*, *icona*, *caràcters*, *perifèrics*, i llatins com *ordinador*, *messenger* i *internet*. La porta del darrere que ens ha obert el troià ens ha fet arribar la major part del llenguatge científic i tècnic de la nostra cultura.

Els romans veuen de seguida la força del mite de Troia i corren a connectar la seva mitologia amb la grega. Aprofiten la desfeta de Troia i el munt d'herois que van creuar el mar Egeu per tornar a casa per lligar el món grec i el món romà. Roma havia de ser la nova Troia i els mitògrafs romans s'encarreguen de fer aquesta fantasia possible. Penso que el virus informàtic troià fa i ha fet la seva feina, inoculant-nos Troia a la vena, com un sèrum sanguini que recorre una i altra vegada els nostres circuits interns. Durant segles mai no hem deixat de tenir un cavall de fusta al bell mig del pati de la nostra cultura.

De les tres classes de llatí de 4t d'ESO a la setmana sempre en dedico una a cinema grecoromà. Aviso que no és cinema de crispetes i després de cada pel·lícula hi ha un examen. Fem un cinema comentat. Aturem la imatge i comentem les incongruències de cada film, els encerts o errors de la interpretació del mite antic. Sempre que veiem l'escena de la mort de Menelau a la pel·lícula *Troia*, de Wolfgang Petersen, aturo la imatge, aclareixo la veu i em recreo en una ferotge crítica als guionistes del film. Hèctor, l'heroi troià, clava una espasa de bronze al ventre de Menelau, el grec que va a Troia a recuperar la seva dona Hè-

lena, a mitja pel·lícula, i el mata. Tots sabem que Menelau recupera Hèlena, se'n tornen cap a casa i viuen junts fins que són vellets. Per què es carreguen Menelau, doncs, al mig de la història? Oh, com em recreo en aquesta escena! Els alumnes de seguida em fan costat i mostren la indignació lògica de qui se sent enredat. Això no cola. A partir d'ara miraran el cinema amb uns altres ulls. El que passa en la fàbrica de somnis més gran del món, en la indústria de mites més potent del món és tan incontrolable com el que passa en un diccionari de mitologia.

De vegades, mentre els alumnes fan exercicis de llatí del llibre o sobre el mite de Troia i tinc l'ocasió de passejar pels passadissos de la classe, rumio en el poc que conec aquestes persones amb qui comparteixo tres hores setmanals. Arribar a classe suposa esperar que tothom s'assegui. No tothom és puntual a classe. Alguns s'endarrereixen per culpa d'una classe anterior. Sempre n'hi ha que tenen la bufeta fluixa i et demanen per anar al lavabo. Mentrestant, trec el mòbil. És un luxe poder treure el mòbil a classe i passar les faltes. Els alumnes ho han assumit bé. Saben que és una eina amb què el «profe» passa les faltes. Amb els calerons que hem estalviat aquests anys de crisi hem adquirit els serveis del *software* iEduca. Ho fa tot. Ho gestiona tot, matrícules, horaris, inscripcions, entrevistes amb el tutor, notes, agenda, *intranweb*, *moodle*. Arxiva i gestiona els acords entre les famílies i l'escola durant la vida escolar de l'alumne. Gestiona, via SMS, incidències, avisos i recordatoris a la comunitat educativa. Facilita el seguiment dels indicadors de qualitat i aporta informes de seguiment diari específics a pares, professors i l'equip directiu. Segur que fa moltes més coses. Jo només la utilitzo per passar faltes. Exagerant una mica, crec que l'iEduca és el pas previ a posar *web cams* a classes perquè els pares puguin seguir-les en directe.

Quan soc a classe clico la icona de l'iEduca TokApp i entro les incidències: absències, retards, falta de deures, interrupcions a classe, si es parla a classe, si no es treballa a classe, si es treballa bé i si no es porta el material. Un petit clic i aquesta informació va al cervell informàtic. És una manera ràpida de passar les faltes. Aquesta operació, que dura uns minuts, coincideix amb un xivarri generalitzat. Però hi hem guanyat molt. Fins al curs anterior passàvem les faltes en uns petits portàtils collats a la paret que t'obligaven a estar d'esquena mentre llegies la llista d'alumnes. Era com jugar al joc de l'un, dos, tres, pica paret. El professor para de cara a la paret i els alumnes fan el que fan tots els alumnes quan el professor no els mira.

Molts dels nostres alumnes són anomenats la generació Z, persones nascudes entre els anys 90 i 2000. Ja ens n'hem adonat, que són nadius digitals, *gadgets*, com diria una altre, els amos de les pantalles, com més millor, de les TIC, amb què ja jugaven només néixer. La Z segueix a la Y, la generació nascuda entre els 80 i 90, els fills del *baby boom* europeu, els ano-

menats també *millennials*, igual d'experts que els de la generació anterior en competències digitals. A la generació X pertany l'autor d'aquest llibre. Som els nascuts entre 1965 i 1979, els nascuts en plena transició de la dictadura a la democràcia. Els de la meua generació som que els que hem entrat amb calçador al món de la tecnologia digital, al treball en equip, a la igualtat entre gèneres. Els més joves, en canvi, són uns marginats si els segrestem la tecnologia. Els meus dos fills grans van néixer entre l'any 95 i 98. Van tenir el seu primer mòbil a 3r d'ESO. La meua filla acaba de rebre per reis el seu primer mòbil. Fa 1r d'ESO. La pressió es feia irresistible. Tothom de la seva generació té mòbil i WhatsApp. Els estudiosos diuen que es pot veure la diferència generacional en l'ús que fem de les tecnologies. Així, els qui vam començar utilitzant els ordinadors amb disquets d'1,2 MB tendim més avui dia a fer servir Facebook i Twitter. Som els carques de la tecnologia digital. Fem anar el Facebook i la missatgeria clàssica i ens sembla que dominem la informàtica. Quants dels qui sou de la generació X, digital prosèlit, feu anar Instagram i Snapchat, i esteu jugant hores i hores a *League of Legend*? Quants us heu comprat un pal *selfie* últimament per fer-vos contínuament fotografies i exhibir-vos per les xarxes de déu? No, rotundament, no. Els de la generació X només podem rebre classes de tecnologia dels *millennials*.

La Y i la Z són dues lletres que els grecs van donar com a regal a l'alfabet llatí per fer-lo més internacional, per incorporar un munt de paraules gregues que van enriquir la cultura llatina. La Z va servir per poder transcriure al llatí la lletra dseta (Ζ). La Y va servir per incorporar al nostre alfabet paraules que portaven la ípsilon (ὑψιλόν). Aquesta lletra l'hem batejada amb el sobrenom de *grega*, igual que el sobrenom que vam donar a Domínikos Theotokópoulos, per remarcar ben bé el seu origen. No sé si aconseguixo captar l'atenció dels meus *millennials* amb aquests divagacions, sabent com sé que els costa molt mantenir l'atenció durant períodes llargs de temps. Gràcies a la Y i la Z el llatí incorpora paraules com *mitologia*, *zoo*, *història*, *filosofia*, *sintagma nominal* i *sintagma verbal*, i moltes altres també interessants, com *hipercrític*, *hidrogen* o *hipocondríac*. La X també va servir per fer entrar, ja no diria per la porta del darrere, sinó per la principal oberta de bat a bat, lèxic com *xenofòbia*, *xilòfon*, *taxi*, *taxa*, *sintaxi* i *èxit*, que és sempre el que desitgem als nostres clients de les aules.

Ja s'han inventat les emoticones en forma de Y, X, Z. Y significa *okei*. Amb la X es poden fer diferents combinacions, com per exemple :X, per enviar petons a algú. Amb la Z es pot dir que estàs confós o marejat. És la forma més moderna de donar a conèixer aquestes tres lletres gregues. Els nostres alumnes són manipuladors i comunicadors d'imatge. Una simple XY ja evidencia un sexe molt concret, i no cal dir la parella XX. Amb les coordenades cartesianes X, Y, Z trobem la nostra posició en el món, són les coordenades geogràfiques que els alumnes aprenen amb molta dificultat a 1r d'ESO, tal com molt bé sap el Joan, pro-

fessor d'història. Als nostres adolescents consumidors d'imatges els costa molt georeferenciar la seva vida i els seus anhels encara en un mapa a mig dibuixar i amb les corbes de nivell molt juntes. Els és més fàcil de moment deixar volar la seva ment en la immediatesa de la imatge, en el joc de fer lliscar els seus dits pels dispositius mòbils, en la distracció dels sentits perceptius. Els professors hem d'entrar en aquest llenguatge. No importa que no més sapiguem escriure missatges al mòbil només amb un dit. Els podem passar un esquema de la lliçó a través d'un grup de WhatsApp o un enllaç per fer exercicis d'anglès. Ells mateixos fotografien els apunts o les pissarres i fins i tot ens gravarien coses importants, si els deixéssim. Hi ha qui diu que els adolescents limiten la seva capacitat d'anàlisi amb les noves tecnologies. Ximpleries. Les feixugues lectures de l'«insti» les solucionen en part cercant resums a internet en un tres i no res. Com ho fèiem nosaltres fa uns quants anys? Potser l'aplicat de la classe ens feia un resum oral del llibre abans d'entrar a l'examen, fent de precursor del futur Rincón del Vago. Enguany al batxillerat els alumnes llegeixen, a català, *Bearn o la sala de les nines* i, a castellà, *La Celestina*. Quin sentit té fer llegir aquests llibres? No se'ls llegeix ningú, ni el professor. Tothom recorre a internet a buscar-se un bon resum.

El joc amb tres simples lletres gregues és inacabable. Es diu que un dia un periodista pesat va preguntar a Einstein quina era la fórmula de l'èxit¹⁶. El científic devia tenir feina, perquè estava escrivint a la pissarra en el moment que el destorbaven. De seguida va etzibar: $A = X + Y + Z$. Davant la necessitat d'un aclariment, Einstein va explicar que es tractava d'una fórmula algebraica en què la A és l'èxit en la vida. Per assolir aquest èxit cal constància en el treball, representat per la lletra X. A continuació cal tenir sort, la lletra Y. La Z és la tercera variable, la tranquil·litat i el silenci, que pot ser trencat per qualsevol pesat de torn amb preguntes innecessàries.

4. Quintilià va inventar els itineraris de 4t d'ESO

Amb lletres gregues o no, al llarg del curs els professors anem congeniant amb els alumnes. Suposo que es necessita una mínima empatia per fer aquesta feina. No és un jardí de roses. L'institut és un microcosmos regit per les seves regles. Hi ha un reglament de

---

16 Albert Einstein, *Observer*, Jan. 15, 1950: «If A is a success in life, then A equals x plus y plus z. Work is x; y is play; and z is keeping your mouth shut».

règim intern que fixa els drets i obligacions de la petita societat que cada dia compartim uns espais comuns. Com en tot, hi ha gent que assumeix les normes i altra gent que no, i altres que estan a la frontera d'una cosa i altra. Els alumnes assumeixen amb més o menys fortuna algun càstig, el retard a la peixera, les normes diverses. El professorat aguanta l'investida dels alumnes i les seves reivindicacions amb més o menys encert i amb la capacitat sempre de reconsiderar les coses per tal d'arribar a consensos. La capacitat de pacete és molt necessària en un institut. Ja no som a l'època de l'autoritat per si, sense lògica ni explicació. L'alumne vol saber per què se l'avalua així o aixà i no valen les excentricitats o espontaneïtats de l'acadèmic.

Assumpte d'importància cabdal, mobilitzat prosèlit, és prendre el mòbil a l'alumne. Si sona un mòbil a classe el professor ha de requisar l'aparell, portar-lo a direcció i esperar que un dels progenitors vingui a recuperar-lo. Aquí és on tenim problemes. Podem assumir un càstig, una bronca, un advertiment. Prendre el mòbil està en un altre grau. És una acció violenta que violenta alumne i professor. Jo no ho sé fer. Normalment no sonen els mòbils a classe. Si algun dia sonen, prosèlit en silenci, permeto la disculpa i s'acaba el tema. Tothom té molt assumit que no vol perdre aquest objecte tan preuat. Però si, tot i així, s'escau que es requisa un mòbil, s'activa a l'interior de l'adolescent, deixeu-m'ho parodiar així, un codi vermell a tots nivells. Aviat arriba a casa la notícia, des d'un altre mòbil, és clar. Es produeix un important rebombori. Prendre la tecnologia a un adolescent no és una cosa banal. Els despullem sense voler, els deixem desprotegits i desconcertats. Intento evitar de totes totes aquestes situacions. De vegades es produeixen reaccions desagradables, tant d'alumnes com de pares, i també de professors. No som a l'època de la batuta, per sort, i el pacte (*pacta sunt servanda*¹⁷) segueix essent l'eina que més utilitzem en el dia a dia, el diàleg i l'intercanvi d'opinions, quasi de tu a tu, amb la mateixa franquesa, sempre que no els prenguis el mòbil.

A l'escola de l'antiguitat també hi havia normes de disciplina, el seu reglament de règim intern particular, com el nostre NOFC¹⁸. No hi havia escola pública. Qui tenia diners podia enviar el seu fill a casa d'un mestre particular per aprendre a llegir i escriure. Fa molta gràcia als alumnes quan els explico que els nens, només els nens, solien anar a escola (*σχολή*, *scholē*, mot grec amb el significat de 'lleure' i 'temps lliure') acompanyats d'un esclau que els portava els llibres, el pedagog. Les pesades carteres que carreguen els nostres estudiants avui dia les carregava un pedagog. Avui la paraula *pedagogia* ha tirat per altres viaranys se-

---

17 *Pacta sunt servanda* ('cal complir el que es promet'): locució llatina atribuïda al jurista Ulpia (Digest).

18 NOFC: Normes d'Organització i Funcionament del Centre.

màntics, sense perdre la seva relació educativa i d'acompanyament. Ho sap ben bé el Francisc. Tothom té records de quan anava a primària. Els meus records inclouen el mestre de segon, don Antonio, que ens pegava a la mà amb una vara. Si l'apartàvem ens feia ajuntar els dits. Parlo dels anys 70 del segle XX. A l'antiga Grècia també molts alumnes tenien por del mestre, del seu garrot. Així ens ho explica Herondas a la seva obra *Didáskalos*¹⁹. La mare d'un nen que es fa dir Cócalos, cansada de les piles del seu fill i de la seva actitud mandrosa, demana al mestre Lamprisc que el castigui. El mestre fa pujar el nen sobre l'esquena d'un altre i es disposa a fuetejar-lo amb un fuet fet amb cua de bou. Cócalos implora al mestre que l'assoti amb l'altre fuet, amb el tou que no fa tan mal. Aquesta anècdota fa referència a un dels càstigs més famosos de l'antiga Grècia, el *catomus* ('sobre les espatlles'). Consistia en el fet que l'alumne a castigar era agafat per dos companys i alçat damunt de l'espatlla d'un ells. El qui el tenia a l'espatlla el tenia agafat pels canells, com si estigués emmanillat. L'altre voluntari l'alçava pels turmells, de manera que el mestre estigués ben còmode a l'hora de fuetejar-li l'esquena o el cul, prèviament destapats.

Sempre hi ha hagut pares desconfiats. El pare del poeta romà Horaci era desconfiat i no es fiava de deixar el seu fill a esclaus pedagogs²⁰. Ell mateix l'acompanyava a l'escola i li resolía alguns dels conflictes. Pares d'aquests també corren per la nostra escola, sobretot quan requisem un mòbil. Hi ha pares que es mobilitzen a la velocitat de la llum. N'hi ha que ens venen a veure per apuntar-se què els sortirà a l'examen de recuperació dels seus fills o a queixar-se del desaire d'algun professor. D'aquesta categoria de pares en dic *mànager*, són autèntics representants dels seus fills. Parlava d'Horaci perquè el poeta del *Carpe diem* va tenir molt mal record del prestigiós professor Orbili. Així ho explica a les *Epodes*. Tan famós com el gramàtic era el fuet, amb el qual desfogava el seu mal geni damunt dels nens. Amb la mà fluixa d'Orbili, Horaci i altres nens aprenien els versos de Livi Andronic²¹. Horaci va avorrir la matèria que li ensenyava, la literatura romana. A partir de llavors, Horaci va afeccionar-se a una altra literatura, la grega, que suposo que va aprendre amb una altra pedagogia. D'aquesta forma de mantenir la disciplina en deu néixer la frase «la lletra amb sang entra». Els antics mestres creien que així animaven a l'estudi. Sabem que feien copiar, com encara fem ara. Copiaven frases de l'estil «esforça't, nen, si no vols uns assots», «sense as-

---

19 Herondas (o Herodas), *Didáskalos*, 68-73; 59-62; 88.

20 Sobre l'educació d'Horaci parla el mateix poeta a *Sàtires* 1.6.65-92. Igualment, es pot consultar Quintilià, Orator, X. 67. Horaci, Sàtira o Sermó 1 6 78. Juvenal. Sàtira X. 117. FBM, 23, 1927.

21 Livi Andronic és un escriptor llatí amb orígens grecs (284-204 aC). Personifica els orígens de la literatura llatina.

sots no s'aprèn».²²

A l'antiguitat també hi va haver gent que ja es va oposar a aquest mètode. Quintilià deia que el càstig corporal dels nens, tot i que hi hagi qui el defensi, com Crisip, ell no el recomana. És un comportament vergonyós i propi dels esclaus. A més, els nens s'acaben acostumant als cops i el mètode d'ensenyament fracassa. Quintilià escriu un veritable tractat sobre l'educació, *Institució oratòria*, al segle I dC²³. Era hispà, fill de Calahorra. Quintilià en diu de molt bones, de reflexions que passarien per actuals. Per exemple, comenta que no és bo ser massa sever amb els nens i corregir-los en excés. És contraproductiu i els desanima per a aprendre. Està parlant, sense dir-ho, de l'autoestima. Un nen sense autoestima no vol aprendre. I posa exemples del camp perquè tothom ho entengui. No es pot tractar la fulla tendra amb la falç. El mestre ha de tenir mà esquerra, ha de renyar, però també elogiar, fer veure que no ha vist alguna cosa (com faig jo de vegades amb els mòbils) i adaptar-se una mica a la manera de ser de cada nen. Pegar els alumnes no és bo, insultar-los tampoc. Això també ho té Quintilià. Els insults trossegen l'ànima dels joves i els degraden. *És bàsica la disciplina dins l'aula*. I això cal que el mestre ho faci com si fos el pare dels seus alumnes, conscient que està fent una feina en el lloc dels pares que li confien la criatura. El mestre ha de ser senzill, molt treballador i constant. Ha de respondre de bon grat als alumnes quan facin preguntes i no engegar-los a dida, que no els doni ni massa confiança, ni que tampoc els desautoritzi massa. *In medio stat uirtus*, que deien els antics²⁴, 'la virtut està en el mig'.

Quasi podríem dir que Quintilià va ser un precursor de les múltiples reformes educatives que han assotat els nostres temps actuals —LOECE, LODE, LOGSE, LOPEG, LOCE, LOE i ara LOMCE. A veure si no és actual quan ens diu que el professor ha de conèixer a fons l'ànima de l'estudiant. N'hi ha que necessiten que els estiguis al damunt, altres que viuen en contra del món, altres són tímids i porucs, altres són aplicats i «empollons». Quintilià personalment aprecia els alumnes amb amor propi, a qui no agrada perdre ni quedar enrere, que amb una petita lloança fan via i que no coneixen què és la mandra. El mestre no ha de «fardar», sinó que ha d'ajudar. Convé que baixi el nivell perquè el puguin seguir. El bon mestre sap quina dosi ha de donar a cada nen. Podríem fer broma i dir que aquest bon home va inventar la reforma educativa dos mil anys abans que s'inventés. El bon professor ha d'afluixar el pas i ha de caminar al pas de l'alumne, segueix dient aquest monstre de

22 Quintilià reprovava aquest fet. Quintilià, *Institució oratòria*. FBM, Vol. I, II, III (142) 1961, (151) 1964, (245) 1987.

23 Quintilià, *Institució oratòria*. Vol. I, II, III, FBM, (142) 1961, (151) 1964, (245) 1987.

24 *In medio stat uirtus*. Sentència llatina que apareix en l'escolàstica medieval, potser basada en l'Ètica a Nicòmac, d'Aristòtil.

l'educació romana. Si un alumne no pot ser bo en tot, cal trobar allò en què és bo. No es pot intentar de fer allò que no pot ser. Cal trobar en l'alumne les coses que fa bé. No ens hem d'entestar en fer-li fer les coses per les quals no està capacitat. En llatí hi ha una frase que m'agrada molt per resumir el que estic formulant: «*quod natura non dat, Salmantica non praestat*»²⁵, és a dir, 'Quan no n'hi ha, no en raja'. El que no dona la natura no ho poden donar les universitats. Educat prosèlit, Quintilià acaba d'inventar-se, amb el que diu, els itineraris de 4t d'ESO.

Faig llegir *Els Núvols*, d'Aristòfanes al batxillerat. Ja n'he parlat abans. Hi ha un pare desesperat, Estrepsíades, per culpa del seu fill Fidípides, que es gasta els diners en els cavalls. Els deutes no deixen dormir el pare, quasi arruïnat. Estrepsíades decideix de matricular el fill a l'escola dels filòsofs, el Pensatori, on ensenya el mateix Sòcrates. No és qualsevol escola, és una escola privada, com si avui enviéssiu el fill a l'Abat Oliva. Allí el nen aprendrà a argumentar allò que és just i allò que és injust i s'acabarà el malson del pare. Fidípides es nega a anar a aquesta escola. En lloc seu hi va el pare. Però Estrepsíades és vell i la memòria li comença a fallar. No evoluciona satisfactòriament i suspèn les assignatures (NA). A còpia d'insistir, és el fill, Fidípides, qui s'hi matricula. Al Pensatori es troba Fidípides amb dos tipus de professors. El primer és el de tota la vida, el del mètode tradicional que ensenya el discurs just, música i exercicis físics al gimnàs, la disciplina i el respecte als grans, l'esforç i l'entrenament continuat per ser joves de profit i guerrers capaços de morir per la pàtria. L'altre és el del nou sistema educatiu, el «profe» que defensa el discurs injust, la retòrica, prescindint de la veritat i la justícia. El segon professor defensa allò indefensable. Fidípides, per com és, tria el segon model i aprèn a ser més poca-solta del que és. Arriba a casa, fa fora els creditors i fins i tot es discuteix amb el pare, arribant a estovar-lo, amb l'argument que el pare també l'havia estovat de petit. Estrepsíades s'adona que ha llençat el temps i els diners i crema el Pensatori dels sofistes. Així acaba l'obra. Aquí podríem encetar una discussió sobre el debat que es planteja a cada casa quan toca triar escola per als fills. No tothom pot entrar a l'escola que vol i pocs es poden permetre el luxe de pagar pensatoris.

En aquest capítol volia parlar de Troia i hem acabat parlant d'educació. Donem-ho per bo, format prosèlit. Els pares dels adolescents de l'antiguitat grega i romana anaven a dormir si fa no fa amb les mateixes preocupacions que els qui avui tenim fills en edat adolescent. Sobre la desavinença generacional entre pares i fills, Sòcrates diu que als joves els agrada la vida fàcil²⁶. Són maleducats i menyspreen l'autoritat, respecten poc els de més edat

25 D'origen incert. Es troba escrit sobre pedra en un dels edificis de la Universitat de Salamanca.

26 Paraules atribuïdes a Sòcrates. Potser es basa en fragments de Plató a la *República*, llibre IV.

i xerren en lloc de treballar. Els joves ja no es posen drets quan entra algú de més edat, es discuteixen amb els progenitors, mengen amb poc decor quan seuen a taula, creuen les cames i maltracten els seus mestres. Iroise Dumontheil, estudiosa del cervell adolescent, ens pot salvar aquest capítol quan diu «Sense la insensatesa adolescent, ens hauríem extingit»²⁷. La insensatesa va portar l'adolescent primitiu a caçar, guerrejar, buscar parella, a arribar fins avui. Tots hem estat cafres a l'adolescència. Recordo un professor impresentable de cinquè d'EGB que venia sempre a classe amb la carmanyola de les sopes, fins que un dia algú s'hi va cagar a dins. Una broma pesada, com quan anys més tard el mateix professor va promoció onar a inspector.

5. Dicen que algúien vio volar una cigüeña muy cargada con un canastillo suspendido en el pico

Tornant a Troia puc afegir, mitòman prosèlit, que amb els llibres d'Homer aprenien els estudiants grecs. Homer va ser el mestre de Grècia. Així ho diu Plató a la *República*²⁸. Plató recitava molts dels versos d'Homer de memòria, encara que digués que era un gran mentider. Els alumnes no només aprenien a partir dels textos homèrics. Completaven l'educació amb classes de música i de gimnàstica. Què hi podia trobar un alumne en els sanguinàris textos de la *Iliada* o en el llibre d'aventures de l'*Odissea*? Les obres d'Homer eren com els llibres enciclopèdia que feien anar els nostres pares i avis.

L'educació de la nostra postguerra tenia algunes peculiaritats que ens acosten uns centímetres al sistema dels grecs. A l'escola de postguerra les carteres dels alumnes no eren un perill per a les esquenes. No s'hi portaven gaires llibres. Un parell de llibretes, un estoig, l'esmorzar i un llibre enciclopèdia —la *Enciclopedia. Grado elemental* per als primers anys i la *Enciclopedia. Grado medio* per als següents, les dues editades per Carlos Dalmau. A partir de 1954 es van canviar aquests totxos per una versió d'Antonio Álvarez que va durar fins al 1966. Alguns portaven també un llibre de lectures per memoritzar. Senzill i clar. Pocs llibres

---

27 «Sense la insensatesa adolescent, ens hauríem extingit». Contraportada de *La Vanguardia* del 14/05/2012.

28 Plató, *República* 606 E. FBM, 263, 1990.

i tot de memòria. Si en aquests llibres de la postguerra espanyola es podien llegir²⁹ coses com que «y el milagro se realizó. Dicen que alguien vio volar una cigüeña muy cargada con un canastillo suspendido en el pico», els grecs podien també llegir amb tranquil·litat que Zeus va seduir Leda disfressat de cigne i quedar-se tan amples. A més a més, la mateixa nit Leda va jaure amb el seu marit Tindàreu. Al cap d'uns mesos Leda va pondre dos ous, dels quals van néixer dos fills per a Zeus, Pòl·lux i Hèlena, i dos per a Tindàreu, Clitemnestra i Càstor.

En els llibres de postguerra espanyols s'educava els infants infonent valors com la subordinació i l'obediència. Qui mana sap el que fa i per què ho fa i, per tant, és més difícil obeir que manar. El qui obeeix no s'equivoca mai. «En mi casa manda mi padre; en la escuela, el maestro; en el pueblo, el alcalde; en la provincia, el gobernador; en España, el caudillo», diu el llibre³⁰. Sobre l'individu es diu que: «Si yo para mí mismo soy todo, para el Estado español no soy más que su servidor. España no puede girar alrededor de mí; soy yo quien debe moverse para honrar y dignificar a España con mi persona.» També es lloa el patriotisme. En contrast amb aquest perfil humà desitjat es contraposen altres perfils humans indesitjats: «El vago no puede ser igual que el trabajador; ni el honrado que el sinvergüenza; ni el patriota que el antipatriota; ni el inocente que el malvado. Una sociedad que considerase a todos los hombres iguales no sería una sociedad, sino un rebaño.»

L'escola treballa els valors, les normes i les idees de cada societat. Què podien aprendre del món i d'ells mateixos els alumnes de l'escola grega que portaven a la cartera només els llibres d'Homer? Repassant els personatges homèrics trobarem una galeria de tipus molt humans, amb les seves contradiccions i anhels, amb els seus errors i amb les seves pors, que podien servir d'exemple a professors i alumnes sobre els valors de la societat. Aquil·les el podem presentar com un rebel, el típic que repta l'autoritat. És el personatge perillós de la història, un model de mal aconsellar als alumnes. Aquil·les desafia Agamèmnon i deixa de lluitar a Troia. Aquil·les desafia el poder, la constitució, que diríem a casa nostra. És orgullós i complex. Caroline Alexander³¹ diu que qualsevol professor voldria neutralitzar el personatge més clamorós, carismàtic i perillós de la *Iliada*. Seguir el patró d'Aquil·les és enamorar-se de la rebel·lió. La síndrome d'Aquil·les és un terme que encunya l'escriptor Pierre Au-

---

29 M. López Marcos. *El fenómeno ideológico del franquismo en los manuales escolares de enseñanza primaria (1936-1945)*, UNED, 2001.

30 *Así quiero ser (el niño del nuevo Estado)*, Lecturas cívicas H.S.R, 1944.

31 Caroline Alexander, *La guerra que mató a Aquiles. La verdadera historia de la Iliada*, Acantilado, 2015.

diat³² per referir-se als personatges que amaguen les seves febleses, la impotència o la seva homosexualitat sota una cuirassa d'heroisme, de tipus fatxenda, amb una façana de matalot. Si grates aquest posat et trobes una persona amb l'autoestima baixa i amb manca de confiança.

Però si el que volem és emfasitzar un caràcter com el d'Hèctor, estarem elogiant el personatge patriota, complidor. El fill ideal que defensa la pàtria, respecta els pares i té un sentit del deure i de la responsabilitat molt grans. És el marit ideal per a la seva dona Andròmaca. A la pel·lícula de Troia, quan Príam acomiada el seu fill que va a buscar una mort segura en el duel que l'enfrontarà a Aquil·les, diu que mai cap pare tindrà millor fill. Hèctor marca el model, doncs, de marit ideal, de pare ideal, de patriota ideal. El sentit del deure el fa sobreposar-se a les seves pors i obtenir el coratge necessari per a enfrontar-se a Aquil·les. És conegut el duel entre Hèctor i Aquil·les. Hèctor està cagat de por i sembla ser que escapa a córrer i fa tres voltes al voltant de Troia amb Aquil·les cridant com un boig al darrere. El sentiment del deure el va fer recapacitar. Decideix aturar-se i enfrontar-se a Aquil·les, tot i que sap que va de cap a l'escorxador.

Al mite de Troia tenim altres guerrers de referència, com per exemple Àiax el Gran. Segons el mite, va lluitar per les armes d'Aquil·les quan aquest va morir. Les armes d'Aquil·les eren especials, forjades pel mateix déu Hefest. Àiax creia que havia de tenir l'honor de quedar-se-les, per haver protegit el cadàver d'Aquil·les quan va caure mort al camp de batalla. Els reis grecs van donar les armes sagrades d'Aquil·les a Odisseu. L'orgull ferit d'Àiax acaba remullat en alcohol aquella nit i es desfoga matant tot un ramat sencer d'ovelles pensant-se que mata els seus companys. Tal és el disgust de l'heroi. Quan retorna en si de la borratxera i s'adona del que ha fet, la vergonya el porta a suïcidar-se. Havia enterrat l'esposa, però deixant la fulla dreta per deixar-se caure a sobre. Així ho explica Sòfocles, en la tragèdia que escriu recreant la vida de l'heroi. El guerrer Àiax és la típica persona que se sent maltractada de forma injusta. Ell té una gran autoestima que no veu recompensada en la seva relació amb els altres. La gent que pateix com Àiax, pateix el síndrome d'Àiax³³. Es consideren imprescindibles. He llegit que això els passa a molts polítics, que se senten tan imprescindibles que els costa de plegar. Penseu que Àiax havia lluitat contra el mateix Hèctor, el príncep troià. Després de tot un dia d'enfrontar-se i de no poder-se matar l'un a l'altre, decideixen d'aturar el combat, el duel. Hèctor, admirat del coratge d'Àiax, li regala l'es-

---

32 Pierre Audià, Jacques Touchet, *La Grèce au temps des dieux*, Hachette, 1938.

33 Sòfocles, Tragèdies traduïdes per Carles Riba (*Les dones de Traquis, Àiax, Electra, Filoctetes*), Ed. Curial, 1982.

pasa, la que després utilitzarà per suïcidar-se. Agafa paper i llapis, salutífer prosèlit, i anota qui podria formar part d'una llista d'afectats per aquesta síndrome: polítics, esportistes...

En aquesta rica galeria de personatges brollats del mite de Troia hi ha Cassandra. Quan va néixer amb el seu bessó Hel·lè, els pares, els reis de Troia, Príam i Hècabe, van festejar el naixement al temple d'Apol·lo. De nit se'n van anar, no sé en quin estat, perquè els bessons es van quedar oblidats al temple. L'endemà, quan van anar a cercar-los, es va trobar els nens envoltats de dues serps que els llepaven les orelles i potser també la boca. Els havien donat el do de la profecia. Més endavant el mateix déu Apol·lo, el déu de l'endevinació, va voler fer un recordatori d'aquest do intentant posseir la noia, com amb el tema de les vacunes, que al cap d'un temps, perquè no marxi l'efecte, cal fer un recordatori. Cassandra el va rebutjar i el déu, ofès, li va escopir a la boca. Va seguir tenint el do de la profecia, però no el de la persuasió i ningú no se la creia. Quan va arribar Paris amb Hèlena a Troia, ningú va fer cas de les seves advertències, de la destrucció de Troia. Més aviat passava per boja i solia patir el menyspreu. Tampoc se la van creure quan va dir que el cavall de Troia era una trampa. Al final de la guerra, se la va emportar com a botí de guerra el rei de reis Agamèmnon. Instal·lats a Micenes, tampoc no se la va creure ningú quan va dir que la dona d'Agamèmnon tramava matar-los a tots dos, com així va ser.

Sembla ser que la psicologia utilitza aquest mite per exemplificar un complex, el complex de Cassandra, terme encunyat pel filòsof Gaston Bachelard el 1949³⁴. Normalment s'aplica a gent que no se sent creguda. No se'ls fa cas i pateixen la desconsideració i indiferència de la gent. Poden haver estat violades o haver patit un intent de violació i ningú no se les creu, o almenys així ho perceben. Podríem que hi ha avui una mena de consciència de Cassandra col·lectiva que ens adverteix sense èxit de la destrucció del planeta sense massa resultats. Llibres, pel·lícules, estudis ens refreguen pels nassos el dia final de la terra, sense que els estats reaccionin de forma valenta.

Ulisses o Odisseu també ha creat la seva síndrome. Cap heroi important no sembla voler quedar-se sense la seva síndrome o el seu complex. És l'estrès crònic i múltiple de l'emigrant³⁵, les situacions estressants límit per què passa l'emigrant, el dol per la família, la separació dels éssers estimats, l'instint de supervivència posat al màxim per afrontar tota mena de perills, viatges insegurs en les pasteres, sota i dins d'un camió, les màfies, l'amenaça d'expulsió, la falta de son i d'una casa tranquil·la, les xarxes d'extorsió, les agressions xenòfobes,

---

34 Gaston Bachelard, *Le Rationalisme appliqué*, PUF, París, 1949.

35 Sobre aquest tema, llegiu l'entrevista a Joseba Achotegui a *La Vanguardia*, 04/01/2006.

la por de ser expulsat. La síndrome d'Odisseu estén un gran ventall de solucions depressives, ganes de plorar, com quan Odisseu sent les desventures dels seus companys a l'illa dels feacis, desorientació temporoespacial, com quan Odisseu viu amb la maga Circe i la nimfa Calipso, insomni, com quan Odisseu vetlla per la bota de vents que li ha donat Èol o en el seu viatge final cap a Ítaca. No sé si saps, saníssim prosèlit, que Odisseu vaga pel mar mediterrani deu anys intentant arribar a casa. Ha passat altres deu anys a Troia i fa vint anys que no pot abraçar la seva dona Penèlope. A penes coneix el seu fill, just nascut quan se n'anà. Qui no ha sentit avui casos de persones que marxen del seu país deixant dona i nens, o home i nens, per anar treballar a Europa. Molts deixen els fills amb els avis. També va deixar Odisseu el seu fill Telèmac amb l'àvia, Anticlea, que no va poder resistir l'absència d'Odisseu i es va suïcidar. És complicat en la nostra societat reunificar famílies repartides en més d'un continent, si ni tan sols posem fàcil l'arribada d'emigrants i els disparem amb bales de goma a la platja del Tarajal o els deixem pelar de fred al nord de Grècia i a les platges de Lesbos.

Agamèmnon, el líder grec de la guerra de Troia, fa cua també per explicar la seva síndrome en aquest capítol, la *hybris* o desmesura, la malaltia del poder que se sol propagar entre els polítics amants de la seva cadira. Agamèmnon no té límits. Sacrifica la seva filla Ifigènia quan no pot sortir del port d'Àulida. No va a Troia a cercar la dona del seu germà. Ambiciona les riqueses de la ciutat, la seva posició estratègica. L'ambició desmesurada el porta a tenir comportaments impulsius, despòtics, irracionals. Pateix d'ira i d'orgull. La *Iliada* comença parlant de la còlera d'Aquil·les, un altre orgullós de campionat. Aquil·les s'enfada amb Agamèmnon quan aquest li pren l'esclava Briseida, sense calibrar-ne les conseqüències. Aquil·les deixa de lluitar i els grecs quasi perden la guerra contra els troians. Agamèmnon és un desequilibrat sense escrúpols, maquiavèlic i passat de voltes, capaç de passar-se deu anys a Troia només per l'ambició de conquerir-la. Aquesta patologia va ser descrita per David Owen³⁶, que va ser ministre d'Afers Exteriors de la Gran Bretanya, a més a més de neuròleg. El poder causa una megalomania important en molts personatges. Quan cessen de les seves funcions han de córrer a fer sessions de teràpia a casa del psiquiatra més proper. S'hi barreja narcisisme, paranoia, pèrdua de la perspectiva de la realitat.

La *Iliada* i l'*Odissea* són, ja ho veus, prosèlit de bona soca, una font de mitologia grega important. Si ampliem el ventall de síndromes i complexos podem parlar encara de la síndrome de Saturn³⁷, referit a aquell que vol eliminar la seva pròpia obra, com Saturn-Cro-

---

36 D. Owen, *The hybris Syndrome. Bush, Blair and the Intoxication of Power*, Methuen Publishing Limited, 2012.

37 G. Blanc, D. Ettighoffer, *Les syndrome de Chronos. Du mal travailler au mal vivre*. DUNOD, 1998.

nos, que devorava els seus fills tot just nascuts o enfrontant-se avui dia al poder de les màquines. El complex d'Electra³⁸ en la teoria de la psicoanàlisi de Sigmund Freud és el desig inconscient de les nenes que les atrau al sexe contrari, cap al pare, i d'odi cap al mateix sexe, la mare. Tranquil, prosèlit de cara de bon any, això passa entre els 3 i 6 anys i, si no hi ha res de nou, es resol amb el temps. En el cas dels nois es diu complex d'Èdip³⁹. Ara ens portaria molta estona explicar els mites grecs en què es basen aquests complexos. Potser ho explicarem en un altre capítol.

El complex de Narcís⁴⁰ mostra l'amor per un mateix i el menyspreu cap als altres. Un sent superior als altres, tan superior, que sol quedar-se sol, sense amics i sense parella. És d'aquells que quan el veus a venir surts corrents. Però tenim més complexos encara. El complex d'Antígona⁴¹ el pateixen dones que sacrifiquen la seva vida pels seus pares. El complex de Dafne⁴² suposa la por de les noies joves davant el sexe i l'angoixa de la penetració. Potser no acabariem la llista de complexos. Per posar un punt i final a aquesta història, atès que parlem d'un llibre sobre ensenyament i sobre instituts, parlaré de dos complexos més, el de Faust i el d'Aristòtil⁴³. La síndrome de Faust és una mena de bulímia intel·lectual, un desig irrefrenable per saber-ho tot que al capdavall porta a la conclusió que no es pot saber tot i que potser no se sap tant com hom voldria, fet que crea una angoixa descomunal. Hi ha qui diu que aquesta síndrome li ha robat Faust a Sòcrates, quan deia «jo només sé que no sé res». El complex d'Aristòtil és el del mestre contra l'alumne. El deixeble s'ha fet gran i vol destruir l'obra del seu mestre per imposar la seva. Espero que els nostres alumnes no siguin tan severos amb nosaltres com Aristòtil ho va ser amb Plató, i que es quedin amb mig complex de Faust, que tinguin ganes de llegir, d'aprendre i de saber, però amb el ben entès que l'estudi ha de provocar plaer, no angoixa. En aquest cas, el mestre és un aliat i, si se'l supera, millor que millor. Per sort, en el nostre centre hi ha un bon grup d'orientació, Lour-

---

38 Terme encunyat per Carl G. Jung. J. Scott, *Electra after Freud: myth and culture*, Cornell University Press, pàg. 8.

39 Concepte desenvolupat per Sigmund Freud. *Freud, Sigmund (1956). On Sexuality. Penguin Books Ltd.*

40 A. Green. *Narcisismo De Vida, Narcisismo De Muerte*. Amorrortu, 1999.

41 Descrit de B. B. Wolman (1965), *Amer, Imago*, 22, 186-201.

42 Sobre el mite Ovidi, vegeu *Metamorfosis I*, 452. FBM, 40, 1929.

43 Sobre Faust: Goethe, *Faust* (trad. J. Ortolà), Riurau Editors, 2009; Sobre Aristòtil, *Poètica*, FBM, v. 421, 2017.

des, Arantxa, Mercè i Georgina. Sempre hi ha algú que necessita atenció en la nostra galeria de personatges.

6. Vestim un guerrer homèric.

Històries de la puta mili

Potser lliçons com aquestes o semblants són les que feien anar Homer i tots els mestres de la Grècia antiga quan llegien Homer. Extreien lliçons de vida dels personatges de la *Ilíada* i l'*Odissea*, alhora que servien per inspirar els tres grans dramaturgs, Èsquil, Sòfocles i Eurípides, que van utilitzar les seves contradiccions per inspirar el seu enginy teatral i no van deixar mai de parlar-ne. Alexandre el Gran, quan va travessar l'Egeu per conquerir l'Imperi persa, va pelegrinar a la tomba d'Aquil·les a Troia. Plutarc⁴⁴ ens explica que el conqueridor va pujar a Ílion (Troia), va fer sacrificis a Atena i libacions als herois. Va ungir amb oli l'estela de la tomba d'Aquil·les i en honor seu va fer una cursa despullat, com era costum, al voltant de la seva tomba. Després va posar una corona a la tomba d'Aquil·les i en va fer la lloança. En vida va tenir un gran amic fidel, Pàtrocle, i després de mort, un gran poeta, Homer, que va saber cantar les seves virtuts.

Per a alguns la lliçó d'Aquil·les és la revisió, l'anàlisi i la recerca de l'error per tal com tot treball humà té el seu taló d'Aquil·les. Els mites sobre invulnerabilitats acaben com el rosari de l'aurora. Sempre hi ha un punt feble. La mare d'Aquil·les va voler que el seu fill fos un déu. Va banyar-lo a les aigües del riu Estix i va quedar amarat pertot arreu menys pel taló, que era per on el subjectava. Peleu va enxampar la seva dona intentant fer un altre dels tractaments per a la immortalitat. En aquest cas era un tractament perillós que havia costat la vida a sis germans d'Aquil·les. Consistia a fer banys d'ambrosia o de foc. Peleu va ser a temps de salvar el nen d'una mort segura. Les conseqüències d'aquest tractament van ser una cremada al peu dret que va obligar a practicar al nen un trasplantament ossi. Quiró, el centaure, expert medecinaire, va trasplantar l'os del gegant Damis al taló d'Aquil·les. Això va proporcionar la velocitat mítica d'Aquil·les. Damis havia estat en vida un prodigiós velocista. Aquí podem trobar la gran contradicció d'Aquil·les. Voler-lo fer immortal encarna també la seva feblesa, la feblesa humana en general, com anirem veient en aquest capítol.

Aquil·les i la seva època van arribar a ser un model educatiu per als mateixos grecs d'època hel·lenística i romana, que van voler destacar l'educació especial que va tenir aquest

---

44 Plutarc, *Vida d'Alexandre*, VIII, v. 85, 1942.

heroi únic. Els pares, tots dos, porten personalment Aquil·les a casa del centaure Quiró, conegut per la seva saviesa. Aquil·les és un diamant en brut⁴⁵ i calia posar-lo en bones mans per modelar-lo com déu mana. Amb Quiró, el mestre més famós de la mitologia grega, Aquil·les aprèn a caçar, equitació, a llançar el disc, a tirar amb arc, la boxa, la lira i la música, a llegir i escriure. Quiró no és un centaure com els altres. Els centaures són criatures violentes i rudes, mengen carn crua com a prova que estan per civilitzar. Quiró⁴⁶ va ser un bon metge, a banda d'astrònom, poeta, músic i moltes altres coses. Veiem com no van buscar els pares d'Aquil·les un mestre qualsevol, sinó el millor. Ovidi⁴⁷ ens diu que Quiró, amb l'ensenyament de la música, va saber ablanir l'esperit ferotge d'Aquil·les. L'educació va ser severa. També ens diu Ovidi que Aquil·les tenia por d'aquest mestre carregat d'anys i que parava les mans quan convenia algun assot. Quiró és el pedagog grec mític, preceptor també d'altres herois grecs.

Els centaures eren meitat home i meitat animals. Qui més qui menys ha tingut un mestre alguna vegada una mica animalot. En aquest cas, d'animal, Quiró tenia només part del seu cos, perquè de ruc no en tenia res. Va ensenyar fins i tot a Aquil·les cirurgia i farmacopea. L'entrenament militar estava molt lligat també a saber curar les ferides. Fènix, segons Homer⁴⁸, és un altre dels preceptors d'Aquil·les. De petit s'asseu Aquil·les a la falda i li dona de menjar. Li talla el menjar, li dona beure, també vi, que ja se sap que fa sang. El nen al començament el vomitava. Fènix acompanyarà Aquil·les a Troia, com si fos un escuder. Li va ensenyar a ser un bon orador i manejar les armes. Els antics es prenien molt seriosament l'educació, almenys el qui se la podia permetre. El pedagog era una mena d'enllaç entre la casa i l'escola. Els pedagogs eren gent de confiança de la família, sovint esclaus. És com avui. No triem de *baby sitter* la primera persona que trobem. Plutarc⁴⁹ deia que calia trobar persones irreprotxables, de caràcter i comportament gens censurable i els millors pel que fa a experiència. Això només pel que fa al pedagog, que s'encarregava d'acompanyar els nens

---

45 Susana M. Lizcano, *La educación de Aquiles: Estructura compositiva y modelo educativo*. Cuadernos de Filología Clásica: Estudios Griegos e Indoeuropeos. Vol. 13, 2003, 195-211; P. J. Heslin, *The Transvestite Achilles: Gender and Genre in Statius' Achilleid*, Cambridge University Press, 2005.

46 D'aquí deriva el nom de la clínica Quirón de Barcelona. Derivat del grec *χεῖρ*, 'mà'.

47 Ovidi, *Metamorfosis*, XI, 221 – 265. FBM v. 62, 1932.

48 *Iliada* IX, 442. FBM, v. 375, 2009.

49 Plutarc, *Escrits d'ètica pràctica (Moralia)*. Vol I, Sobre l'educació dels infants (7). FBM, v. 398, 2013.

de casa al col·le i de tornar-los a casa. L'educació no és cap broma. Plutarc diu que a un no se'l pot considerar pare, si abans tria l'adulació i quedar bé amb els amics, que no pas l'educació del seus fills.

Per sort, avui no impartim entrenament ni consignes militars a l'escola. Treballo en un centre públic. No resem, no exhibim símbols religiosos ni polítics. A la classe hi ha les quatre parets blanques. S'hi penja algun treball escolar, algun mapa i poca cosa més. El nostre exèrcit és professional. És rar l'alumne que es vol apuntar a les forces armades, almenys al lloc on treballo. La guerra ha desaparegut dels centres escolars actuals, per sort. La guerra la llegim als llibres d'història i la veiem a la tele a altres indrets prou lluny de casa nostra. En aquest sentit se'ns fa difícil entendre l'aprenentatge grec i romà. A casa nostra la part militar es feia amb la mili, quan es quintaven els joves als 18 anys. La mili venia a ser l'educació militar que s'impartia des dels temps d'Aquil·les. No hi ha res més pesat que sentir les batalles de la mili d'algú que té ganes d'explicar-te el munt de mesos, entre campament i quarter, que va haver de viure en plena joventut. És pesadíssim. La mili va ser una part més de la vida formativa de cada jove fins a l'any 2001. Fins i tot existia una sèrie de còmic titulada *Historias de la puta mili* de la revista *El jueves* que parodiava el servei militar. Els nens de l'antiguitat rebien classes d'entrenament militar. Estava molt assumit, com quan tothom anava a la mili.

Suposem que un soldat, un guerrer com Aquil·les, es volgués vestir per anar al camp de batalla. Li caldria tota la panòplia, vestimenta, armes. Moltes d'aquestes armes potser les haurà heretades del pare. No són barates. Primer es posaria la túnica de lli damunt de la pell per no nafrar-se, abans de la cuirassa, feta a mida, un munt de plaques de bronze que li cobriran el pit, el ventre i tota l'esquena, vora vint quilos de metall al damunt, protegint tot el cos des del coll fins als genolls, incloses musculeres, bavera i gola. A la cintura es lligarà una faixa de la qual penjarà una espasa curta, per sobre del faldellí antifletxes. Després agafarà un gran escut en forma de torre, capes diverses de cuir fet de set pells de brau⁵⁰ i reforçat amb làmines de bronze. A la part de davant, com era costum entre els soldats, hi portarà els seus símbols, alguns per atemorir els enemics, com els renoms que molts aviadors posaven als seus aparells a la Segona Guerra Mundial. Aquest escut tan gran tancarà tot el cos, tret del cap, que sobresortirà per dalt, i les cames a l'alçada del genoll, que es veuran per sota. Les cames se les haurà protegit amb unes gamberes de bronze que se subjecten amb agafadors de plata. Per sota de la gambera es posarà la turmellera. L'última cosa abans de marxar serà el casc, no el de model corinti de la famosa pel·lícula, sinó un de cònic de feltre,

---

50 *Iliada* VII 219-223. FBM, v. 385, 2011.

reforçat amb diverses filades d'ullals de senglar cosits al damunt, un casc que només podies tenir si havies matat trenta senglars. El casc és espectacular i fa por només de veure'l. Portarà al damunt una cresta feta amb crins de cavall. Agafarà les dues llances. La curta, per envestir en el cos a cos, i la llarga, llancívola, que només ell sap fer anar, perquè és la seva. Es penjarà a l'esquena una espasa llarga de bronze guarnida amb claus d'argent. Els braços se'ls haurà protegit amb unes colzeres i uns braços.

S'havia de ser un boig o un il·luminat si no es prenen aquestes precaucions abans de treure el nas al camp de batalla. Un podia tenir la falsa sensació que era gairebé invulnerable si no feia moviments arriscats. Sempre hi havia un contrincant que estudiava les debilitats de les teves proteccions. El guerrer homèric podia caure per ferides a diversos llocs. Caldrà vigilar molt bé les juntes, els punts de sutura de la panòpia, allà on la pell ofereix el rosat de l'alba o el rosat de la posta. El projectil esmolat de bronze pot entrar per les obertures que no tapa el casc, per la zona de coll si l'escut queda una mica baix. Pel costat, en el punt on la cuirassa s'ajunta amb el faldellí. Les cames estan molt ben protegides. La treballada punteria d'algú pot etzibar la fletxa enverinada just a l'espai escàs que queda entre la gamera i la turmellera, la línia fina entre la vida i la mort del taló d'Aquil·les. Paris va estudiar mil·lètricament el cos i l'armadura d'Aquil·les. Va estudiar totes les costures de la seva panòpia.

A Aquil·les no li va servir de res la panòpia, no perquè trobés un arquer encertat. Quan el va ferir Paris estava totalment despullat, amb la cigala fora, jaient amb Políxena, la seva amant. Hi ha coses que s'escapen a l'entrenament militar, com és la traïció, la confiança en algú, el relaxament, la follia amorosa, un camp minat, el destí dels déus per a cadascú, el desig d'immortalitat que comporta indefectiblement el seu contrari. Potser marxava Aquil·les, qui sap, relaxat d'una nit d'amor. Potser encara no s'havia calçat bé la turmellera, potser estava acotat subjectant les gafes d'argent de les seves gamberes. L'emboscada és segura. Políxena, germana de Paris i d'Hèctor, ha comentat a Paris el punt dèbil d'Aquil·les. No sabem per què li ha confessat això. Està enamorada d'Aquil·les. Els reis de Troia, Príam i Hècabe, han acordat donar en matrimoni la seva filla a Aquil·les. A canvi, aquest convencerà els grecs d'acabar la guerra i marxar. Però estava massa fresca, la sang d'Hèctor, que Aquil·les havia matat i arrossegat pel camp de batalla. Aquil·les no havia oblidat la mort de Pàtrocle i els troians, la mort d'Hèctor.

Avui dia Aquil·les hauria mort per culpa d'un dron, d'un projectil teledirigit. Li podria caure al damunt, mentre jau amb Políxena, un projectil llançat des d'un MQ-1 predator o des d'un Reaper amb míssils Hellfire. Tot teledirigit. Sembla ser que la fletxa que va llançar Paris va ser teledirigida des d'algun lloc pel déu Apol·lo, qui va fer que el dard enverinat

fes diana al taló d'Aquil·les. Paris, tot sol, no se n'hauria sortit. Avui dia les missions americanes adopten noms diversos, com el d'Apol·lo, que va servir per batejar operacions militars a l'Afganistan. Hermes i Apol·los volen pels cels del planeta mentre els confiats humans fan la seva vida de cada dia. Els nous déus estan asseguts en cabines diminutes, a una distància geogràfica enorme de les possibles víctimes. Els programes instal·lats ens les seves consoles sofisticades permeten l'assassinat selectiu, asèptic, quirúrgic. Diuen que Aquil·les sortia del temple d'Apol·lo, lloc neutral en la guerra entre grecs i troians, però les noves màquines de guerra, tot i ser robots, no són al cent per cent precises i no distingeixen de vegades la diferència entre un objectiu militar, una escola, un temple, un asil per a ancians o la seu de Metges Sense Fronteres. En diuen «danys col·laterals». Per més que vulguem i per millor panòpia que vestim, no acabem de ser, igual que Aquil·les, immortals del tot.

7. De quan les flames pasturaven per Troia i Tarzan jeia sota una figuera

Voldria conèixer els guionistes i productors de la pel·lícula *Troia* de Wolfgang Petersen, no pas per renyar-los, no, sinó per felicitar que tractin a la gran pantalla i amb efectes especials els mites grecs. Passat l'impacte de la mort de Menelau a mitja pel·lícula (és sabut i contrastat que Menelau no va morir a Troia i que va tornar amb la seva dona a Esparta), que a Troia no hi corrien flames (algunes escenes del film estan rodades a Mèxic i veiem aquests animals passejant pel Mediterrani), que Esparta no toca al mar, si descomptem que no pot ser que Hèctor mati Àiax (tothom sap que Àiax se suïcida llançant-se sobre la seva mateixa espasa), si no ens fixem que és impossible que Aquil·les entri a Troia, perquè els morts no caminen ni lluiten (Aquil·les va morir fora de Troia quan Paris el va atènyer amb una fletxa al taló), tampoc ens hauríem de fixar en el detall insignificant que l'esclava sexual Briseida mati Agamèmnon enmig del cruel assalt a Troia (totes les fonts asseguren que Agamèmnon va morir apunyalat a l'esquena per la seva dona Clitemnestres quan va tornar a casa amb la vident Cassandra i es feia un bany a la banyera). I deixant de banda que Pàtrocle no és l'innocent cosí d'Aquil·les, sinó el seu amic i segurament company sexual, un guerrer ferotge amb aspecte de *bear*, pelut i més madur que Aquil·les (només així s'entén que s'enfadi tant Aquil·les quan Hèctor mata Pàtrocle i que Aquil·les mati Hèctor de forma despietada i arrossegui el seu cadàver davant de la família del malaurat troià; només els crims passionals

poden explicar conductes així). Si exceptuem tot això, la pel·lícula no està tan malament.

Si exceptuem també que ni grecs ni troians no van entrar mai al temple d'Apol·lo per cremar-lo i arrasar-lo, ja que era aquest un lloc neutral per als dos exèrcits; si passem per alt que el rei Príam estava casat amb la reina Hècuba, de la qual a la pel·lícula no se'n sap ni gall ni gallina; si fem veure que no hem vist que Paris, Hèlena, Andròmaca, la dona d'Hèctor, i altra gent s'escapen per un passadís secret abans que Troia caigui... De fet, és una escena impossible, perquè Paris mor durant el novè any de guerra per culpa d'una fletxa emmetzinada llençada per Filoctetes. Hèlena, ja hem dit, torna amb el seu home Menelau, que quan la veu tan guapa la perdona. Només si fem una fusió entre Troia i *Walking dead* seria possible que el mort abans de temps Menelau torni a casa amb la guapa Hèlena. Andròmaca tampoc pot fugir amb el seu fill i amb la rossa Hèlena i el guapo Paris, perquè el grec Neoptòlem, fill d'Aquil·les, se la va endur com a esclava sexual, després de matar-li el fill Astíanax. Quan el guionista David Benioff va començar a treballar la recreació de Troia, va consultar les fonts arqueològiques i les restitucions científiques. Li va semblar que no li quedaria una Troia gaire espectacular a la gran pantalla. Va decidir llavors inventar-se una Troia feta d'elements arquitectònics, hel·lenístics, micènics, egipcis, grecs (encara cola) i asteques (aquí ja no cola). Si exceptuem tots aquests detalls insignificants, el film no està tan malament. La música de l'escena final et fa posar la pell de gallina. És el tema *Remember*, de Josh Groban.

Els demanaria, sisplau, enganyats prosèlits, que s'afanyessin a fer la segona part, la continuació. En el túnel secret per on s'escapen els troians, el Paris versió zombi atura un noi jove i barbamec que arrossega el seu pare que amb prou feines pot caminar. «Tu, com et dius», li pregunta. «Enees», respon el jove barbamec. És estrany que li preguntis això, atès que Enees estava casat amb Creusa, filla del rei de Troia, Príam. Paris no reconeix el seu cunyat. Bé, a la versió de W. Petersen no són cunyats, sinó que Enees és un troià anònim. Quan Paris l'atura, li dona l'espasa de Troia perquè se l'emporti i mantingui viva la flama de Troia. Aquí acaba l'escena. Tots els qui tenim una mica d'idea de mitologia clàssica, entenem que se'ns fa una picada d'ullet per dir-nos que la pel·lícula de Troia tindrà un *to be continued*. Aquesta fugida pel túnel és la que fascinarà el descobridor de Troia, H. Schliemann, quan la veurà en una làmina. El Nadal de 1829, només amb vuit anys, H. Schliemann rep un regal del seu pare molt especial, la *Història universal per a nens*, de Georg Ludwig Jerrer. Una de les làmines del llibre descriu una Troia en flames amb les seves muralles i les portes d'entrada. Enees escapa amb Anquises, el pare, que amb prou feies pot caminar, i el fill Ascani.

Sisplau, guionistes de pel·lícules taquilleres, feu ja la continuació de Troia, feu la història

d'Enees. Expliqueu com va arribar a Itàlia després de voltar com Odisseu pel Mediterrani (és el que tenen les illes mediterrànies; sempre t'hi entretens més del compte) i com va casar-se amb Lavínia per fundar el llinatge dels futurs romans. Si convé, canvieu el mite, a classe ja ho arreglarem, però feu anar una bona col·lecció d'efectes especials i digitals. A quart d'ESO he de passar una pel·lícula antiga quan parlem d'aquest tema, sense efectes especials, un film tronat de 1961, *Duel of the Titans*, de Sergio Corbucci, una peça de referència per als col·leccionistes de rareses cinematogràfiques del pèplum⁵¹ europeu. Altres diuen, sense pietat, que el director és un maldestre i que el pèplum és només un aparador per ensenyar els músculs dels protagonistes, i que quan veus la pel·lícula no pots deixar de riure com perdonant la vida de tothom. Va tenir un pressupost tan baix que està plena d'anacronismes. Si et diguessin que l'acció transcorre a l'edat mitjana, també t'ho creuries, cinèfil prosèlit.

Gordon Scott, l'actor que havia fet de Tarzan als anys 50, interpreta Rem. El paper de Ròmul el fa Stephen L. Reeves, una llegenda del culturisme, guanyador amb els seus músculs de títols com Mr. America, Mr. World i Mr. Univers. Les ganes d'ensenyar múscul el porten al cinema, on interpreta el paper d'Hèrcules. Reeves és el pare espiritual i inspiració d'artistes com Sylvester Stallone i Arnold Schwarzenegger. I aquí el trobem en la pel·lícula de Ròmul i Rem, treballant a Europa, fent d'actor en nombrosos pèplums italians, ben bé durant més d'una dècada, fins que l'espagueti *western* va desplaçar el cinema de romans. Els meus alumnes de quart no diuen ni piu quan miren la pel·lícula. Es concentren en l'argument. De tant en tant xiuxiuegen entre ells i riuen. Suposo que els sorprèn veure Ròmul i Rem vestits amb una túnica que s'acaba just al principi de les cuixes, «fardant» de pectorals i bíceps, agafant en braços dones rosses i sensuals. «Quina Roma primitiva més curiosa», deuen pensar, una Roma on tothom deuria fer peses per anar a impressionar després la primera rossa que passés. A la pel·lícula la rossa que fa de filla del rei sabí Tit Taci és Virna Lisi, la Marilyn italiana.

L'escena inicial del film de Sergio Corbucci agrada sempre als estudiants. Apareix Rea Sílvia vora el Tíber. Porta els seus fills bessons, Ròmul i Rem, d'amagat. Ella és sacerdotessa de la deessa Vesta i la seva virginitat havia quedat consagrada durant quaranta anys a la deessa del foc sagrat. No estava previst que la violés el déu Mart. Per això s'havia de desfer dels nens. Els col·loca damunt un petit rai i els deixa anar riu avall. Una lloba sent el plor dels bessons i representa que se'ls emporta. A l'escena següent surt el pastor Fàustul pasturant el ramat. El gos del pastor veu un cau i s'hi entafora, mentre des de damunt d'unes

---

51 S'entén per *pèplum* en el món del cinema un film ambientat en l'antiguitat, sobretot grecoromana.

roques la lloba, que protegeix el cau, corre en auxili dels cadells. El pastor, amb una agilitat increïble, dispara una fletxa i fereix la lloba. El pastor entra al cau i troba dos nens rossos de prop d'un any de vida, despulats, entre cadells de llop. Els embolica amb roba i se'ls emporta. La pel·lícula llavors fa un salt en el temps fins que els dos nens són dos joves musculosos i plens de salut. No parla de quan el pastor Fàustul arriba a casa, amb els bessons acabats de trobar, i els presenta a la seva dona Acca Larència. Aquesta part tan interessant de la història és omesa vilment.

Aquí és on el professor intervé i modula el mite, climatèric prosèlit. Cal donar més d'una versió de les coses, per desvetllar l'esperit crític dels estudiants. Aquí la primera versió que els oferim és l'oficial, la de la pel·lícula. Després ve la segona, la que diu que Larència, mentre el seu home sortia a pasturar els ramats, no es limitava a fer només de mestressa de casa, sinó que guanyava uns calerons per als seus capritxos fent de prostituta a temps parcial. Les prostitutes eren anomenades *lupae*, 'lobes', i d'aquí pot néixer el mite misteriós de la lloba i els bessons. Llavors posem l'exemple de la casa de barrets que tothom visita quan va a Pompeia. És el lupanar, la casa de les llobes, nom donat per com udolaven les treballadores quan estaven amb un client.

Cada any, quan anem a Tarragona al festival de teatre grecollatí, com parlaré en un altre capítol, solem fer un tomb per les muralles. Allà veiem una reproducció de la famosa escultura de bronze etrusca del segle V aC que es conserva als Museus Capitolins de Roma, la Luperca, la lloba i els dos bessons a sota mamant. No ens podem fiar de res, circumspecte prosèlit. El que semblava una lloba resulta que és una dona; la que semblava una dona honesta resulta ser una bagassa. El que semblava un matrimoni resulta que potser no ho és. Una versió del tema explica que el pastor Fàustul no estava casat i quan troba els nens els porta a una prostituta rica que coneixia. El que semblava una estàtua de bronze de 2.500 anys de sobte rejoyeneix miraculosament. Els darrers estudis diuen que la famosa escultura⁵², la rèplica de la qual veiem en el nostre passeig arqueològic per Tarragona (és una donació del Govern italià a Tarragona), no és antiga, sinó una peça medieval del segle XIII, i que els bessons encara són més moderns, del Renaixement. Espera't que no s'ha acabat, difident prosèlit. El grup escultòric de Tarragona potser no és donat pel Govern italià, sinó per una empresa italiana afincada a Tarragona, i els bessons tarragonins potser no són els originals, perquè van ser robats, un o els dos. Hi ha qui diu que un o dos dels nens robats van ser trobats en un contenidor a Reus, i que els nens són els de l'estàtua inaugurada el 1967. També corre la brama que les autoritats de Tarragona van fer més d'un exemplar de

52 G. Canes et al., *Tarragona: escultures, làpides i fonts: Monuments i elements decoratius als carrers de la ciutat*, Tarragona: Arola Editors, 2002.

l'escultura, una vora el Pretori i l'altra al passeig arqueològic de les muralles. Del que tot-hom està segur, en canvi, és que la cova on van ser trobats els bessons es deia cova luperca i que es trobava vora una figuera de nom ruminalis (*Ficus ruminalis*).

Ara resultarà que les inofensives classes de mitologia serveixen per estimular l'esperit crític. Qui ho diu, que la mitologia no és útil? Podríem classificar tot aquest darrer paràgraf com a rumors i mar de fons, i aquí podríem començar a formular una sèrie de preguntes sobre l'interès que pugui haver-hi per una o altra versió del mite o de la realitat. El pensament crític d'aula seria el d'inculcar que la realitat sempre és complexa, i que per arribar una mica fons hem d'agafar el matxet i començar a desbrossar tota la informació que trobem a Mr. Google. Només així, amb la indagació, començarem a abordar una temàtica. Si volem treure'n l'entrellat, ens haurem d'arromangar. Una altra cosa és que ja ens sembli bé quedar-nos a la superfície i no gratar gaire. Aquil·les hauria gratat, era un rebel. Àiax, també, era un inconformista. Odisseu era massa inquiet per quedar-se amb la primera versió. Schliemann, el descobridor de Troia, també era dels qui llegien més enllà de les línies oficials.

8. La literatura és una obra d'art.

Si vols coses útils, ves a la ferreteria⁵³

Has llegit mai gènere biogràfic, anagnost prosèlit? Un altre bon esquer per a les classes. A mi em va afectar en sentit molt positiu la lectura de la biografia de Heinrich Schliemann. La vaig trobar en un llibre meravellós i clàssic titulat *Dioses, tumbas y sabios*, de C. W. Ceram⁵⁴. Un cop llegida, no em vaig penedir en absolut d'haver conegut la vida i els miracles d'aquest pioner de l'arqueologia. És més, em va agafar una temporada que passava vídeos a classe contínuament sobre la vida de Schliemann i sobre com va descobrir Troia. Em semblava que era fascinant i que estimulava molt la imaginació i la passió. Imagina't ara, prosèlit amant de veure món, un petit poblet d'Alemanya, Ankershagen, localitat del *land* de Mecklenburg-Pomerània Occidental, prop de Rostock. Ens trobem a l'any 1823 i passa la infantesa aquí el nostre home després d'haver-s'hi traslladat des del seu poble natal, Neubukow. El pare és el rector luterà de l'església d'Ankershagen. La biografia de Ceram, una mica ensucrada, no ens parla de la mala relació entre els pares, una família desestructurada, que di-

---

53 Paraules dites per Isabel Clara Simó en rebre, a principis de 2017, el Premi d'Honor de les Lletres Catalanes.

54 C. W. Ceram, *Dioses, tumbas y sabios*, Biblioteca de historia, 1985.

riem en lèxic actual, amb nou fills. He hagut de consultar altres fonts per esclarir aquests detalls de la biografia. El pastor luterà va tenir problemes laborals i va ser despatxat del lloc que exercia, ja sigui per malversació de fons, ja sigui per escàndols amb dones. La mare mor quan Schliemann tenia nou anys.

Com tots els pares, el de Schliemann també explicava contes per anar a dormir. Entre aquests relats hi havia les històries d'Homer. El pare deixa petjada en el petit explorador. Era un apassionat de la història antiga i explicava sovint al seu fill històries sobre Herculà i Pompeia i sobre la sort dels arqueòlegs que anaven allí a excavar. Sabia llatí i n'ensenyava també al seu fill. Tenia Schliemann set anys quan el seu pare li va comprar la *Història Universal Il·lustrada* de Jerrers⁵⁵. Ceram diu que l'arqueòleg en formació es va obsessionar per la làmina on es representava Enees fugint de la destrucció i l'incendi de Troia, per l'escena que es recrea en la pel·lícula de W. Petersen dins un túnel on Paris, que hauria d'estar mort, no reconeix el seu cunyat Enees, tal com comentàvem al capítol anterior. Observant aquesta làmina, el nen de set anys formula que ell de gran trobarà Troia i el tresor de Príam. A partir d'aquell dia el tema de Troia va ser com una fe, un credo, que no tenia cap lògica. El mateix Schliemann reconeix en la seva autobiografia⁵⁶ que durant tota la seva vida es va sentir acompanyat per les històries del seu pare, i que s'havia pres al peu de la lletra l'existència d'uns noms que tothom creia que eren fruit de la imaginació: Paris, Hèlena, Agamèmnon, Menelau, Enees. D'aquest desig d'excavar a Troia, tothom se'n reia, menys una nena, la Minna Meincke, el primer amor de Schliemann. Es van jurar fidelitat de petits. De grans, tots dos junts, anirien a trobar Troia. L'amor de Minna, ni que deixin de veure's, l'acompanyarà uns quants anys. De moment Schliemann és enviat a casa del germà del seu pare i allí té la sort de rebre les classes d'un eminent lingüista, Carl Andress, fet que farà que el Nadal de 1832, als deu anys, pugui regalar al seu pare una obra en llatí sobre els principals fets de la guerra de Troia i les aventures d'Odisseu i Agamèmnon.

Als catorze anys va haver d'aparcar la fantasia i la imaginació i es va posar a treballar. És el que passa fins a 4t d'ESO. Està molt bé fer mitologia a ESO, però a partir del final de l'ESO cal pensar com guanyar-se les garrofes. Apa, cap al batxillerat científic! Schliemann va fer d'ajudant d'un botiguer, una tenda d'ultramarins. Començava a treballar a les cinc del matí fins a vora de mitjanit. Venia arengades, aiguardent de patata, llet i sal, fregava

---

55 Georg Ludwig Jerrer, *Die Weltgeschichte für Kinder*, 1833.

56 Heinrich Schliemann, *Autobiografia*, editorial Almuzara, 2010.

la botiga. En la seva biografia⁵⁷ s'explica l'anècdota que un dia un moliner borratxo va entrar a la botiga i va començar a recitar de memòria versos d'Homer. Aquell rapsode improvisat va remoure els pòsits d'infantesa de Schliemann. Evidentment no sé què va pensar, però en un exercici de biografia novel·lada podem intuir que el futur arqueòleg va passar revista a la seva situació present i va decidir, enmig d'aquella revelació improvisada, que no es resignaria a ser tota la vida un botiguer. Després de cinc anys a la botiga va decidir canviar d'aires i el 1841 se'n va anar a Hamburg per embarcar com a aprenent de mariner rumb a Veneçuela.

Tothom deu tenir revelacions d'aquest tipus en la seva joventut. N'hi ha que per més que la busquen no els arriba i es refugien en el món del treball, en la disciplina horària d'una feina. De vegades busquem la revelació a una edat que no toca. Un dia, veient un *Afers Exteriors* sobre Noruega⁵⁸ em va agradar quan vaig sentir que el batxillerat en aquest país dura tres anys i que els alumnes acaben l'institut amb dinou anys. Llavors encara no van a la facultat. Alguns fan el servei militar i altres es prenen un *gap year*, un any sabàtic, abans d'iniciar els estudis universitaris i professionals. Molts estudiants comencen el grau amb 21 anys. Qui sap si entremig han rebut o no la seva revelació? A casa nostra el tema és molt diferent. Sembla una cursa d'obstacles. Després de la selectivitat, amb l'estrès que comporta, cal córrer a matricular-se a una facultat, a buscar pis o residència d'estudiants. Molts estudiants segueixen el camí eixerat d'esma, tot i que el seu pilot ànimo fa estona que marca reserva o revisió al taller. El fracàs al primer any de carrera s'hauria de comptabilitzar. De vegades no es té la maduresa necessària per iniciar un dels canvis vitals importants dels joves. Els entesos diuen que una aturada entre el batxillerat i els estudis universitaris és d'allò més necessària. El que jo en dic en to de broma revelació, els pedagogs ho anomenen reflexió, maduració. Sigui com sigui, els anys sabàtics preuniversitaris solen donar bon resultat i els joves en moltes ocasions es reinventen i saben millor allò que volen, sense la tensió de la rigidesa i vertigen amb què es regeix el nostre sistema educatiu.

Jo en vaig tenir dues, de revelacions. La primera va ser dins l'oficina d'una cooperativa alimentària. Jo estudiava batxillerat i passava sovint per aquesta institució a ajudar. El meu pare havia estat soci fundador i m'hi feia anar. Envasava i servia pa, buidava palets, etiquetava productes i la feia petar amb les caixeres. A l'oficina solia fer hores de comptabilitat, també voluntàries, el Guillem, amic del meu pare i amb qui jo tenia molt bona relació. Sempre feia broma. Fumava molt i em fixava en les puntes dels dits, arrodonides i desproporcionades en rela-

---

57 Íbid.

58 Sobre el capítol del programa *Afers Exteriors* dedicat a Noruega vegeu a TV3 a la carta del dia 07/03/2016: <http://www.ccma.cat/tv3/alcarta/afers-exteriors/noruega/video/5587055/>

ció amb la resta del mà. Quan va assabentar-se que havia triat grec a l'institut em va recitar de memòria un paràgraf d'un text de Xenofont. Em va semblar fora de sèrie. Cada dos per tres em recitava el text i em provocava perquè l'hi traduís i l'aprengué. Va convertir-se, el Guillem, en una mena d'aede particular, el meu rapsode. Trobava màgia en la recitació d'aquelles frases de Xenofont, ni que no entengués res. Hi ha qui sent recitar una llengua estranya i se sent atret, sense saber-ne la raó. Posem per exemple el text que escric a continuació. Podria ser el que em recitava el Guillem, no me'n recordo, tinc mala memòria, mentre deixava reposar la cigarreta entre els curiosos dits de les mans. Llegeix-lo, benvolent prosèlit, lentament i digues quina mena de sensació et produeix. Transliteraré el text grec a l'alfabet llatí perquè es pugui llegir com qui llegeix un text de Mercè Rodoreda.

*Epéi de diébesan, sintaksámenoi amfi méson heméras eporéuthesan diá tês Armenías pedíon hápan kai leíous gelófous ou mélon e pénte parasángas.*⁵⁹

«Quan van haver travessat, vora el migdia, tots arrenclerats, marxaren a través d'Armènia, que era tota una plana amb comes suaus, i feren no pas menys de cinc parasanges.»

La segona revelació la vaig tenir als lavabos de la serradora Perejan, al meu poble. També estudiava batxillerat. Als quinze anys el meu pare em va dir: «Demà comences a treballar a la bòvila de cal Musiquet». No vaig tenir temps de reaccionar. Vaig passar tot l'estiu remenant totxanes calentes, dissabte inclòs. L'amo era un home prim i alt, amb ulleres fosques. Es passejava sovint per la fàbrica, però no em deia mai res. Semblava bona persona. Els viatges a l'assecador que feia amb una moto de palets em va servir per airejar la ment i començar a aclarir algunes coses. El que em feia més por era quan s'espantava alguna màquina i els mecànics m'enviaven a buscar alguna clau. Quan m'equivocava era la riota de tots. Un dia em van dir que en el fons m'envejaven. Era estudiant i segur que follava molt. Em va animar que pensessin això. Els posteriors estius vaig tenir la sort d'entrar a treballar a la serradora del pare del meu company de pupitre. A l'estiu agafaven estudiants i ens pagaven molt bé. La feina era dura. Sovint havíem de treballar al ritme de les màquines, i si s'aturaven per error o s'espantaven, l'arribada de l'amo era com l'arribada d'una plaga divina.

La mitja hora d'esmorzar era un recés que assaboria des del primer minut a l'últim. Anàvem al bar Les Cadenes. L'entrepà el portava de casa i em demanava una Coca-Cola. Me la bevia molt lentament, me l'anava mirant per veure quanta en quedava i feia xarrups interminables, com si no volgués que s'acabés mai aquella mitja hora d'esmorzar. Al matí, a quarts de sis, quan m'acostava a la serradora i sentia l'olor de la fusta molla, del serradís, em venien basques. Era una sensació tan desagradable, que encara avui la guardo al memorial de les olors.

⁵⁹ Fragment de l'*Anàbasi*, de Xenofont (4.1), on parla de quan els grecs van penetrar en territori armeni. Vegi's Xenofont, *El deu mil* (*Anàbasi*, vol II, Llibres III-IV). FBM, 1977, v. 200.

Sort en vaig tenir, d'aquells estius. Vaig estalviar molts diners. Ens pagaven cada setmana. El dissabte plegàvem més d'hora i fèiem cua davant de la finestreta d'administració. D'un en un ens anaven donat el sobre amb la setmanada. Sortint encara tenia temps d'anar al banc, que obria en dissabte, a ingressar els diners. Durant les vuit hores del matí podia escapar-me un parell de cops al lavabo. Tancava la porta i obria la finestra que donava cap al vinyet, una zona plena de conreus i masies disseminades entre trossos de bosc. Respirava l'aire fresc del carrer, tancava els ulls, pensava en l'hora en què acabaria la jornada aquell dia. Després em venia un pensament, diàfan, potent. Sortia amb molta força d'algun lloc de sota l'estómac. Quines ganes tenia d'estudiar. Això ho tenia clar, molt clar, molt clar.

La revelació de Schliemann el va portar rumb a Veneçuela, pensant que les arengades les vengui un altre. A l'alçada de l'illa de Texel el vaixell va naufragar i ell es va salvar de miracle. Quasi s'ofega. Va estar-se nou hores amb la companyia de nou homes més de la tripulació surant en un tros de fusta fins que van embarrancar als arenals de l'illa de Texel, la més gran de les illes frisonas, a la zona d'Holanda septentrional. Aquesta desgràcia representa el típic gir vital en la biografia d'una persona. Els nostres alumnes, quan acaben batxillerat, poden viure un naufragi semblant, però simbòlic i figurat, un naufragi d'un o dos anys damunt unes fustes a la deriva fins que embarranquen també als sorrals d'algun territori estrany. Schliemann era un home amb sort i va ser l'únic dels naufragats que va veure aparèixer la seva maleta surant. El mar va fer arribar a les platges de Texel la maleta de Schliemann, amb tots els mitjons, les camises i els calçotets, l'agenda i les cartes de recomanació per a Veneçuela. Tot intacte.

Quan les autoritats de Texel van oferir-se per repatriar-lo a Alemanya, Schliemann s'hi va negar. Es va voler quedar allí on el destí l'havia portat. Gràcies a uns contactes familiars i passant primer per les vicissituds del qui arriba a un país nou i no coneix res, es va col·locar d'escrivent. Es va dedicar primer a aprendre bona cal·ligrafia i a estudiar, deia ell, llengües vives. Per pura necessitat, com deia, va inventar-se un mètode per estudiar llengües modernes, el mètode Schliemann. El mètode consisteix a llegir els textos en veu alta i a no fer traduccions. Calia dedicar una hora diària a fer redaccions sobre temes d'interès i corregir-les amb l'ajuda d'un professor. Després recitava i aprenia de memòria les redaccions abans de la següent classe. Quan va començar a estudiar rus declamava tan alt i fort que els veïns se li queixaven contínuament. Va haver de canviar de casa dues vegades. Fins i tot va pagar els serveis d'un oient, que venia a escoltar-lo mentre ell declamava en veu alta, sense entendre res, evidentment. La presència d'un oient l'animava i l'obligava a esforçar-se més i a millorar la pronúncia. Si el sou de Schliemann era de 800 francs anuals, se'n gastava la meitat en estudis de llengües. Per afinar la pronúncia de l'anglès, assistia a una missa en anglès i s'apre-

nia de memòria els sermons del capellà. Sense voler, feia com els antics rapsodes homèrics. Podia aprendre més d'una vintena de pàgines de memòria que recitava després als sorpresos professors. Els meus alumnes es queden garratibats quan els explico això.

No sé si avui les acadèmies d'idiomes, prosèlit cosmopolita, aprofitarien res del mètode Schliemann. Sembla que avui, amb la facilitat existent per aprendre, almenys, anglès, haurien d'acabar els nostres alumnes el batxillerat amb un nivellàs de por. L'anglès es comença ja a la guarderia, se'n fa a la primària i a la secundària, fins i tot es fan algunes matèries, com tecnologia, ètica i altres, en anglès. Tot i així, els resultats no són del tot esperançadors. Penso que s'arribarà a l'extrem de fer lliçons d'anglès amniòtic, com les noves tècniques d'escoltar música per la vagina i estimular així el fetus durant l'embaràs. L'Institut Marquès de ginecologia i obstetrícia de Barcelona ha descobert com arribar al gairebé hermètic úter⁶⁰. És a través de la vagina. Serviria un mètode d'anglès vaginal per despertar les membranes cerebrals encarregades de retenir la memorització dels idiomes? No hi ha mètodes miraculosos, com bé saben les meves companyes, la Rosa, la Cristina, la Sílvia, la Mercè i la Isabel. Remirant la biografia de Schliemann, el seu aprenentatge es basa en dos fonaments bàsics: l'esforç i la motivació. També es pot extreure de la vida de Schliemann que la memòria, si s'exercita, s'enforteix, podent recitar de memòria poetes, literats o diàlegs de pel·lícules. La meva filla, estudiant de 2n d'ESO, va a la New School. Cal reforçar l'anglès si el vols aprovar amb solvència a l'institut. A la meua època abundaven els cursos d'anglès per correu. Jo en vaig fer un del CCC⁶¹. Vaig rebre una maleta amb uns llibres i unes cassetes. Feia els exàmens i me'ls tornaven corregits per internet. Llavors l'anglès encara no semblava molt útil, com passa avui amb el grec, el llatí i la literatura. Tothom feia francès. També és cert que si no volies estudiar tenies a la cantonada una botiga d'ultramarins o una ferreteria per anar a vendre coses útils.

---

60 Article de J. Mouzo (*El País*, 6 d'octubre de 2015): «Música a la vagina per estimular el fetus durant l'embaràs». Un estudi prova que a les 16 setmanes de gestació els fetus hi senten i responen a sons musicals rebuts per via vaginal.

61 CCC (Cursos de Comercio por Correspondencia) és una de les institucions d'ensenyament a distància amb més solera a l'Estat espanyol. Neix cap al 1939 a San Sebastián. Fa el salt als cursos d'idiomes, amb discos i cassetes.

9. L'olla fa xup-xup. El grec és una cosa perquè es vagi cuinant

El meu fill havia estat tot el curs de segon de batxillerat dient que volia estudiar cuina, un cicle de grau superior o el grau de ciències culinàries i gastronòmiques, a l'abast dels qui es-talvien molt o dels qui guanyen un bon sou. Fins i tot va fer amb el Maiol, un amic seu, el treball de recerca sobre com crear un restaurant. Al final, quan va ser acceptat a un dels ci-cles públics, ens diu que no s'hi matricula i que se'n vol anar un any a viure a Grècia. Així, a la brava. Segur que allí trobaria feina i maduraria. Així ens ho va dir. Aquesta situació em va fer pensar de seguida en un exalumne meu a qui li va passar una cosa semblant. Un dia va venir a veure'm el seu pare, molt preocupat. El fill no es volia matricular a la facultat i se'n volia anar a viure un any a Grècia. Volia saber si jo hi tenia res a veure, amb aquesta estra-nya idea. Potser no vaig saber entendre la valentia del meu fill, la necessitat d'escapar (no volia viatjar sol, sinó amb la seva amiga), ni el coratge del meu alumne. En tots dos casos hi havia la passió per aquest país i les ganes de fer una immersió com déu mana per apren-dre'n cultura i llengua. El pare del meu alumne va reconduir la situació i el jove va matricu-lar-se per cursar filologia clàssica. El meu fill es matricula en un grau de cuina. No sé si vam ser encertats o no. Vam pactar que es podia viatjar més endavant, al final del grau o al mig. Em va saber greu, quan vaig confiar a membres del meu cercle d'amistats l'accidentat compte enrere de la matriculació del meu fill, la seva reacció. Què hi ha d'anar a fer, a Grè-cia? A Creta? Encara se li hagués empescat d'anar a França o Anglaterra? Tant el meu fill com el meu estimat exalumne haurien d'esperar una mica encara per al grec modern. Hau-rien de dedicar-se a altres coses, com Schliemann, per atracar més tard al port de l'hel·lenis-me. El meu alumne va matricular-se també a Barcelona a l'EOI per estudiar grec modern. El meu fill es va dedicar a ensenyar a la seva amiga, de nom Hèlena (no m'ho invento), tot el grec que havia après en els continuats viatges a Grècia que associa a la seva biografia. Et re-cordo, errabund prosèlit, que els meus fills associen tota la seva infantesa, fins als 16-17 anys, amb Grècia, on viatgem cada any.

Schliemann va començar a estudiar llengües modernes: anglès, francès, holandès, espa-nyol, italià, portuguès, rus, suec, polonès. En aquesta llarga llista no hi ha el grec. No m'ha- via trobat encara un exemple de persona que retardés l'aprenentatge del grec per sobre de tot. Ho anava ajornant perquè tenia por. Sabia que si començava a estudiar grec, grec mo-

dern, com ho va fer a partir del 1856, i grec clàssic, abandonaria els seus negocis i la seva feina pres per un encant de sirenes, i encara no era l'hora. Schliemann va anar fent la seva vida i va anar retardant el seu desembarcament a la Grècia contemporània perquè sabia que quan ho fes tots els seus cinc sentits estarien dedicats a la cultura hel·lena. Li va anar bé la feina i va anar ascendint a poc a poc. Als 22 anys treballa per a B. H. Schröder & Co. en el camp de la importació i l'exportació. Això el porta a aprendre rus en un moment en què ningú estudiava rus a Amsterdam, sense professor, llegint i rellegint una traducció poc acurada del *Telèmac* de Fenelon⁶². Al cap d'unes setmanes d'esgargamellar-se amb les lectures en veu alta, ja es podia fer entendre amb els mercaders d'indi a la subhasta d'Amsterdam. El 1846 l'empresa l'envia a Sant Petersburg per fer d'agent comercial. Tenia només 24 anys. Va ser llavors que s'havia establitzat, que va decidir de posar-se en contacte amb Minna i complir la promesa de casar-s'hi. Però l'amor de la seva infantesa ja s'havia casat.

Li agradava viatjar i se'n va anar als Estats Units, on vivia un germà seu. Schliemann tenia fama de tenir sort. Mentre estava a Califòrnia, el 1850, Califòrnia esdevé el trenta-unè estat de la Unió i tots els qui n'eren residents en aquell moment es converteixen en ciutadans americans, inclòs Schliemann. El futur arqueòleg escriurà en el seu diari⁶³ les aventures de Califòrnia i la febre d'or. Ho escriurà en anglès i en espanyol. Tenia el costum d'escriure el seu diari en la llengua que aprenia en aquell moment. Un exemple més del mètode Schliemann per aprendre llengües, obstinat i barat. No cal anar a pagar a les acadèmies per aprendre llengües vives. Fa les Amèriques i torna més ric que no ho era. Decideix de casar-se a Sant Petersburg amb una noble russa, Ekaterina Petrovna Lishin. El matrimoni va fracassar, tot i que van tenir tres fills. Al cap de pocs anys es van divorciar. El mateix any que es va divorciar, el 1869, es va casar amb la seva segona dona, com veurem més endavant. La seva dona russa no era una persona apassionada en consonància amb els somnis de Schliemann. No el va voler seguir a París, on es va instal·lar per estudiar ciències de l'antiguitat i llengües orientals. Li van anar molt bé els negocis sense escrúpols durant la guerra de Crimea. La fortuna que havia amassat li deixava cada cop més temps per dedicar-se als seus somnis d'infantesa.

Havia arribat el moment, comportívol prosèlit, que tant havia esperat, el d'aprendre

---

62 Les aventures de *Télémaque* de François de Salignac de La Mothe-Fénelon (1651-1715). Va ser publicada el 1699. El seu èxit es prolonga en el temps durant els segles XVIII-XIX, i va ser traduïda a nombroses llengües.

63 *Diari de 1850-1853*, «Califòrnia», 10 de desembre de 1850 fins a 12 de febrer de 1853. Escrit i numerat 1-80 pàgines, amb nota addicional biogràfica (numerada I-VIII) inclosa al principi del diari. Escrit en anglès i espanyol. Digitalització disponible gràcies al fons de l'Institute for Aegean Prehistory. (Archivist: Dr. Natalia Vogeikoff-Brogan The American School of Classical Studies at Athens 54 Souidias Street, Athens 106 76, Greece).

grec. Corria el 1856. Es va buscar professors nadius d'Atenes. Va començar pel grec modern i va utilitzar el seu curiós mètode. Va agafar una traducció al grec modern de l'obra *Paul et Virginie*, novel·la de Jacques-Henri Bernardin de Saint-Pierre publicada el 1787⁶⁴, i es va «empollar» tota la traducció grega del llibre. Un cop après el llibre ja es va veure amb cor d'afrontar el grec clàssic i al cap de poc ja començava a llegir la *Iliada*, d'Homer. No hi havia cosa que li provoqués més plaer. Es va estar dos anys llegint i rellegint la *Iliada* i l'*Odissea*, amb les declinacions apreses i quatre regles gramaticals.

Sembla fàcil estudiar llengües. Avui dia la filologia no és una de les opcions estimades pels alumnes. La meua dona té una alumna de batxillerat que estudiarà filologia catalana. És una *rara avis*. Ja feia temps que no se sentia dir de ningú que volgués estudiar filologia catalana. L'altra dia vaig anar a veure el meu gestor per temes d'impostos. Vam estar parlant una mica de tot, de política, de la crisi, del procés. La conversa va derivar cap als fills. Jo li vaig explicar les nostres aventures amb el fill que volia estudiar cuina i que abans volia viatjar a Grècia i amb el fill que volia treballar. Demetri, així es diu el meu gestor, va canviar de posat. Es veu que a casa passaven un calvari amb una filla que havia acabat batxillerat. Jo em vaig preparar per veure el que m'explicaria. Potser la seva filla també es volia agafar un any sabàtic per anar a la selva amazònica, potser es volia apuntar a una ONG i anar a Lesbos a ajudar els refugiats sirians. Em vaig imaginar aquesta mena de coses. No. El problema estava en el fet que la seva filla volia estudiar filologia anglesa. Això per al pare economista era una desgràcia. La segona part del discurs va ser de l'estil que amb una carrera d'aquestes només podies acabar sent professor o mestre. No calia ser molt espavilat per veure el desprestigi de la nostra feina a ulls del gestor. L'anglès es pot estudiar d'altres maneres, va seguir dient, no cal fer la filologia. Potser el meu amic gestor no havia entès que la seva filla volia associar la seva vida en aquell moment amb el món anglosaxó, no com un coneixement més, sinó com una forma de vida. Em reconegué que l'havia pressionat molt perquè fes dret. Val més no dir res i escoltar. Mentre em parlava el gestor vaig recordar una entrevista, la de Pat Martino⁶⁵, a la contraportada de *La Vanguardia*, el guitarrista de jazz que va oblidar com es tocava la guitarra. Tot el que va aprendre, diu, va ser abans que algú interferís en el seu flux creatiu. Es queda tan ample quan diu que el nen produeix i crea lliurement fins que apareixen els pares i marquen el camí a seguir, amb l'excusa que el volen ajudar o protegir. Els pares trenquen el cicle creatiu del nen, de mil maneres.

64 Jacques-Henri Bernardin de Saint-Pierre (Bernardin de St. Pierre) (1737-1814) va ser un botànic i escriptor francès, conegut sobretot per la seva novel·la *Paul et Virginie* (1788), que va ser molt popular al llarg del segle XIX.

65 Pat Martino, «Que ningú et distregui de la vida, ni passat ni futur». Contraportada de *La Vanguardia* (04/06/2015).

En el cas de Llibert Fortuny, va ser molt encertat que els seus pares l'apuntessin a una escola de música. Tete Montoliu, també, va iniciar-se al món del *jazz* escoltant els discos que col·leccionava la seva mare i assistint als assajos del seu pare a la Banda Municipal. El que va interferir en el flux creatiu de H. Schliemann van ser els esdeveniments de la vida, amb un pare que va encendre el flux, més que trencar-lo. Davant la força major dels esdeveniments de la vida per tirar endavant i sobreviure, el flux creatiu de Schliemann es va poder manifestar en l'estudi de les llengües i en els projectes que tenia per deixar sortir el flux del tot quan s'hagués retirat dels negocis. H. Schliemann no en va tenir prou amb els grecs, el modern i l'antic. Al cap de poc es va posar a fer llatí, llengua que tenia abandonada des de feia temps. Alguna mena d'intel·ligència lingüística devia tenir aquest home que aprenia amb tanta facilitat llengües tan diferents. Li va agafar per viatjar i per apuntar les coses que feia i veia en un diari⁶⁶. Primer viatja per Europa (Suècia, Dinamarca, Alemanya, Itàlia, Atenes, les illes gregues). Després s'atreveix amb l'Orient Pròxim (Esmirna, Petra, Síria, Jerusalem) i Egipte, on va remuntar el Nil fins al país dels nubis. No cal dir que en aquest viatge li va agafar un rampell per l'àrab, que va estudiar amb gran dedicació. Va caure malalt quan estava a punt de visitar la pàtria d'Odisseu, Ítaca. Potser va ser l'emoció.

El 1863 comença a liquidar els seus negocis per deixar sortir el doll creatiu que la vida li havia fet ajornar. Durant aquests anys es matricula a la Sorbona de París per estudiar arqueologia. Voldrà fer, abans de consagrar-se al cent per cent al món grec, alguns viatges més, conscient de la incertesa del futur un cop es dediqui a la cultura hel·lena. La fortuna que havia amassat li permetia una vida còmoda. Va viatjar de nou a Amèrica, diverses vegades, a la del nord i a la del sud. El viatge que retardava expressament era el d'Ítaca. No hi va anar fins al 1868. També al Peloponès i a la zona de la mítica Troia. S'acostava el moment que tant havia desitjat i que havia reclòs al fons de les seves golfes, on ressonaven encara els contes d'infantesa i la veu dolça del pare abans d'anar a dormir. Estava decidit. Mostra d'això és el divorci de la seva primera dona. Com que tenia la nacionalitat americana, va poder-se divorciar d'Ekaterina per l'Estat d'Indiana.

La passió pot semblar de vegades rauxa i, fins i tot, bogeria. Schliemann vol trobar la seva Hèlena grega, com la va trobar Paris. Per trobar la seva nova dona, va posar un anunci als diaris grecs. Va organitzar com un càsting de dones que sabessin recitar de memòria la *Iliada* d'Homer. Havia de ser una dona culta, jove, bonica i apassionada pel món grec an-

---

66 Diari 1858-1859, *Roma, Grècia, Egipte*, 23 de novembre de 1858 fins a 24 de juny de 1859. Escrit en italià, francès, grec, àrab, anglès i succ. 26 cm; Diari 1846-1847, *Europa*, 27 de setembre de 1846 fins a 15 de febrer de 1847. Escrit en francès, anglès i italià.

tic⁶⁷. Ah, me n'havia oblidat. Havia de ser grega de pura sang. Al final el bisbe ortodox Bimpos, que havia estat professor de grec modern de Schliemann a Sant Petersburg, li presenta Sofia Engastròmenos, una noia trenta anys més jove. Schliemann tenia 47 anys. Sofia en tenia 17. No li va costar. Era ric del cagar, que diríem avui. La bogeria es va allargar. Van tenir dos fills, Andròmaca i Agamèmnon, un nom per a cadascun dels bàndols de la guerra de Troia. Andròmaca, la dona d'Hèctor, el gran príncep troià; Agamèmnon, el líder de la flota grega. Per cert, la meua col·lega professora de grec i llatí Mercedes que treballa en un institut proper al meu va posar de nom al seu fill Nèstor, com el rei de Pilos. Són d'aquells noms que si no els poses es perden.

Ja ho tenia tot, el títol en arqueologia, la seva dona grega i molts diners. Li faltava una casa a Atenes, amb vistes a l'Acropoli. És el que fem tots els turistes, buscar un hotel quan viatgem a Atenes que tingui vistes cap a la pedra sagrada. Avui la casa de l'arqueòleg alemany és la seu del Museu Numismàtic, una casa neoclàssica que Schliemann va guarnir amb estàtues gregues d'herois i de déus. El matrimoni rebia els convidats vestit amb túnica, com si visquessin a la Grècia antiga, i parlaven el dialecte d'Homer. Repulsió o extravagància? En parlarem més endavant. Schliemann buscava un paisatge real per a la *Iliada*. A Turquia va contactar amb el consol britànic dels Dardanels, Frank Calvert, amo d'uns terrenys que contenien la meitat d'un turó anomenat Hisarlik. Alguns estudiosos situaven aquí l'emplaçament de l'antiga Troia. Schliemann tenia ben presents els records de Pompeia, ciutat que també s'havia cregut que era una llegenda, i ell amb els seus propis ulls havia pogut veure com la desenterraven sota metres i metres de lava i cendra volcànica. Quan va visitar Hisarlik, el seu instint d'home abocat a l'èxit i a la sort el va convèncer que es trobava en el lloc adequat. Va fer mans i mànigues per comprar la resta del turó als seus propietaris, i la tardor del 1871 va clavar el pic per primera vegada a la terra de Hisarlik. I, ja se sap, quan comences a furgar no se sap mai què trobaràs. Cal furgar molt en el diccionari per trobar sentit a un text grec o llatí. Ho saben molt bé els meus alumnes.

---

67 J. Reverte, *Corazón de Ulises. Un viaje griego*, Aguilar, 1999. En aquest llibre l'autor repassa present i passat de tres indrets mítics del Mediterrani: Grècia, Turquia i Egipte.

10. Posa'm una desena de Troies i un grapat d'assassinats

Schliemann s'havia fet pas per la vida a cops de colze. No permetria mai que ningú li prengués de davant els nassos el trofeu que tants anys havia esperat. Es va aprofitar dels coneixements de Calvert⁶⁸, que també havia fet excavacions a la zona, per tirar pel dret. De fet, havia estat Calvert qui havia convençut Schliemann de la necessitat d'excavar als seus terrenys. Tampoc es va citar la intuïció de Lord Byron, que ja havia intentat trobar Troia per aquests verals. Però ja parlarem més endavant de l'il·lustre lord anglès. Aquí comença, proselit escorniflaire, la història de les troballes i la sospita cada vegada més gran sobre els mètodes poc contrastats de Schliemann. Podem fer un titular fins i tot que digui «Schliemann, entre el mite i la realitat». No podem negar l'existència de Schliemann. És del tot segura, com que quan es va instal·lar a Hisarlik, el 1870, va llogar centenars de treballadors i va començar a foradar el turó, amb mètodes poc escrupolosos. Va obrir una trinxera i va baixar metres i metres per trobar la fase històrica que li interessava, desestimant tot el que se li interposava pel camí. Excavar un jaciment no és empresa fàcil. Schliemann no era bo picant, a diferència de Calvert, home més pausat, i li atribuïen coses que no sabem si eren certes del tot, com que excavava amb dinamita per anar més ràpid.

La trinxera de Schliemann va localitzar set ciutat superposades. La Troia II, començant per sota, era, segons ell, la Troia homèrica. Més endavant, fent noves excavacions amb Wilhelm Dörpfeld⁶⁹, Schliemann reconeix alguns errors. La Troia que havia fet homèrica es passava de més de mil anys de la Troia que buscava. No és poca cosa. És com si diguessis que les restes d'una cabana de pagès ensorrada, suputador proselit, de l'avi o el besavi són del 1000 dC, en plena època altmedieval, quan Guifré el Pilós es barallava amb el rei de França. És el que tenen les presses. Les excavacions de Dörpfeld entre 1893 i 1894 localitzen nou ciutats, una sobre l'altra. Revisions posteriors d'altres arqueòlegs —Carl William

---

68 F. Calvert va ser un funcionari consular anglès assignat al Mediterrani Oriental i arqueòleg afeccionat. Va comprar part dels terrenys de Hisarlik i set anys abans que Schliemann hi feu excavacions de prova que donà a conèixer a la comunitat científica londinenca. S. H. Allen, *Finding the Walls of Troy: Frank Calvert, Excavator*, *American Journal of Archaeology*, vol. 99, núm. 3 (juliol de 1995), pp. 379-407, Archaeological Institute of America.

69 Wilhelm Dörpfeld (1853-1940), arquitecte i arqueòleg alemany. Pioner del mètode estratigràfic en l'excavació. Va creure, tot i el científisme, en paisatges homèrics reals. En trobem conclusions a *Troja und Iliou*, 1902, Beck&Barth.

Blegen⁷⁰, Manfred Korfmann⁷¹ i Ernst Pernicka⁷²— ens porten a parlar de deu ciutats o restes de deu períodes diferents. Volíem una Troia i n'hem trobat deu. La Troia d'Homer pot ser la VI o la VII, situable a l'entorn del 1250 aC.

Aquí tinc molta feina a explicar als alumnes això de les deu ciutats, una sobre l'altra. Com els puc explicar que Hisarlik és un muntanya artificial de 30 metres d'alçada? A la part més alta hi ha les restes més modernes i, a la part més fonda, les més antigues, com les capes d'un pastís. La més antiga és la primera que poses i, la darrera, sigui de xocolata o no, és la més moderna. Com pot ser que hi hagi en un lloc deu ciutats una sobre l'altra? Seguim insistint a classe. La gent vivia en un lloc molt de temps i això provocava una petita muntanyeta, un *tell*, que es diu en arqueologia. En aquells temps no hi havia màquines excavadores. Era més fàcil construir damunt de les restes de la civilització anterior. Un exemple que m'agrada posar és el de la carretera que passa per davant de l'institut. La capa d'asfalt que veiem és la més moderna. Si la traïem trobarem la capa de fa deu anys, i sota, la de fa vint, i potser a sota el camí no asfaltat, i a sota el camí ral. Haurem baixat un metre o un metre i mig per saltar del segle XXI al segle XIX. Imagineu-vos ara passar del 2920 aC als segles XIII i XIV dC. Tornant a les capes del pastís, en arqueologia passa igual que en les festes familiars. Quan es treu el pastís, ens mengem totes les capes i no queda altra cosa que el record. En arqueologia cal anotar molt bé com és cada capa i què hi trobem, perquè, un cop excavada, d'aquella capa no en queda res, ni les molles. Schliemann fa fer una trinxera al mig del pastís.

Schliemann volia trobar alguna prova de l'existència de la Troia homèrica i fer callar les boques de l'arqueologia oficial que el ridiculitzaven. No era un científic que registrava metòdicament seriacions de dades per arribar després a unes conclusions i deduccions. Això ho ensenyem molt bé als alumnes del treball de recerca. Ell venia amb un patró fet, una Troia plena de tresors que els aqueus van anar a espoliar. Calia trobar proves de tot això, de riquesa, de destrucció. El seu apassionament li enterbolia la mirada crítica. Quan va arribar a un nivell on va trobar restes de destrucció, li va semblar que estava picant a la porta Escea de Troia. A això hi va contribuir també una troballa fenomenal. Ell mateix ho explica al seu

---

70 Carl Blegen (1887-1971), arqueòleg americà director de les excavacions de la Universitat de Cincinnati a Troia (1932 a 1938). Dörpfeld, *Troy: Excavations Conducted by the University of Cincinnati*, 1932–38, 4 vol. (1950-58).

71 Manfred Korfmann (1942-2005), arqueòleg alemany de la Universitat de Tübingen. Dirigeix l'equip internacional de recerca a Troia des del 1988. *Studia Troica. Troia und die Troas*, Archäologie einer Landschaft, Jahrbuch, 1991,

72 Ernst Pernicka (1950), expert austríac en tècniques arqueomètriques aplicades a la ceràmica. Des del 2006 dirigeix un projecte privat amb l'objectiu de seguir excavant a Troia. Pernicka, E., Ünlüsoy, S., Blum, St. (eds.), *Early Bronze Age Troy Chronology*, Cultural Development and Interregional Contacts, Studia Troica Monographien, 8, Bonn, 2016.

diari. El 31 de maig de 1873⁷³ els obrers excavaven prop d'un mur. Schliemann i la seva dona seguien amb atenció els treballs. Era d'hora al matí, cap a les set. Van veure com relluïa alguna cosa entre la terra. Semblava coure. Van témer que la cobdícia dels centenars de treballadors pogués fer anar en orris la troballa i Schliemann va reaccionar, dient als obrers que s'havia oblidat que celebrava els anys aquell dia i que podien anar al bar que estaven tots convidats. Un cop va haver marxat tothom, ell i la seva dona van abocar-se a excavar aquella sospita. Van trobar el tresor que van batejar de Príam, milers de joies. La notícia es va estendre com la pólvora. Una de les excentricitats de Schliemann va ser fer que Sofia es posés totes les joies i retratar-la. Les fotografies del tresor i de Sofia vestida amb alguns dels tresors van fer la volta al món i van fer entrar H. Schliemann per la porta gran de la fama.

Els claroscurs d'aquesta història es troben en detalls com que s'ha demostrat que Sofia no hi era aquell dia, a les excavacions. Es trobava a Atenes. Schliemann va voler fer partícip la seva dona de la troballa i es va inventar que estava amb ell i que va fer un munt de viatges carregant les joies d'or, argent i bronze, amb el seu davantal fins a la casa. S'ha dubtat molt, d'aquesta troballa. Els defensors argumenten que es va fotografiar el tresor tot just trobat, brut de terra encara, i que les dades de l'alemany semblen ajustar-se a la realitat. Així ho pensa l'arqueòleg Manfred Korfman. Creu que no es pot dubtar de la troballa de Schliemann. L'alemany va enganyar tothom, no només els obrers, sinó també les autoritats. Mira al Google, prosèlit cibernauta, la pinta de la senyora Schliemann amb les joies posades. Quasi podríem dir que això és arqueologia experimental. Al cap de poc temps va desaparèixer el tresor, com ja parlarem al capítol següent. Que desapareguin coses en una excavació no és anormal del tot. De vegades es perd alguna cosa. Aquí parlem de centenars i centenars de peces molt valuoses.

Va quedar una mica desenganyat, Schliemann, de les dimensions de Troia, que s'imaginava més espectaculars, més escaients al relat d'Homer. Va voler anar al cor de l'altre bàndol, a Micenes, la ciutadella del rei Agamèmnon, a la regió d'Argos, al Peloponès. Així com de Troia n'havia desaparegut tota resta, de Micenes se'n coneixia l'emplaçament i les restes del castell. El 1876 clava la piqueta a Micenes, amb més d'un centenar d'obriers. Va trobar una gran fortalesa i unes tombes impressionants amb un aixovar riquíssim. En una tomba va trobar una màscara d'or que cobria part de l'esquelet d'un home. L'arqueòleg prussià va córrer a escampar als quatre vents que havia mirat a la cara del mateix Agamèmnon. Els estudis posteriors han demostrat que la màscara funerària no podia ser la d'Agamèmnon per la cronologia que té, 1500-1550 aC, uns tres-cents anys abans del suposat regnat del rei

73 Diari de 1873. 21 de febrer al 17 de juny. Escrit i numerat 1-317 pàgines. Escrit en francès, alemany, grec i anglès. Conté esquetxos dels descobriments fets per Polychronis Lembesis, pintor de Salamina. 21 cm.

de Micenes. Només cal que feu una ullada a les altres màscares trobades a Micenes per veure la diferència amb la d'Agamèmnon. La d'Agamèmnon supera totes les altres. La resta de la col·lecció presenta unes màscares abonyegades, que insinuen lleugerament els trets facials. Uns ulls tancats, dormint el son etern, un somriure bonifaci, orelles d'elefant i rostres completament barbamecs. Aquestes màscares d'or repujat complien la funció d'amagar la corrupció del cos mort. Però vet aquí que la d'Agamèmnon porta barba, l'única, i presenta una elaboració diferent de les altres. En els vídeos que passem a classe els alumnes poden sentir de contrastats professors, refiat prosèlit, que la màscara d'Agamèmnon potser va ser retocada per un orfebre. Se li va posar barba per fer el rei més creïble i es van retocar altres parts del rostre per fer-lo ajustar més al que és una imatge victoriana d'un rei. Potser fins i tot la màscara no és genuïna, només cal que la compareu amb les altres. El dilema existeix. Una simple analítica amb tècniques modernes ens podria fer sortir de dubtes. Això sí que són debats, i no els de La Sexta.

Schliemann, que no es tallava ni un pèl, va anunciar al rei de Grècia que havia descobert les tombes d'Agamèmnon, Cassandra, Eurimedont, assassinats en el famós banquet de benvinguda de Troia. Havia descobert uns morts carregats de joies i armes i cremats a corre-cuita. En lloc de citar en una bibliografia arqueòlegs col·legues i erudits diversos, ell cita els autors literaris clàssics, creient al peu de la lletra els seus llibres, com si fossin quaders de viatge. Havia trobat la justificació del que explicaven Èsquil, Sòfocles i Eurípides. Els van matar tots. Els van passar per l'espasa i els van incinerar a corre-cuita per colgar-los poc després. Aquest va ser el destí dels herois de Troia que arribaren a Micenes. Agamèmnon havia estat deu anys a Troia. Va arribar a casa amb Cassandra, com a esclava, Eurimedont, l'auriga i altres companys. El surt a rebre Clitemnestra, l'esposa. Li estén una catifa porpra perquè pugui travessar el llindar de casa com un gran heroi. Tot és fictici i imposat. La profetessa Cassandra així ho adverteix a Agamèmnon, que no hi vol veure igual que si estigués cec. Egist havia posat espies per tota la costa per avisar de l'arribada d'Agamèmnon. Hi ha diferents versions sobre l'assassinat. Hi ha qui diu que van matar-los enmig d'un banquet. Egist havia fet amagar vint homes a la sala de banquets. Quan Agamèmnon es pren un bany, Egist, l'amant de Clitemnestra, estén una xarxa damunt del cos del rei i li clava una destrat per l'esquena. D'acord amb Clitemnestra, després mata també Eurimedont i Cassandra.

És un mite molt conegut i té diverses ramificacions. Clitemnestra s'havia pogut venjar finalment del seu home. Agamèmnon havia permès el sacrifici de la seva filla Ifigènia, seguint els auguris dels déus, per tenir bons vents i salpar cap a Troia. L'odi de Clitemnestra esclata en aquest bany de sang dins les estances del palau. Electra, l'altra filla del matrimoni,

es va quedar al palau amb la seva mare i el padrastre, el nou rei. Orestes, el fill d'Agamènon, va ser amagat per por de represàlies. Al cap de set anys torna, i amb l'ajuda de la seva germana vengen la mort del pare amb l'assassinat de la mare i de l'usurpador Egist. Schliemann tenia aquesta història al cap quan va començar a trobar tombes dins del cercle emmurallat de Micenes. Rellegia els fragments de la descripció de Grècia de Pausànies⁷⁴ com si fos una guia arqueològica. Segons Pausànies, que va visitar Micenes al segle II dC, encara quedaven trams de muralla i la porta, al damunt de la qual hi havia dos lleons protectors, obra dels ciclops. També diu Pausànies que a Micenes hi havia les tombes d'Atreu i la d'Agamèmon i el seu estimat auriga Eurimedont. Ben a la vora les tombes de Telèdam i Pèlops, fills bessons de Cassandra, i la d'Electra. Les tombes d'Egist i de Clitemnestra, en canvi, van ser construïdes fora muralles, per no merèixer-se estar a dins de la ciutat al costat dels qui van assassinar. Aquí segur que Schliemann aturava la lectura, posava un punt de llibre, i deia, *héureka*; ho he trobat. Schliemann citava com a font Pausànies. Però, Pausànies, d'on havia tret la informació? Pausànies viu com a mínim mil anys més tard dels fets de Troia i Micenes. Cal una mica de la passió i porfídia de Schliemann als nostres alumnes, però també la rigorositat de Blegen i Dörpfeld, si volem parlar del que va passar fa milers d'anys.

Homer deia que Micenes era una ciutat rica en or. Schliemann trobava or a tot arreu on excavava, a Troia, a Micenes a Tirint, als Estats Units durant la febre de l'or. Va tenir sort que encara no s'havien inventat els detectors de metall. Ara d'or no se'n troba enlloc, a cap jaciment, ni plata, ni bronze. A la seva època, qui volia trobar or havia de picar, i picar molt. A Micenes va trobar corones d'or, diademes, fils d'or, agulles, àgates, gemmes, ametista, cèptres de plata, cristall de roca, caixes i copes d'or, alabastre. Un inventari de més de dues-centes pàgines d'objectes, la major part dels quals d'or. Fos qui fos que hagués estat enterrat en aquelles tombes, pertanyien a la classe reial de Micenes.

Podem acabar aquest capítol tornant a parlar del mite. Científicament parlant, no podem dir que la Troia sigui la del relat d'Homer. Tampoc sabem si el relat d'Homer parla d'una ciutat real o no. Tampoc sabem si Homer va existir realment o no. No s'ha trobat cap inscripció que ens assegurï que una de les nou ciutats es diu Troia. Tampoc sabem fins a quin punt la biografia de Schliemann ha estat maquillada pel mateix interessat i la seva megalomania. Sobre Micenes, tres quartes parts del mateix. Potser Pausànies —no dubtem de la seva honestedat— combinava les descripcions que feia amb llegendes i mites, oracles i profecies, amb contalles de la gent de cada lloc que convertien algunes de les seves descripcions

74 L'escriptor, geògraf i viatger Pausànies escriu, al segle II dC, *Descripció de Grècia*, un llibre de viatges on anota de primera mà les experiències dels llocs per on passa. L'Argòlida, regió on es troba Micenes, és descrita al llibre II.

en pur folklore. Potser Pausànies va enganyar Schliemann. El que és clar és que Schliemann ens enganya a nosaltres amb el poder arravatat del mite. Potser l'engany d'Homer ha anat passant d'orella a orella com el joc del telèfon fins a arribar a avui dia com la falsedat més gran de totes. Al capdavall, potser només parlem de literatura. Quin objectiu té la literatura? Crear mentides per distreure el nostre avorriment atàvic. Si voleu coses útils, aneu a la ferreteria, que diu Isabel-Clara Simó.

El mite grec i romà arriba fresc com una rosa al segle XXI. Aquest curs se'ns ha acudit per primer cop fer participar els alumnes de llatí de 4t d'ESO a la visita que fan els futurs alumnes de primer d'ESO. La visita es va produir durant el mes de març. La idea era disfressar els alumnes de déus de l'Olimp. En aquestes visites els futurs nous alumnes del centre visiten totes les instal·lacions del centre, principalment aules d'informàtica, laboratoris de física, de química, el gimnàs, la sala de professors, que sempre provoca curiositat morbosa, la secretaria i la biblioteca. Ja heu vist que no he citat un altre gran laboratori, el del mite i la faula. Se'ns va acudir disfressar deu o dotze alumnes voluntaris. Els vam fer pujar damunt de la tarima de la classe. Quan entraven per torn els alumnes visitants, futura clientela nostra, es tractava que endevinessin qui era qui, qui era cada déu, quin nom tenia i quines qualitats principals se li relacionaven. No vaig tenir una percepció immediata de l'èxit d'aquesta operació arriscada fins que em va arribar que per les botigues de Tàrraga, la ciutat on treballo, corria la brama que a l'institut el déu Eros disparava amb fletxes tothom qui es trobava, i que el déu de l'Hades, Plutó, va haver de raptar la seva neboda Persefona perquè cap noia es volia casar amb ell. A partir d'aquí em vaig relaxar. El mite treballava i feia la seva feina.

11. El tresor de Príam i un tren d'or dins un túnel

No puc deixar de parlar de Troia a la classe, aurífic prosèlit. Troia entra dins el magnetisme de la cultura antiga. Els llibres de text estan plegats d'imatges de totes les èpoques que s'han inspirat en Troia. Troia és sempre el punt de referència de gran part de la cultura grecoromana. Els professors tenim la mania d'anar repetint les coses. Segur que és deformació professional. Suposo que no has oblidat, prosèlit d'àmplia memòria, que Enees, el pare de la pàtria romana, és un troià refugiat. Continuo, si m'ho permetes, amb aquest tema. Re-

sulta que d'un d'aquests diaris que tot sovint porten coses sobre el món clàssic, em va xocar una notícia sorprenent, mirífic prosèlit. El famós tresor de Príam, de què parlàvem en el capítol anterior, una col·lecció de 8.750 objectes i altres objectes d'or, el tresor que Schliemann va trobar el 1874 al turó de Hisarlik a Troia, apareixia a Rússia, al Museu Pushkin de Moscou. Ara aquest tresor ha encetat una nova guerra entre diferents estats que el reclamen: Alemanya, Grècia, Turquia i Rússia. La notícia la vaig llegir per primer cop l'abril de 1996⁷⁵. El Museu Pushkin inaugurava amb bombo i plateret una exposició de dinou vitrines amb el tresor perdut de Schliemann. Amb aquesta exposició Rússia reconeixia oficialment que les peces d'aquest tresor s'havien guardat durant cinquanta anys, des de l'acabament de la II Guerra Mundial, als magatzems del Museu Pushkin i de l'Ermitage de Sant Petersburg.

Schliemann havia promès al Govern turc que cap peça del tresor marxaria de Turquia, país on es troba el turó de Hisarlik. Però ara ja coneixem una mica la paraula de Schliemann. Diu C. W. Ceram que els dos esposos van amagar el tresor. Després del reportatge fotogràfic de les joies amb maniquí vivent inclòs, la notícia del tresor va arribar a tots els racons del món. El tresor era un patrimoni públic. El Govern turc en volia la meitat, i que el conjunt no sortís de Turquia. El tresor de Príam havia catapultat la fama de Schliemann. Aquest romàntic impenitent tenia clar que no se separaria d'aquest garant del seu èxit. El va portar d'amagatotis a Grècia, on el va ocultar amb l'ajuda de la seva família política. Turquia no es va quedar de braços plegats i va portar el cas als tribunals⁷⁶. La justícia grega va dictaminar el 1874 que Schliemann havia de pagar a les autoritats turques deu mil francs d'or i podria quedar-se, a canvi, el tresor. Schliemann, que no oblidem, estava folrat, no va pagar només el que indicava el veredict, sinó quatre vegades més, i va regalar algunes peces al Museu de Constantinoble. Les picabaralles, llavors, amb la justícia grega el porten a proposar de gaudir en vida de tots els tresors trobats en terra hel·lena a canvi de cedir-ho tot al poble grec abans de morir. No hi ha acord. El 1879 Schliemann decideix donar, convençut per Rudolf Virchow⁷⁷, l'or de Troia a Alemanya. El 1881 tot el tresor arriba a una Alemanya unificada en condició de propietat eterna per ser servada indivisiblement a la capital de l'imperi.

El tresor s'està seixanta anys a Alemanya, al Museu Alemany d'Arts i Oficis de Berlín, i

---

75 «El tesoro de Troya se expone en el Museo Pushkin tras permanecer oculto 50 años. El retorno de los botines culturales de guerra sigue enfrentando a Moscú y Bonn». *El País*, Pilar Bonet, 16 d'abril del 1996.

76 Leo Deuel, Heinrich Schliemann: *Memoirs of Heinrich Schliemann: A documentary portrait drawn from his autobiographical writings, letters and excavation reports*, Harper & Row, 1977.

77 T. James Rudolf Virchow and Heinrich Schliemann, *An essay on the friendship of two great men*. South African Medical Journal, Volume 56, Issue 3, Jul 1979, pp. 111-114.

després al Museu Etnològic fins al 1941⁷⁸, quan Gran Bretanya comença a bombardejar Berlín. Just al costat del museu hi havia el quarter general de la Gestapo, cosa que intranquil·litzava els conservadors de l'edifici, que veien perillar contínuament la integritat del museu. Hitler obligarà a traslladar tots els tresors, inclòs l'or de Troia (en caixes numerades sense identificar) cap a una cambra blindada del Banc d'Estat Prussià. Després és traslladat a una torre antiaèria al centre de Berlín, una construcció militar molt fortificada, l'edifici del zoo. Hitler va donar ordres de microfilmear totes les col·leccions de museus, de manera que es té un registre molt exacte del tresor de Príam i de tot el que contenia abans de la guerra, tal com arribà a Alemanya.

Hem d'anar al 1945 i acostar-nos al final de la guerra, quan Berlín és un munt de runes bombardejades una i altra vegada pels aliats. El març de 1945 Hitler dona noves ordres al ministre de Cultura de traslladar totes les obres d'art a l'oest del riu Elba, a zona segura, per tal que no caiguin en mans dels russos. El bo i millor del patrimoni artístic alemany és traslladat i amagat a les mines de sal de la Baixa Saxònia, a l'Alemanya Occidental. Al cap de poc acaba la guerra amb l'entrada dels aliats i la rendició d'Alemanya. El general Patton, el 7 d'abril de 1945, rep la informació dels seus oficials d'intel·ligència que hi havia or i altres riqueses nazis amagades al subsol de Kaiseroda, a Bavària⁷⁹. Patton en persona va agafar l'ascensor i va descendir vora set-cents metres fins a arribar a les galeries de sal. Allà va trobar un gran tresor que hauria fet les delícies de Schliemann. Lingots d'or, obres d'art —moltes, robades als jueus—, monedes d'or, divisa estrangera i altres. Quina manera més curiosa de fer arqueologia, agafar l'ascensor d'una mina, sense necessitat de piqueta, i baixar a l'infern d'una mina de sal. Allà els nazis guardaven moltes de les coses que havien robat i part de les reserves d'estat.

Les ordres del Govern americà van ser de traslladar totes les obres d'art als Estats Units. La major part de l'or es va dipositar al Departament del Tresor Americà. Pel que fa a les obres d'art, moltes van ser retornades a Alemanya al cap d'uns anys. Els americans van fer un registre exhaustiu de cada peça trobada a les mines, de cada obra d'art, inventaris que encara avui poden consultar els estudiosos, i on no consten les caixes amb l'or de Troia. Mentre els americans carregaven als seus vaixells aquest impressionant tresor, els soviètics espoliaven tot el que podien de Berlín. Però el tresor de Príam no apareixia per enlloc. Al cap dels anys era un secret a veus que els russos tenien en cambres secretes moltes obres

---

78 Moltes de les dades són extretes d'un documental històric italià titulat *Grecia antica 2: il tesoro di Schliemann*.

79 A. Basti, *Los secretos de Hitler. Los acuerdos de los nazis con los Estados Unidos y los sionistas, y los rastros en la Argentina del jefe del Tercer Reich*. Penguin Random House Grupo Editorial, Argentina, 2011.

d'art i tresors espoliats als alemanys en la desfeta del final de la guerra. Es descobreix un inventari fet a mà que demostra que els soviètics van endur-se algunes caixes de la torre antiaèria. Es tractava concretament de tres caixes que van ser carregades a un avió i portades a Moscou. No és fins al 1992 que el Govern rus reconeix tenir a les seves mans el tresor de Troia. Tot va accelerar-se amb la caiguda de la Unió Soviètica. L'exèrcit roig, quan entra a Berlín, fa i desfà lliurement i s'emporta com a botí de guerra també l'or de Troia. Després l'or desapareix dins l'hermetisme de la Unió Soviètica. El 1991 un article a Art News⁸⁰ ja suggeria l'existència del tresor a la Unió Soviètica. L'aleshores directora del Pushkin, Irina Antonova⁸¹, va negar l'existència del tresor fins que l'evidència es va fer ja irresistible i en reconeix, Antonova, l'arribada a Moscou el 1945 i com s'havia mantingut en secret entre poques persones.

Un dels primers alemanys a veure el tresor és Klaus Goldman⁸², responsable del Museu de Berlín, i que ha dedicat gran part de la seva vida a investigar el tresor de Príam. Moltes de les dades d'aquest capítol són fruit de la seva recerca. El 1994 visita el Museu Pushkin i pot veure i tocar amb emoció el tresor, demostrant finalment que es troba en aquest museu. Hi passa dos dies. Amb guants de cirurgia acarona cada peça, amb el microscopi observa els detalls de cada decoració. Els russos havien estat respectuosos i no havien manipulat el tresor. Goldman diu que està tal com el va lliurar Schliemann als alemanys, amb la pàtina encara de l'argila vermella de Troia. Controvertit prosèlit, podríem fer un debat a classe. De qui és el tresor de Príam? Quin país té més raó a l'hora de reclamar-lo? L'enfrontament no és entre grecs i troians. El tresor enfronta quatre països: Rússia, Alemanya, Grècia i Turquia. El propietari legal és el Museu de Prehistòria i Protohistòria de Berlín, que demana que els soviètics els el tornin. Els alemanys argüeixen que Schliemann va pagar 50.000 francs al Govern turc. Els russos diuen que els alemanys van arrasar i espoliar gran part del territori rus, i que caldrà fixar les reparacions de guerra. A més a més, Schliemann va tenir molta relació amb Rússia. La seva primera dona era russa, va treballar per a una empresa russa, va aprendre el rus, va establir-se a Sant Petersburg, va ser jutge del tribunal de comerç de Sant Petersburg i director del banc estatal imperial. Fem grups i que cada grup defensi un dels quatre reclamadors? Els debats a classe sempre tenen èxit. Aquest serviria per a Ètica.

---

80 K. Akinsha, G. Kozlov, *Spoils of war. The Soviet Union's hidden. Art Treasure*, ARTnews 90, abril del 1991, 130-141.

81 I. Antonova, V. Tolstikov, M. Treister: *The Gold of Troy: Searching for Homer's Fabled City*, Hardcover, 1996.

82 Informació sobre Goldman (1936), prehistoriador alemany, a *The Safekeepers: A Memoir of the Arts at the End of World War II*. Walter Ings Farmer. Walter de Gruyter, 2000.

Els turcs diuen que és part del seu patrimoni cultural i que Schliemann es va endur el tresor d'amagat en el vaixell grec *Taxiarches*. Els otomans van demandar Schliemann. Aquest va dir als grecs que no en fessin cas, perquè en cap cas es jutjava un ciutadà grec. Quan les autoritats gregues van irrompre a la casa de Schliemann per confiscar i retornar la troballa als otomans, que havien apel·lat de nou, el tresor havia desaparegut. Schliemann l'havia amagat en algun lloc. Al final Schliemann fa un acord directament amb els otomans, però d'això en parla només a les seves memòries. Schliemann, mentrestant, proposa de vendre el tresor al tsar de Rússia, que el rebutja en ser material robat. També fa la proposta al Museu Britànic, que el rebutja per evitar escàndols. Des de quan els britànics tenen escrúpols? També argüeixen que els objectes de Troia estan escampats per quaranta museus del món. Per a la investigació seria bo reunir tot el patrimoni de Troia en un sol lloc. És l'actual Turquia la que segueix donant permisos per excavar al lloc de Troia a investigadors de nombrosos països. Les restes de Troia foren declarades Patrimoni de la Humanitat per la UNESCO el 1998. Els grecs poden dir que Homer, qui inventa la història, és de cultura grega, i que Schliemann es va endur el tresor sense permís d'Atenes, i que la seva dona era grega. El Govern grec somnia a poder exposar el tresor de Troia a la casa on vivia Schliemann amb la seva dona Sofia, al cor de la capital hel·lena. Segur que els grecs trobarien encara altres arguments.

La redacció d'aquest capítol coincideix amb una notícia que va aixecar polseguera i gran histèria col·lectiva l'estiu del 2016 al sud-oest de Polònia⁸³. Una empresa de caçatresors obtenia el permís oficial per començar a excavar al punt quilomètric de la via fèrria entre les ciutats poloneses de Wroclav i Walbrzych. La història comença a partir d'uns rumors. La gent del lloc havia fet córrer com un rum-rum el conte d'un tren blindat nazi carregat d'ordins un túnel secret. La rumorologia no parteix del no-res. Durant la Segona Guerra Mundial la Wehrmacht havia construït a les rodalies de Walbrzych un conjunt de galeries conegudes amb el nou clau de *Riese* ('gegant') per elaborar en secret armes bèl·liques. Fins i tot els representants d'aquesta empresa de caçatresors parlen d'una persona, d'un testimoni ocular de l'època, un soldat alemany que hauria participat en el camuflatge del tren. Abans de morir hauria dibuixat un mapa del tresor. No parlem de poca cosa. El tren podria contenir més de 300 tones d'or i altres tresors com joies, obres d'art —potser algunes robades als jueus—, que ja reclamen el que és seu en cas que aparegui aquest tren fantasma. Aquí comença la llegenda. Un tren blindat nazi carregat de meravelles desapareix dins les muntanyes, molt a prop del castell de Ksiaz.

---

83 «The Nazi Underground. Is treasure buried beneath the mountains of Poland?», J. Halpern, *The New Yorker*. 9/05/2016.

L'empresa XYZ Civil Peter Koper & Andreas Richter s'anuncia per internet i accepta donacions per finançar la recerca del tren carregat d'or. Contracten una quarantena d'obres que comencen a moure terra un cop rebuts els permisos, prèvia prospecció de la zona amb georadars KS700. Aquests Schliemanns d'època moderna tiren pel dret a partir de l'anàlisi del terreny i el mite comença a fer el seu joc. Algunes fonts parlen d'un tren de 100 metres, i altres, de 120 o 150, mentre per a altres es troba a cent metres de fondària. Altres diuen que 50. El mite és potent i apareix a totes les televisions i mitjans del món⁸⁴ i l'indret esdevé un lloc de pelegrinatge de públic divers. L'estat polonès mobilitza fins i tot l'exèrcit per protegir la zona i exministres com el de Cultura s'atreveixen a dir que l'existència del tren és 99 % segura. De nou, la universitat s'enfronta al fantasme dels il·luminats, com va passar amb Schliemann. S'afanya a presentar estudis paral·lels per dubtar de les hipòtesis de l'empresa de caçadores.

Però Koper i Richter, dos historiadors afeccionats, no abandonen i es disposen a cercar aquesta càpsula del temps enterrada. Paral·lelament, negociaren amb les autoritats poloneses com es repartirien el tresor. Els descobridors se'n quedaran el 10 %. No els havia de passar el que va passar a Schliemann amb les autoritats turques i gregues. Per això van contractar els serveis d'un bufet d'advocats de Polònia per deixar ben clares les coses. L'escepticisme i les crítiques envolten també tota l'operació. Els instituts oficials parlen que la imatge del georadar que l'empresa publica al seu *web* és un pur muntatge barat, com en el seu moment va poder ser el tresor de Príam o la màscara d'Agamèmnon. Els dos caçadores, com si sentissin ploure. Van començar a fer anar les màquines excavadores l'agost del 2016, amb molta cautela, per evitar explosions de gas i per evitar caure en trampes dels nazis, explosius, mines i altres.

La ment humana sembla que sigui especialment sensible als tresors, a l'or. Hi ha qui diu que cada cinc anys apareix una notícia semblant. Aquest tren té molts padrins i s'ha buscat a altres llocs. Al llarg d'aquest llibre, proselit aventurer, et podré informar dels resultats de les excavacions. Asseguren, els caçadores, que en tres dies trobaran les galeries per poder-hi entrar. Les fonts oficials han confirmat ja l'existència de túnels i de vies, però en cap cas del tren. El georadar de l'empresa XYZ Civil Peter Koper & Andreas Richter assenyala un tren muntat a les vies, amb vagons i amb vehicles damunt els vagons, segurament tancs. Sobre l'or, tothom té les seves reserves! Schliemann hauria xalat amb aquesta història, n'estic convençut. Si hi ha novetats, te'n seguiré informant, aurífic proselit. Informaré també el Joan Carles i el Josep, col·legues d'història, que xalaran també. Però no tot és mitologia i

---

84 «A la recerca del "tren de l'or" nazi desaparegut a Polònia», Mar Gallardo, *El Periódico*. Dimarts 16 d'agost del 2016.

discussions bizantines a llengües clàssiques. També tenim temps per parlar de llengua, i ho farem al següent capítol, amb la lluentor de les lletres gregues, per a les quals no sembla que passi el temps. Desitjo, encarit prosèlit, que ho hagi decidit demà, de fer pila.

12. Veient volar unes grues, va trobar la inspiració per inventar la Y

Sempre arriba el moment màgic a 4t d'ESO o a 1r de batxillerat de començar el tema de l'alfabet. De fet, al batxillerat és el primer tema del llibre. A 4t d'ESO m'espero una mica. Passat el segon trimestre, entre mig de les lliçons del llibre de llatí, faig una aturada per explicar l'alfabet grec. Els parlo de revolució. T'imagines, lletrat prosèlit, el que significa que hi hagi un signe per a cadascun dels sons? Els sons que articula l'ésser humà són limitats i, per tant, també els signes per representar cadascun dels sons humans articulables. Que es tracta d'una autèntica revolució ho demostra que l'alfabet és adaptat com a forma d'escriptura per la majoria de llengües del món. Els invents que funcionen són sempre els que triomfen. Triomfa sempre la simplicitat, el sentit comú. No escrivim amb el carregós sistema xinès compost per milers de caràcters i contrasta que l'alfabet grec tingui només vint-i-quatre lletres. Amb vint-i-quatre lletres es podia dir qualsevol cosa en grec, des d'un insult a un tractat de filosofia o història. Es va poder dir tot, amb la precisió d'una maquinària de rellotge, amb la precisió amb què treballen els orfebres.

Les coses bones se saben de seguida, com quan s'obre un restaurant que ho fa bo i barat. La *vox populi*, el boca-orella sempre funciona. En aquest cas, la sopa de lletres es va cuinar entre Egipte i Mesopotàmia, com tot el que passava des del naixement de les civilitzacions dels grans rius Nil, Tigris i Èufrates. Per als grecs els inventors de l'alfabet són els fenicis, un poble que hauríem de situar a l'antiguitat a la zona de l'actual Líban. La ment humana no pot descansar mai. M'imagino que el munt d'hores d'experiència dels escribes de jeroglífics egipcis i d'escriptura cuneïforme mesopotàmica va portar cap a una evolució dels seus propis sistemes de treball, a una simplificació. Si pots fer el mateix amb més simplicitat, abandones el sistema antic.

És interessant explicar als alumnes que l'alfabet també va ser inventat, igual que una tetera o el motor d'explosió. L'únic que em falla en aquest descobriment és per què va interessar a algú revolucionar l'escriptura. Abans de l'alfabet, l'escriptura estava a les mans de pocs, era quasi bruixeria, quelcom per a iniciats, i donava poder a qui la coneixia. A qui po-

dia interessar democratitzar l'escriptura, permetre que deixés de ser una joguina a mans dels aristòcrates i donar accés que el populatxo s'instruís? Potser va ser un accident? Amb l'escriptura van néixer l'escola i les reformes educatives (*uade retro*). Amb menys de trenta lletres es podia escriure damunt qualsevol cosa, paper, pergami, plom, pedra, parets, i escriure el que es volgués. Els pompeians van poder escriure amb molta simplicitat per tot tipus de parets missatges com fèiem fa uns anys nosaltres a les portes dels lavabos. Ara amb els mòbils s'ha acabat la cal·ligrafia WC. A la casa dels mercaders Vibis de Pompeia hi trobem escrit «Atimetus em va deixar prenyada»⁸⁵. Qui sigui que va escriure això en va deixar constància perquè se sabés i no li va costar gaire d'escriure-ho. A Pompeia, també, damunt de l'escultura en baix relleu d'una titola hi ha escrit «quan em dona la gana, m'hi assec al damunt»⁸⁶. Al bar d'Atthicus de la mateixa ciutat hi ha escrit «aquí em vaig tirar la cambra»⁸⁷. La cendra i la lava del Vesuvi ens ha permès llegir avui alguns dels escrits de ciutadans anònims de Pompeia. Hi ha missatges de tot tipus, reflex de la necessitat irrefrenable d'escriure dels pompeians, com els incansables dits dels usuaris moderns de mòbils. Trobem els típics missatges de «ximple qui ho llegeixi»⁸⁸. Hi ha veritable poesia de carrer: «Em sorprèn, oh, paret, que encara no t'hagis ensorrat sota el pes de les ximpleries de tants babaus».⁸⁹ N'hi ha d'objectes perduts, com els anuncis que es posen avui sobre gats i gossos perduts. N'hi ha d'escològics: «El metge de l'emperador va cagar molt bé aquí»⁹⁰. Us podeu imaginar què s'hauria hagut de fer per representar aquest darrer grafit en una època anterior a la invenció de l'alfabet?

Imagina't, alfabetitzat prosèlit, el metge del faraó passant un dia prop de les piràmides, que li ve una urgència i vol aprofitar l'ombra d'un dels escaires piramidals. Els egipcis, si haguessin volgut posar al peu d'una piràmide «el metge del faraó va cagar molt bé aquí» haurien tingut una gran feinada, almenys en els principis de l'escriptura jeroglífica. Ho haurien hagut de fer

---

85 *Gravido me tene(t) / At(i)me[us]* (CIL IV, 10231).

86 *Vbi me iuvat, assido* (CIL IV, 950).

87 *Futui coponam* (CIL IV, 8442).

88 'Ximple qui ho llegeixi', traducció del grafit llatí CIL, 8617. *Uerpes [=uerpa es] qui istuc leges*.

89 A les parets de la basílica, del teatre gran i de l'amfiteatre es troben escrits com CIL, 1904 *admiror parie{n}s te non cecidisse [sic] ruinis qui tot/ scriptorum taedia sustineas*; CIL, 2461 *admiror paries/ te non cecedis(s)e [sic] ruina*; CIL, 2487 *admiror te paries non cecidisse / qui tot scriptorum taedia sustineas*.

90 De fet, el grafit correcte seria *Apollinaris, medicus Titi Imperatoris hic cacavit bene*. CIL IV, 10619. Herculà.

amb un pictograma, amb un dibuix, deslligat de la proposta lingüística que veiem a Pompeia. D'aquí sorgeixen els famosos jeroglífics. Els pictogrames són dibuixos d'estil realista que imiten la realitat. Si vull representar una gerra de cervesa, dibuixo una gerra de cervesa; si vull representar ordi, dibuixo una espiga d'ordi, i si vull representar un vaixell, dibuixo un vaixell. En el cas del nostre metge, la manera més lògica de representar-lo hauria estat acotxat fent les seves necessitats, amb una expressió gran de plaer per demostrar que li estava anant molt bé la cosa. El dibuix hauria d'haver estat molt elaborat, com els que fa fer la Carme, «profe» de dibuix, als esperits més artístics, per fer veure que la persona en qüestió era el metge del faraó i no qualsevol altre. Igualment, hauria d'haver durat molt, la defecació, perquè el metge, qui escriu el missatge en primera persona, tingués prou temps per fer-se un autoretrat en posició de WC turc. A la vegada hauria de quedar clar el somriure d'orella a orella, que no provoqués equivocacions ni malentesos.

A la vora del dibuix del metge a la gatzoneta hi hauria d'haver hagut el cartutx amb el nom del faraó, perquè quedés clar que aquella persona tenia a veure amb el faraó. Ara bé, jo no sé si la combinació del cartutx amb el nom d'un faraó al costat d'un home cagant amb una rialla d'orella a orella podia portar a males interpretacions a l'antic Egipte. Tot això hauria implicat un temps molt considerable i una feina molt desagradable a la vora de la tifa i les mosques que se solen acostar acabada la feina. Potser en aquella època era millor dir-ho que escriure-ho, cridar ben fort per dir «jo, el metge del faraó, he cagat molt bé aquí» o aturar el primer vianant que passés per comentar-li com de bé havia anat de ventre. Segurament ningú no hauria entès el missatge del metge i l'haurien detingut per irrespectuós. Ja es veu d'una hora lluny, amb aquesta broma, que l'alfabet es faria del tot necessari, més endavant, per omplir els carrers de lletra, ràpida i cursiva, per fer enviar missatges amb la rapidesa del pensament. Ja no vull pensar com els egipcis o els sumeris haurien escrit a la paret d'un bar «ep, noi, aquí em vaig tirar la cambra». He de dir, lletrat prosèlit, per ser just amb la veritat, que el sistema jeroglífic va anar evolucionant, i que a partir de la XVIII dinastia ja era possible usar jeroglífics consonàntics per transcriure noms propis, i que hauria estat possible llavors especificar molt bé qui va ser qui va deixar un regal al peu de la piràmides.

A la contraportada de *La Vanguardia* del 3 de juny del 2013, Joan Ferrer, filòleg de llengües semítiques, hebraïsta i biblista, ens diu que al segle IX aC l'hebreu va començar a escriure's en alfabet fenici⁹¹. Aquest mateix alfabet fenici passarà a la llengua grega i d'aquesta al llatí i a les llengües ciríl·liques. Un altre hebraïsta, Manuel Forcano, s'avança en una entre-

---

91 «No hi ha poema superior al Càntic dels Càntics», Contraportada de *La Vanguardia*, 03/06/2013.

vista a la contraportada del 7 d'octubre del 2012⁹² a dir que l'alfabet hebreu ja tenia poques lletres, marcant també la manera de ser d'un poble estalviador i acostumat a resistir (quin manual de saviesa, aquestes contres de *La Vanguardia* que cada matí ens porten a la sala de professors els estimats conserges, el Ramon i la Raquel). Per exemplificar això, diu que la pell d'una ovella era molt valuosa i s'aprofitava bé. Ho explica com una transacció de compravenda. Els fenicis van inventar l'alfabet i el van vendre als grecs. És una manera de parlar. Els fenicis no van portar dins un cistell l'alfabet com una mercaderia més per fer-se els pinxos i vendre'l a un bon preu als grecs. Els fenicis eren bons navegants i bons comerciants, els grecs, uns grans observadors. En aquest relat de ciència-ficció del passat m'imagino grecs i fenicis conversant en multitud de ports. Els grecs es devien fixar en aquells estranys símbols amb què els fenicis marcaven les mercaderies. Un veritable miracle, com quan es va descobrir el foc, l'agricultura, el metall i la metàfora.

Els grecs, amb els seus mites i llegendes, van donar diferents versions sobre la invenció de l'alfabet. Per a uns havia estat Prometeu, el creador de l'alfabet⁹³. Prometeu, una mena de *superman* a la grega, havia creat l'home, li havia proporcionat el foc. Per alguns, amb la mateixa lògica, els havia ensenyat l'alfabet com una eina de progrés per a la humanitat. L'historiador Heròdot ens parla de Cadme⁹⁴, fundador de Tebes quan va deixar de cercar la seva germana Europa, segrestada i violada per Zeus. Cadme va ser fill d'un rei de Fenícia. En aquest cas el rigor historiogràfic d'Heròdot ens acosta millor a la realitat històrica. Per a altres estudiosos no tan rigorosos, l'alfabet és obra d'Orfeu. Diodor Sícul⁹⁵ ens diu que Orfeu o Linus feia anar l'antic alfabet de tretze consonants. Eurípides ens diu a l'obra fragmentària *Palamedes*⁹⁶ que aquest, l'heroi grec Palamedes, es va inventar, per a evitar l'oblit, les consonants i les vocals, les síl·labes, per deixar per escrit tot el que preocupa la humanitat. Palamedes va ser un home molt savi, inventor també dels escacs, els daus, els fars, la balança, el disc i la guàrdia amb sentinelles. Cal dir que va tenir el mateix preceptor que Aquil·les,

---

92 «El Llibre de la Creació és un manual per ser Déu», Contraportada de *La Vanguardia*, 07/10/2012.

93 Així ens ho diu Èsquil al *Prometeu encadenat* 460. FBM, 1933, v. 67.

94 Heròdot diu que les primeres lletres són portades pel fenici Cadme (Heròdot 5, 58-61, FBM, 2008, v. 366). També ens diu Tàcit (*Annals*, XI, 1) que Cadme, arribant amb un estol fenici, ensenya l'art d'escriure a una Grècia incivilitzada.

95 Diodor Sícul III – 67. Quan Cadme va portar de Fenícia les lletres, Linus va ser el primer de la llengua grega de donar el nom a cada lletra i de fixar-ne la forma.

96 Fragment del *Palamedes* d'Eurípides transmès per Estobeu (fr. 578 A. Nauck, *Tragicorum Graecorum Fragmenta*; Leipzig, 1889: reprinted with Supplementum continens nova fragmenta Euripidea etc., ed. B. Snell, Hildesheim, 1964).

Hèrcules i Jàson, el centaure Quiró. Un dia, s'explica, veient volar unes grues, va trobar la inspiració per inventar la Y. L'autor Higí, a les *Fanles*⁹⁷, li atribueix la invenció de part de l'alfabet.

13. Cap de bou, casa amb pati i gepa de camell

Alguns grecs tenen clar que l'alfabet els ve de fora. Ja hem parlat de Cadme⁹⁸, fundador fenici de Tebes. Hecateu assegura que Dànu⁹⁹, un heroi egipci, va ser qui va fer arribar als grecs el sistema d'escriure alfabètic. També va aprofitar per fundar la ciutadella d'Argos. Heròdot¹⁰⁰ tenia clar que l'alfabet era fenici i l'anomena *phoinikéia*. Suposo que es va adonar que l'alfabet grec i el fenici tenien el mateix ordre, i que les lletres eren molt semblants. Trobaríem una llarga llista de possibles inventors de l'alfabet. Tot el que hi ha al món té història, i el nostre alfabet té la seva. Temps era temps, alfabetitzat prosèlit, l'home escrivia amb pictogrames. Si en una cova hom dibuixava un cérvol, el dibuix no representava res més que un cérvol. Més endavant la cosa evoluciona cap als logogrames o ideogrames. En aquesta fase de la humanitat cada signe representa una paraula i, de vegades, una idea, com veiem en l'escriptura xinesa. El signe per a muntanya esquematitza una muntanya, i el signe per a arbre pot recordar un arbre. Això sí, el dibuix ja es troba en una fase molt esquemàtica i estilitzada.

En el món logogràfic es perd sovint la relació entre el signe escrit i la realitat que representa, i això permetrà, de mica en mica, expressar elements lingüístics (morfemes, conjuncions), i també idees abstractes. Aquests sistemes d'escriptura eren molt carregosos per la gran quantitat de signes que manejaven. Com que cada caràcter representa un sol mot, feu

---

97 Higí, *Fanles*, 277. Vol. II, FBM, 2011, v. 383.

98 Heròdot diu que les primeres lletres van ser portades pel fenici Cadme (Heròdot 5, 58-61. FBM, 2008, v.366).

99 Recollit per Estrabó 7, 321.

100 Heròdot, 5.58.1, 5.59. FBM, 2008, v.366.

comptes de quants mots utilitza una llengua? La col·lecció de signes es feia interminable i molt difícil d'aprendre. Per si no s'ha entès això dels logogrames, direm que avui dia també en fem servir quan veiem un senyal de trànsit, o l'@ o les xifres àrabigues, i encara em deixo €, %, +, \$.

Els egipcis barregen una cosa i una altra, pictogrames i logogrames. Els egipcis van començar a escriure amb signes que imitaven la realitat que veien, un falcó, una mà, un peu, una serp... Nosaltres també fem servir coses semblants quan anem al lavabo. Si no, com sabem quina és la porta per a homes i la porta per a dones? Però aquest sistema va ser insuficient per organitzar el vast regne del Nil. Amb aquest sistema no podien expressar noms de lloc, ni de persones, ni conceptes abstractes. Els signes ideogràfics egipcis eren molt nombrosos, uns set-cents. Us imagineu una màquina d'escriure amb set-centes tecles? Amb l'evolució de l'escriptura egípcia, els jeroglífics, a banda de representar coses reals, també poden representar idees abstractes (logogrames), i també poden representar fonogrames, és a dir, consonants, una o més. L'egipci no representava les vocals, no li calia pel seu sistema semblant a l'àrab i al de les llengües semítiques. Així, passant-ho al català, el jeroglífic del riu Nil podia servir per expressar el riu o també el signe biconsonàntic NL. El jeroglífic *mà* representava una mà i la consonant M i el so relacionat. Aquests fonogrames podien ser d'una a tres o més consonants. Curiosament, hi ha un grup de fonogrames d'una sola consonant, i són 24. És el que s'anomena alfabet egipci. Però d'aquí no van passar, no van fer el pas cap a l'alfabet, tot i que van posar la base figurativa de les nostres lletres, com veurem més endavant. Amb aquest sistema també fonètic que va desenvolupar l'egipci, sí que haurien pogut dir «el metge del faraó va cagar molt bé aquí»; almenys, tenien les eines per identificar el personatge i distingir-lo de qualsevol altre, perquè amb el sistema d'escriptura egipci es va acabar podent dir qualsevol nom autòcton, i també reproduir un nom estranger.

Abans d'inventar-se l'alfabet, es va fer anar un altre sistema, el sil·labari. En aquest cas, el conjunt de símbols representen les síl·labes dels mots. Això va reduir dràsticament el nombre de signes a utilitzar. Amb menys d'un centenar de símbols podies escriure algunes de les llengües, les que millor s'adaptaven a aquest sistema, com el grec micènic (el lineal B)¹⁰¹. Cada símbol representa una consonant amb una vocal. Posem un exemple. Hi havia un signe per *ga*, un per *gue*, un per *gui*, un per *go* i un per *gu*. El problema és que no s'assemblaven per poder dir que tots començaven per *g*. Si volguéssim fer un sil·labari per al català hauríem d'inventar símbols diferents per dir: *mà*, *mes*, *mur*, *missa*, *molta* i *anar fent*. Segueia essent complicat.

---

101 John Chadwick, Michael Ventris, *El enigma micènic: el desciframent del lineal B*. Taurus, 1973.

Finalment, tornem als fenicis. Els fenicis prenen les 24 consonants de l'egipci i les ordenen pel principi d'acrofonia, és a dir, les inicials de les paraules¹⁰². La primera és la A, l'*alphu*, que en fenici significa 'bou'. La segona és B, *betu*, 'casa' en fenici. La tercera és *gimel*, la gamma, potser la gepa d'un camell. La lletra A s'inspira en el dibuix egipci del cap d'un bou. Pel camí s'ha simplificat i estilitzat i ha perdut la relació amb el bou, atès que en grec és el so vocàlic *a*. Algun autor parla de fenicis bilingües per entendre el procés¹⁰³. Potser es va passar del fenici al grec a partir de comunitats bilingües feniciogregues. I si a un fenici se li va acudir escriure el grec en el seu alfabet? Ja tindriem l'invent. Això passaria cap als segles VIII-IX aC en algun lloc de Grècia on hi hagués també comunitats fenícies: Creta? Rodes? Xipre? Aquí és on podem dir als alumnes que quan escrivim, en el fons, estem fent anar símbols jeroglífics egipcis, simplificats i evolucionats. T'havien presentat mai així, alfabetitzat prosèlit, l'alfabet egipciofeniciogrecoetruscollatí? Farem passar, com per una passarel·la de moda, les vint-i-sis lletres del nostre alfabet, per poder reconèixer pels quatre costats la fesomia, l'origen i l'ànima de cadascuna de les lletres. Per deixar-ho ben clar, ja coneixes, prosèlit de bona oïda, la mania dels professors d'anar fent resumets del que van dient: l'alfabet grec consta de vint-i-quatre lletres, el llatí, de vint-i-sis.

A: prové de la lletra grega alfa α A i de la fenícia Aleph, que esquematitza un jeroglífic egipci en forma de cap de bou, amb les banyes del déu Apis.

B: prové de la lletra grega beta β B i de la fenícia Beth, que esquematitza un jeroglífic egipci que representa una casa, o una casa amb pati.

C i G: provenen de la lletra grega gamma γ Γ , i de la fenícia Gimel, que pot representar el jeroglífic egipci del camell o el d'un pal llançador.

D: prové de la lletra grega delta δ Δ , i de la fenícia Daleth, que esquematitza un jeroglífic egipci que representa una porta.

E: prové de la lletra grega èpsilon ϵ E i de la fenícia He, que esquematitza un jeroglífic que representa i simbolitza l'ànima humana, l'àlè o respiració.

F, V, U, Y, W: provenen de la lletra grega èpsilon υ Y, i de la fenícia Wau, que esquematitza un jeroglífic en forma de garfi o llança, de massa o un rem.

H: prové de la lletra grega èpsilon η H i de la fenícia Heth, amb el significat

102 Juan Pablo Vita Barra, «Los primeros sistemas alfabéticos de escritura», a *Escrituras y lenguas del Mediterráneo en la antigüedad*. Colección humanidades. Universidad de Castilla-La Mancha, 2005, pàg. 72.

103 Juan Signes Codoñer, *Escritura y literatura en la Grecia arcaica*, Akal, Colección Universitaria, 2004.

de tancat. Representa i simbolitza un nus de lli o una madeixa per cargolar el fil.

I i J: provenen de la lletra grega ípsilon ι I, i de la fenícia י Yodh. Esquematitza un jeroglífic egipci que representa i simbolitza una mà o un braç amb una mà.

K: prové de la lletra grega κ K i de la fenícia כ Kaph. Esquematitza un jeroglífic egipci que representa i simbolitza una mà amb els dits. Seria el palmell de la mà.

L: prové de la lletra grega λ Λ i de la fenícia ל Lamed. Esquematitza un jeroglífic egipci que representa i simbolitza un bastó.

M: prové de la lletra grega μ M, i de la fenícia מ Mem. Esquematitza un jeroglífic egipci que representa i simbolitza l'aigua.

N: prové de la lletra grega ν N i de la fenícia נ Nun. Esquematitza un jeroglífic egipci que representa i simbolitza una serp, peix, anguila.

O: provenen de la lletra grega ο O i de la fenícia א Ain. Esquematitza un jeroglífic egipci que representa i simbolitza un ull.

P: prové de la lletra grega π Π, i de la fenícia פ Pe. Esquematitza un jeroglífic egipci que representa i simbolitza una boca.

Q: prové de la lletra grega qoppa, usada només per a representar el número 90. Va ser substituïda per la lletra kappa. Prové de la fenícia ק Qoph /q/. Esquematitza un jeroglífic que representa i simbolitza una agulla de cosir, sobretot l'ull de l'agulla (en hebreu, *quf*). En versió protosinaítica pot significar un mico i la seva cua (en hebreu, *qof*).

R: prové de la lletra grega ρ P o de la fenícia ר Resh /r/. Esquematitza un jeroglífic egipci que representa i simbolitza un cap humà.

S: prové de la lletra grega σ Σ i de la fenícia ש Shin (sh) /S/. Esquematitza un jeroglífic egipci que representa i simbolitza un arc.

T: prové de la lletra grega τ T i de la fenícia ת Taw /t/. Esquematitza un jeroglífic egipci que representa i simbolitza una marca o un senyal.

X: prové de la lletra grega xi (Ξ) i de la lletra fenícia sàmec Šāmek #. Esquematitza un jeroglífic en forma d'espina de peix. També podria derivar del jeroglífic egipci *dyed*.

Z: prové de la lletra grega ζ Z i de la fenícia ז Zain /dz/. Esquematitza un jeroglífic egipci que representa i simbolitza una arma, una espasa, un grilló.

M'agrada molt explicar a classe l'origen de la lletra R. Quan arriba l'alfabet a les colònies gregues del sud d'Itàlia l'adopten els etruscos cap al segle VI aC. De l'etrusc passa al llatí. En la versió italiana, la R, provinent de l'esquematzació del cap d'un egipci, es representa també amb la barbata, a diferència de la versió grega de l'alfabet.

Una altra curiositat que agrada als alumnes és que originàriament l'escriptura grega anava de dreta a esquerra, igual que l'escriptura dels pobles semites. Més endavant es va idear un sistema que es va dir bústrofedònic, consistent a escriure una línia de cada, una de dreta a esquerra i la següent d'esquerra a dreta, com si fos una parella de bous al jou quan llaura un camp. Més tard s'adopta el sistema d'escriure d'esquerra a dreta. Presentar l'alfabet és sempre divertit i suggeridor. Mai no et tornes a mirar les lletres de l'alfabet de la mateixa manera. És com si les haguessis radiografiades, despullades per dins per veure tota la seva intimitat. Som a la societat de la informació, i avui tot es ventila per fora i per dins. Es pot dir que la intimitat de l'alfabet està exposada a la xarxa, com qualsevol cosa que s'hi envia. «L'alfabet transparent», així podria titular la classe d'avui, fent parangó del llibre del periodista i químic Xavier Duran, premi d'assaig Josep Vallverdú. El llibre en qüestió es titula *L'individu transparent. Dels raigs X al big data*¹⁰⁴ i ens parla de com la tecnologia ens permet avançar, i la digitalització, a la vegada que ens despulla cada vegada més davant el món, tal com sovint tertulíem amb el Jordi, de «tecno». Amb l'alfabet escrivim el percentatge més gran de missatges que pengem a la xarxa, a les antípodes de quan les escoles d'escribes acaparaven el monopoli de l'escriptura.

I com que venim d'on venim, de manera inconscient no deixem d'enyorar estadis previs de l'escriptura, de sentir enyorança dels jeroglífics egipcis arribats ara en forma d'emoticones al nostre mòbil. Hem creat un llenguatge nou que ens ajuda a expressar emocions i sentiments mentre parlem pel mòbil o pel Facebook. Potser és el llenguatge no verbal de les persones que no parlen cara a cara. Amb les emoticones hem tornat altra vegada al sistema logogràfic i pictogràfic, als antics logogrames egipcis. Per acabar aquest capítol amb la història del metge del faraó de que parlàvem en el capítol anterior, seria fàcil posar unes quantes emoticones sobre el tema i tot quedaria ben clar. N'hi ha d'animats per a tot tipus de de-

---

104 Xavier Duran Escriba. *L'individu transparent. Dels raigs X al big data* (32è Premi d'Assaig Josep Vallverdú 2015), Col·lecció Argent Viu, Núm. 133, Pagès Editors, 2016.

talls i situacions. A mi em passa que de vegades no sé quina emoticona posar. Em costa diferenciar els lleus traços dels ulls o el rictus de la boca per expressar una cosa o una altra. Resulta que també fem faltes d'ortografia amb les emoticones, prenent-ne una per una altra. Et deixo una emoticona perquè interpretis, androide prosèlit, què significa. Jo no ho sé.

14. S'encaminà al palau del rei Cèleos, on unes dones la van fer riure alçant-se la faldilla.

I arriba el gran dia, el dia d'explicar als alumnes què és una declinació. Cal arromangar-se per explicar què és i com funciona una declinació del grec i del llatí. Hi ha molta broma solta sobre això. Tothom en té una lleugera idea, sobretot la gent que va fer llatí obligatori a 2n de BUP. Així més o menys tothom entén la brometa de la parella que parla. El noi li diu a la noia: «podem sopar, prendre unes copes i després ens ho muntem al teu pis». La noia respon: «sopa, sopae; copis, coporum; munta, muntam». El noi, sorprès, demana a la noia què està fent, i ella li etziba que està declinant la seva invitació. Un soldat romà entra en un bar (n'hi ha molts, d'aquests acudits) i demana un *martinus*. El cambrer li diu: «deu voler dir un martini». I el legionari respon: «si l'hagués volgut doble, ja l'hi hauria demanat, no li sembla?» Aquest acudit només s'entendrà explicant que el nominatiu singular de la segona declinació llatina acaba en *-us* i que el nominatiu plural acaba en *-i*, com fan encara alguns dels plurals italians avui dia (*ragazzi, uomini, tavoli*). Un entra a una botiga i demana un paquet de mocadors. La dependenta li pregunta «de kleenex?» I el comprador respon: «mocador, mocadorem, mocadoris, mocadori, mocadore». Podríem seguir amb uns quants acudits més, gràcies prosèlit, però no sé fins a quan resistiria la paciència dels lectors. A classe en faig molt de tant en tant, d'acudits, amb èxit incert. Primer no riuen. No estan acostumats que expliqui acudits. Si l'acudit és bo, s'ho repensen i riuen.

Durant el curs 2016-2017 em va tocar explicar la primera declinació al meu grup selecte d'alumnes de primer de batxillerat. Vuit alumnes. A principi de curs, quan ens van passar les llistes, vaig quedar glaçat. De cinquanta-nou alumnes de primer, només nou havien triat humanitats, lletres pures, i no tots eren segurs, perquè alguns estaven pendents dels exàmens de setembre per superar alguna matèria. En canvi, a 4t d'ESO, tenia trenta-tres alumnes de mitologia. En vaig parlar amb els companys. Què estava passant? Què passava entre el final

de l'ESO i el batxillerat, que la major part de l'alumnat s'inclinava cap a les ciències? També haig de dir que hi havia prop d'una dotzena que havia triat les ciències socials i una altra dotzena el batxillerat tecnològic. Els del científic eren vint-i-set. Em vaig almar, ho he de reconèixer. No sabia si la causa era interna o social i externa. Els companys em van dir que això es devia a raons socials. Està molt bé fer mitologia a 4t, però a l'hora de la veritat, al batxillerat, quan sembla que en lloc de triar uns estudis, t'hi vagin les garrofes, calia triar moneda segura. Què en faràs, de les lletres, de les humanitats, del llatí i el grec, de la literatura?

Em disposava a iniciar en les declinacions, com si es tractés d'una colla d'iniciats escollits per als misteris d'Eleusis¹⁰⁵, el meu reduït grup d'alumnes. Jo, en lloc de professor, semblava un sacerdot, un hierofant, preparat per conduir la processó, per transportar i ensenyar les relíquies sagrades, sobretot el diccionari VOX llatí-català o el diccionari VOX grec-català. Era això, en els centres educatius ens estàvem convertint, els professors i alumnes de llatí i grec, en una mena de mistes que anàvem deixant símbols estranys i críptics per les pissarres de l'institut. Però no uns mistes populars, els misteris d'Eleusis van ser molt populars a l'antiga Grècia, sinó en uns candidats d'uns rituals estranys i poc usuals, en una colla que no se sap ben bé què fan i per què hi són, en un institut, un grupadet d'alumnes que tothom mig tolera però que no deixa de despertar una curiositat simpàtica. Per a què serveix el que fa aquesta gent i de què viuran sense coneixements de matemàtiques, física i química? Potser es moriran de gana, pobrets. Més valdria que fessin un cicle formatiu de grau superior, alguna cosa pràctica. Sí, tothom els veu que entren en petites aules. Com que no són gaires, ja val una aula de desdoblament, una aula de reunions. Se'ls veu contents, però; riuen, porten llibres sota el braç d'aquestes matèries que es troben gairebé al raval de la vida quotidiana d'un institut. No fan massa soroll. Els exàmens trimestrals, els fan conjuntament, a la mateixa aula que els alumnes de matemàtiques del social i d'economia. Són aquells poquets que a la cantonada de la taula dipositen el seu diccionari VOX llatí-català o grec-català i que es passen les dues hores de l'examen suant i buscant paraules en aquell llibre.

Potser sí que acabem sent la *rara avis* d'un institut. Costa fer el camí que no fan els altres. A l'inici del curs 2016-2017 em vaig convertir en el responsable d'un hospital de campanya. Primer vaig haver d'agafar la major part del grup de vuit o nou alumnes per refer-los de les ferides de l'ESO. Després hi va haver les baixes en el camp de batalla, els alumnes que havien previst fer llatí i grec i que havien caigut als exàmens de setembre i no superaven l'ESO. Altres havien aprovat *in extremis*, en una votació d'última hora, alguna de les matèries que

105 Sobre els misteris d'Eleusis es pot llegir: Andòcides, *Discursos* (vols. I i II): Sobre els misteris. FBM, 2006 i 2007, v. 355 i 359.

se'ls havien encallat durant el 3r i 4t d'ESO. Calia curar totes aquestes ferides abans de preparar-los per a la processó de les relíquies sagrades. Estaven dèbils, alguns venien del 4t C, aquest quart que destinem a cicles. Molts arribaven amb el desànim de no tenir cap veu de suport, d'escalf, en aquesta decisió suïcida de fer batxillerat quan tot eren contraindicacions. Havia de ser el guia d'una tropa desfeta en retirada que buscava en les humanitats l'escalf de les lletres, dels poetes i de les matèries que només serveixen per acompanyar el blat mentre madura.

En el blat hi havia el secret dels misteris d'Eleusis. Durant nou dies els iniciats es purificaven al mar, feien un dejuni, mentre les processons sagrades transportaven les relíquies sagrades. Tot això passava el setembre, època de la sembra. La iniciació arribava al seu clímax amb la consumició del *kykéón*, un aliment fet amb blat fermentat i que tenia propietats al·lucinògenes. Aleshores els iniciats veien tal vegada una espiga de blat, símbol de la salvació i la resurrecció després de la mort. A l'institut no prendrem cap substància al·lucinògena, a no ser que simbòlicament entenguem el psicòtrop com un estímul mental provocat pel coneixement de les llengües i cultures antigues. Tampoc parlarem de salvació i de resurrecció. M'agrada, en canvi, la imatge del blat que se sembra a la tardor, la llavor que s'ha amagat en la fosca de les sitges subterrànies, com diu el professor Josep Antoni Clua¹⁰⁶, de juny a octubre, per tornar-se a retrobar amb la terra durant la sembra. Aquest aspecte és el que m'interessa. Serà potser el misteri del grec i el llatí, que servirà tan sols per donar una mica de saor a la terra per tal que el gra maduri i faci el cicle que ha de fer, sense parlar després de què en farem, del gra, si en farem coques o barres de pa, o si serem pastissers o forners o si ens dedicarem a especular sobre el preu. Això no ens interessa, de moment. La salvació ens la donarà de nou el mite, en les hores baixes de la classe, quan explicarem que aquest misteri agrari té la seva expressió mitològica en el mite de Persèfone i el rapte per part del seu oncle Hades, déu dels inferns. Seré ràpid, iniciat prosèlit. Ens explica Apol·lodor, a la seva *Biblioteca de relats mitològics*¹⁰⁷, que Hades (Plutó) va perdre l'oremus per la seva neboda Persèfone. La va raptar d'amagat amb la connivència del seu germà Zeus. Demèter la va cercar amb torxes pertot arreu fins que els habitants d'Hermíone van assabentar Demèter del que havia passat. Aquesta, molt enfadada, va abandonar l'Olimp i se'n va anar a Eleusis disfressada de dona mortal. A Eleusis, Demèter es va asseure damunt una pedra, que prengué el nom d'*Agelastos*, 'pedra sense alegria'. Després s'encaminà al palau del rei Cèleos. Dins, unes dones, sobretot Iambe, la van fer riure, alçant-se la faldilla, diuen. La deessa va ser llogada

---

106 J. A. Clua, *El rostre de la Medusa. Manual de Mitologia grega en els seus textos literaris*. Universitat de Lleida, 2010.

107 Pseudo-Apol·lodor. *Biblioteca* (vol I), FBM, 2010, v. 380.

com a dida de Metanira, la reina d'Eleusis, i cuidava el petit Demofont. Demèter va voler fer-lo immortal i el submergia periòdicament en banys de foc fins que se li va cremar quan una serventa va descobrir les intencions de la deessa. Demèter va revelar llavors qui era i va construir un carro per a Triptòlem, el fill gran de Metanira, perquè escampés pel món el secret de la sembra. Zeus ordena a Hades tornar la jove. Hades enganya la neboda fent que mengi sis grans de magrana, cosa que l'obliga a passar una tercera part de l'any a l'Hades, els mesos de d'hivern, quan la natura es torna estèril i no hi ha ni plantes ni fruits. Cada primavera Persèfone es retrobarà amb la seva mare i amb ella sorgiran de la foscor les flors i les plantes i tot el que germina. Un bonic mite per explicar les estacions de l'any.

Amb aquesta tropa formada per alguns soldats d'elit i uns altres vestits amb un escut de vímet, amb unes gamberes mal calçades o un llança de segona mà, em disposava el curs 2016-2017 a explicar la primera declinació. Les declinacions toca explicar-les amb suavitat. Les definicions lingüístiques i gramaticals no ajuden gaire. Si et dic, flexiu prosèlit, que la declinació del llatí o del grec és el conjunt de formes amb què es declinen els substantius, els adjectius, els pronoms i altres categories de paraules de la llengua grega i llatina potser ens quedarem una mica igual. Si us dic que la declinació és una flexió nominal, seguirem perplejos igualment. Potser és millor anar a la flexió verbal i parlar de com conjuguem els verbs. Tothom sap conjuguar un verb. La flexió verbal dona diferents formes per a un verb: *canto, cantava, cantaré, vaig cantar*. El final del verb canvia per indicar canvis de nombre, persona, temps, mode, aspecte. No és el mateix dir que «faria l'amor amb la Paquita» que «ahir vaig fer l'amor amb la Paquita». L'ús de la flexió verbal determina molt el que vulguem dir. La flexió nominal és el mateix però per als substantius, adjectius, pronoms i els articles. La flexió més bàsica és la que marca el gènere i el nombre. És molt important, la flexió. No és el mateix dir que «ahir vaig dormir amb la meva xicota a casa» que «ahir vaig dormir amb les meves xicotes a casa». Canvia molt. Si dius «estic molt cansada», no és el mateix que dir «estic molt cansat». Marquem el gènere, a no ser que siguis de la CUP i facis anar el gènere femení per a tot.

El llatí i el grec afegeixen també la flexió gramatical, el cas gramatical. Aquí hi ha el quid, el desllorigador de tot el tema. Amb el cas gramatical el sufix final d'una paraula marca la funció sintàctica d'aquella paraula dins la frase. Aquí venen els famosos casos del llatí i el grec.

CASOS DEL GREC I DEL LLATÍ

Casos	Grec	Llatí	Funció
Nominatiu	×	×	Marca normalment el subjecte d'un verb o l'atribut
Vocatiu	×	×	Serveix per adreçar-se a algú, marca la persona o cosa a qui ens adrecem
Acusatiu	×	×	Marca el complement directe d'un verb transitiu
Genitiu	×	×	Marca el complement del nom d'un substantiu
Datiu	×	×	Marca el complement indirecte d'un substantiu
Ablatiu		×	Marca diferents complements circumstancials

També es pot dir que el català encara té restes de declinació, tal com expliquen la Roser i la Ramona de català, en el cas del pronom personal i els pronoms febles. Alguns pronoms personals canvien la forma segons la funció sintàctica que facin a la frase. Vegem-ne uns exemples fàcils:

Jo vaig a missa. (*jo*: subjecte)

Em crides, si vas a missa (*em*: complement directe)

Vens a missa amb mi? (*amb mi*: complement circumstancial)

La missa no és per a mi! (*a mi*: complement indirecte)

Valdrien també els altres pronoms. Així, *jo, em, me, mi, tu, et, nosaltres, nos, us, vos, vosaltres...* són restes de la declinació llatina, perquè en llatí els pronoms personals es declinaven. Aquí podem veure perfectament com el pronom *jo* canvia de forma segons la funció que faci a la frase. Podríem reconstruir els casos i la declinació llatina a partir dels nostres pronoms personals:

Casos latins	Pro- nom llatí	Pronom català	Funció sintàctica
Nominatiu	Egō	Jo	Subjecte: Jo estimo
Vocatiu	----	----	----
Acusatiu	Mē	Em, me	CD: M'estimes
Genitiu	Meī	De mi	CN: De mi, ni una paraula
Datiu	Mihi	A mi, per a mi	CI: Aquest amor és per a mi
Ablatiu	Mē	Amb mi	CC: Amor, vine amb mi

Però potser és hora d'acabar el capítol i trobar la hilaritat que no tenen els termes àrids de la gramàtica. Ja hem dit que Iambe es va alçar les faldilles per fer riure la desconsolada Deméter quan cercava Persèfone. Segurament es tractava d'un ball. Per què, si no, s'havia d'alçar les faldilles? També fan voleiar les faldilles enlaire ensenyant cos i malucs les ballarines gitanes del llibre d'I. Falcones *La reina descalça*. Iambe dona nom a la poesia iàmbrica, provinent de les cançons populars. El iambe és un ritme musical. És el ritme que imita la parla, apte per a fer sàtira i invectiva, per a parlar, amb l'acompanyament de la doble flauta, de política, d'amor, per acompanyar les comparses de carnaval i per animar les sobretaules tocades per l'elixir de Bacus. I, com sempre, el sexe devia ser el tema estrella. En les burles eròtiques no té res d'estrany aixecar-se la faldilla. Damunt la font del safareig de l'Escala hi ha escrit un fragment de cançó popular que diu:

*Que les dones com hi ha món
diu que donen gust de mirar
amb les faldilles enlaire
i un càntir a cada mà.*

15. *Puella rosam dat. Puellae rosas dant*

Les declinacions són una cosa seriosa. És el cavall de batalla dels dos anys de grec i llatí de batxillerat. Volia insistir, indeclinable prosèlit, una miqueta més en aquest tema abans de passar a altres coses. Són moltes les hores que els meus alumnes esmercen a casa i a classe a mirar d'entendre unes llengües que funcionen com encara avui l'alemany, el rus, el grec modern. Jo vaig començar a aprendre llatí amb uns manuals de la casa Anaya, de Santiago Segura. Les primeres frases sempre eren senzillíssimes. Faré anar el llibre de llatí Anaya de 2n de BUP, que encara guardo, per presentar-te, nostàlgic prosèlit, unes frases per entendre millor com va això de la declinació. Potser amb dos capítols ens ventilarem el que a classe dura dos cursos sencers. El llibre de llatí Anaya ens presentava frases d'aquest estil:

La/una nena dona una/la rosa

Puella rosam dat

(subj) (compl. dir.) (verb transitiu)

Les/unes nenes donen unes/les roses

Puellae rosas dant

(subj) (compl. dir.) (verb transitiu)

A simple vista ja s'entenia. El català i el castellà venen del llatí. Que fàcil que semblava en aquestes primeres lliçons. A partir d'aquesta frase m'atreveixo a fer una sèrie de variacions amb les paraules donades perquè es vegi millor el funcionament d'una llengua amb declinacions. Hi afegiré alguna paraula més per poder formular un exemple amb cadascun dels sis casos de què hem parlat al capítol anterior. Necessitem ampliar la frase anterior amb noms com *bella* ('bonica'), *domina* ('senyora'), *filia* ('filla'), *amica* ('amiga'), *est* ('és'). Ho fem fàcil: només paraules femenines de la primera declinació.

Nominatiu (N)

Rosa puellae bella est

(subj) (compl. del nom) (atribut) (verb copul.)

La rosa de la nena és bonica

Vocatiu (V)

o rosa, *bella et amica es!*

(interjecció) (atribut) (verb atrib.)

O rosa, ets bella i amiga!

Acusatiu (Ac)

Puella **rosam** *dominae dat*

(subj) (compl. directe) (compl. indirecte) (verb transitiu)

La/una nena dona la/una rosa a la/una senyora

Genitiu (G)

Dominae *filia rosas amicis dat*

(compl. del nom) (subj.) (compl. directe) (comp. indirecte) (verb transitiu)

La/una filla de la/una senyora dona les/unes roses a les/unes amigues

Datiu (D)

Domina et filia rosam **amicae** *dant*

(subj) (compl. directe) (compl. indirecte) (verb copul.)

La/una senyora i la/una filla donen la/una rosa a l'/una amiga

Ablatiu (Ab)

Puella **cum domina** *rosas amicae dant*

(subj) (compl. circumst.) (compl. directe) (comp. indirecte) (verb trans.)

La/una nena amb la/una senyora donen les/unes roses a l'/una amiga

Em penso que ja és suficient. Amb aquests petits exemples podem completar ja el paradigma de la primera declinació llatina. El llatí té quatre declinacions més. És a dir, que les paraules que es declinen de la llengua llatina poden seguir cinc paradigmes, essent el primer el que tens a sota, expectant prosèlit.

Casos	Singular	Plural	Funció i traducció
Nominatiu	<i>rosa</i>	<i>rosae</i>	Subjecte i atribut: 'rosa, roses'
Vocatiu	<i>rosa</i>	<i>rosae</i>	Interjecció: 'o rosa, o roses'

Acusatiu	<i>rosam</i>	<i>rosas</i>	CD: ‘rosa, roses’
Genitiu	<i>rosae</i>	<i>rosarum</i>	CN: ‘de la rosa, de les roses’
Datiu	<i>rosae</i>	<i>rosis</i>	CI: ‘per a la rosa, per a les roses’
Ablatiu	<i>rosa</i>	<i>rosis</i>	CC: ‘amb la rosa, amb les roses’

A partir d'aquí gairebé fem matemàtiques. Fer frases és agafar cada paraula amb la seva terminació perquè faci una funció concreta dins una oració. Es tracta de muntar un puzzle. Com deia una col·lega meua, la Laura Lucas, que van entrevistar una vegada a *El Periódico*, «Analitzar frases, trobar-hi la lògica interna i traduir-les pot ser tan relaxant com fer un sudoku»¹⁰⁸. Sempre he tingut la sensació, en algun lloc ja n'he parlat, que a la classes de llatí no s'escapa res. Tot quadra. Cada paraula té el seu lloc a cadascuna de les fórmules, ai, perdó!, de les oracions. La gramàtica llatina no deixa res per verd. El llatí és la versió lingüística de la maquinària militar romana. Això és el que m'ha agradat sempre del llatí. Sortia de classe amb una sensació agradable de sudoku fet, de poema acabat i rodó, d'engranatge repassat i posat a punt. Sí que és cert que amb el grec no tinc tant aquesta sensació. El grec deixa sempre una porta oberta, un porta ajustada que et crea la sensació que no ho acabes de dominar tot, com el cosmos, com l'*ápeiron*.

El professor Antoni Biosca¹⁰⁹ diu que el llatí no ha desaparegut com tantes llengües indígenes. El llatí ha evolucionat cap a les nostres llengües romàniques. El català és un llatí viu i ha variat pel simple fet d'estar viu. El podem veure en molts exemples del català, aquest ADN llatí. Tenim restes de genitiu en els dies de la setmana: dilluns ('dia de la lluna'), dimarts ('dia de Mart'), dimecres ('dia de Mercuri'), dijous ('dia de Júpiter'), divendres ('dia de Venus'). O en paraules com *terratrèmol* ('tremolor de la terra'), com recull la gramàtica de Francesc de B. Moll¹¹⁰. Els ablatius els tenim camuflats en expressions com *mantenir* (*manu-tenere*), en els adverbis acabats en *ment* (*bona-ment*), en adverbis com *enlloc* (*in loco*). També ens queda algun nominatiu, a part dels pronoms personals. Això passa amb la paraula *hom* (llatí *homo*). Podem afegir el possessiu *llur* (llatí *illorum*, genitiu plural). Ja veus, vigilant prosèlit, que

108 Entrevista feta a *El Periódico* per Emma Tramullas (30/03/2016).

109 Revista il·licitana *Arinentesa*, 31 d'agost del 2015.

110 Francesc de B. Moll, *Gramàtica històrica catalana*, Universitat de València, 1991.

no ens queda gran cosa dels casos i declinacions. A l'Elena de català no n'hi cal explicar ni una.

Hi ha alumnes que no acaben de saber mai les declinacions. Per sort el diccionari té uns apèndixs gramaticals consultables, en cas de dubte. Aquest és el cas de l'Enric, company meu dels anys d'història. El llatí era obligatori a primer curs. A ell li costava o no li agradava. Potser no n'havia fet, al batxillerat. No ho recordo. Ara el necessitava per a especialitzar-se després en història medieval. Va suspendre, un curs rere l'altre. A mi em va venir a veure potser a quart de carrera. Em va demanar el favor. Érem molt amics. A mi el llatí m'agradava i en feia cada dia juntament amb grec al curs de nocturn de filologia clàssica. Ho havia planejat tot. Ell aniria a l'examen. La classe estaria plena de gent i s'asseuria vora la finestra que donava al campus, a la zona enjardinada on ens estiràvem les hores de sol. Jo m'havia d'esperar a la biblioteca, quiet allà fins que m'arribés el contacte. El contacte era la seva xicoteta. Ho vaig entendre tot menys com arribaria l'examen sobre un text de Cèsar (sempre feien sortir un text de Cèsar de la *Guerra de les Gàl·lies* o de la *Guerra Civil*) a les mans de la noia. L'Enric ho tenia tot meditat i calculat. Ja havia estudiat el terreny amb tota la cura del món, amb tots els ets i uts. Ell aniria d'hora a l'aula, seria puntualíssim per ocupar un lloc a la vora de les finestres del campus. L'examen seria en una de les aules de la torre B, a la quarta o cinquena planta, no ho recordo. En un moment donat, quan ja la professora els hagués repartit el petit text de cinc o sis línies per traduir, obriria la finestra que prèviament hauria deixat ajustada, i llançaria el paperet finestra avall cap a la verdor dels campus. A baix, amagada entre els matolls decoratius del campus, arrablada a la façana per no ser vista, hi hauria l'amiga de l'Enric. Tot estava cronometrat. Així vam quedar.

Em vaig instal·lar a l'ovni, així anomenàvem la biblioteca de l'antiga facultat d'història, una mena de bloc circular de formigó ple de finestrals que recordava un bolet o un ovni entre mig dels altres edificis. La biblioteca estava pensada per recollir el màxim de llum, amb finestrals pertot arreu. Suposo que l'arquitecte s'havia oblidat que Barcelona és una població banyada pel Mediterrani. Anar a l'ovni era fregir-se. Calia desprendre's del màxim de roba per experimentar la temperatura còmoda per treballar. En fi, em vaig instal·lar allà a l'hora acordada, amb els diccionaris de llatí, llapis, goma i bolígraf a l'espera que arribés el meu contacte. Es tractava de fer la traducció i l'anàlisi al més aviat possible. El mateix Enric demanaria per sortir, per anar al lavabo d'urgència i em passaria a buscar el text. Ok. Així va quedar tot.

Va passar una hora, dues i no es va presentar ningú a portar el text. Alguna cosa havia passat i havia fet anar en orris el pla tan ben traçat. Al final, va aparèixer l'Enric, vermell com un pigot. No havia anat bé. Va poder llançar l'examen per la finestra, tal com havia

previst, però en el seu pla no havia inclòs l'imponderable del reg. Just en el moment que el text de César queia lleuger com una ploma pel cel del campus es van engegar les sortides de reg. Va poder veure la seva xicota saltant entre les mates arbustives que clapejaven el campus, entre la *Salvia microphyla* i la *Pistacia lentisca*. No sé a on va anar a parar el paper amb l'examen, potser xop entre l'herba ben retallada o potser a les branques dels pocs arbres que hi havia al campus, potser d'un *Prunus avium* (cirerer) o d'una *Eriobotrya japonica* (nesprer del Japó). L'Enric va acabar aprovant el llatí, no sé com. A mi no em va tornar a demanar ajuda.

Per evitar riscos innecessaris, potser és millor aprendre's les declinacions. El tema de copiar comporta sempre riscos. Si el professor t'inxampa, *uolens nolens*, t'haurà de retirar l'examen i suspendre't. Vaig llegir a *Economia en colors*, del mediàtic Xavier Sala i Martín¹¹¹, que als països mediterranis copiar no està mal vist, i fins i tot els estudiants en poden «fardar». Als països anglosaxons la gent no copia. No està socialment acceptat. Fins i tot et pots trobar que els altres companys et denunciïn si et veuen copiar. També comporta l'expulsió de la facultat. Molts dels qui expulsen per aquesta raó solen ser llatins. Podria servir de màxima llatina inventada *ad hoc*: *Melius discere declinationes quam pati querellam in aula a discipulo anglosaxone*.¹¹²

16. Que només jo pugui envellir al costat de Dionisofó i ningú més. Soc la vostra suplicant

El 3 d'octubre els alumnes de segon lliuraven finalment el treball de recerca de batxillerat. Molts nervis, també davant de l'exposició oral. Per si no ho saps, eloqüent prosèlit, el treball de recerca de batxillerat és un treball d'investigació que realitza tot alumne entre el primer curs i inicis del segon. Cada alumne té un professor tutor que l'orienta i que es reuneix amb ell cada setmana per fer-ne el seguiment. El tema a investigar és proposat per l'alumne o el centre. Ara, perquè un departament no assumeixi massa treballs, el meu centre ha decidit d'assignar els tutors segons la nota de l'alumne. Qui té més nota té més probabilitats que li donin un tutor del departament que triï en primera opció. Vaig voler parlar amb

---

111 Xavier Sala i Martín, *Economia en colors*, Penguin Random House, 2015.

112 «Millor aprendre's les declinacions que no pas que et denunciï un alumne anglosaxó.»

el meu fill segon, el *Secundus*, que haurien dit els romans. Fa el primer any de facultat. «Què en penses, del treball de recerca?», li vaig preguntar un dia. Va pensar un moment. «No res, com una assignatura més. Si vols anar a la universitat, n'hauries de fer un cada any». Així em va respondre. Aquest treball té els dos extrems. Els qui s'hi dediquen, amb suport de tutor, pares i amics, més del que toca. Fan un treball excel·lent, mèrit de tots plegats. Aquests són els treballs que després es presentaran per ser premiats. La majoria van marejant la perdiu fins que comença el compte enrere. Llavors no estan per res més. El producte és una col·lecció de treballs normals tirant a fluixos. Per desgreuge de l'alumnat, he de dir que és la primera recerca amb cara i ulls de la seva vida. No podem ser més exigents del que toca.

Durant el curs 2015-2016 vaig demanar un permís sense sou de dues setmanes abans de Nadal. Assumptes propis. És un d'aquests permisos a què tenim dret els funcionaris. Com que deixes de cobrar, ve algú en el teu lloc a cobrir les classes. En el meu cas va venir la Laura, una noia jove que s'estrenava en la feina de professora. Va connectar molt amb els alumnes i només amb dues setmanes va deixar una empremta molt bona. Arran d'aquesta substitució, una de les meves alumnes, l'Ariadna, després de seguir una de les classes de la Laura, va trobar el tema que li agradava per fer el treball de recerca. A mi m'havia dit que volia fer alguna cosa de mitologia. La Laura li va parlar de les tauletes de maledicció i dels papirs màgics d'època grecoromana. Quina sorpresa de tema! Ens va sorprendre tant a ella com a mi, quan me'n va haver informat. Em vaig engrescar molt per l'originalitat i perquè m'obria la porta a un tema desconegut del tot.

Una tauleta de maledicció servia als antics grecs i llatins per maleir els seus veïns. Es demanava la intervenció de certs déus per fer mal, per venjar-se d'algú. La cosa consistia a escriure un text en una fina fulla de plom o bronze. El paper com l'entenem nosaltres era car i pràcticament no existia. Aquesta làmina de plom, un cop escrita, s'enrotllava o es clavava. El tacte fred i la pesantor del metall i el color grisós s'esqueien amb l'objectiu d'aquests missatges. És el metall de Saturn, el déu malèfic per excel·lència. Com que els déus que havien d'intervenir eren infernals, la tauleta amb la maledicció se solia enterrar a terra o es podia posar dins una tomba. Si es posava prop d'una tomba, solia ser la d'algú mort de forma prematura o de forma violenta. Es podia llençar a un pou ja en desús o a una deu d'aigua, a la paret d'una església o santuari consagrats a una divinitat subterrània, ctònica. Es desitjava, en tot cas, per màgia simpàtica, que el mort cooperés en la maledicció que es proposava a la tauleta.

S'han trobat moltes tauletes d'aquestes al món grec i al món romà. N'hi ha de polítiques i judicials, relacionades amb gent que maleeix advocats i polítics amb qui ha tingut conflictes legals. Què no fariem avui dia si poguéssim fer tauletes de maledicció contra polítics i

advocats! Suposo que avui ens desfoguem al Twitter o al Facebook. En el cas dels antics una tauleta podia demanar que durant el judici la llengua de l'advocat quedés enganxada al paladar, que se li través, que ningú li fes cas. N'hi ha contra lladres, contra comerciants i negociants, contra esportistes i, per descomptat, amoroses i eròtiques. Les malediccions esportives són contra rivals esportius, normalment. Per exemple, que el rival a la cursa de cavalls no pugui sortir a l'arena i si ho fa que caigui del carro i sigui arrossegat. Quina mala llet! A moltes de les tauletes de maledicció es demana lligar o clavar la llengua d'algú perquè no faci xerrameca sobre tu. És el que ha passat sempre al Mediterrani. Ens ha perdut la llengua. Com pots evitar, integèrrim prosèlit, que el veí o veïna xafarders malparlin de tu? Demanant una amputació de llengua i tot el que té a veure amb la boca. En una tauleta romana es maleeix el coll, la boca, els morros, les dents, els llavis i la barbeta de Malci Nicons¹¹³. De passada també se li maleeixen els ulls, les mans, els dits, els braços, les ungles, els cabells, el cap, els peus, el fèmur, el ventre, el melic, el pit, els mugrons, l'esquena, els ossos, els nervis, el membre viril, la salut. Potser d'aquesta manera ja no xerrarà més.

Això de la maledicció no és nou. En la nostra llengua es pot seguir el rastre perfectament quan diem coses de l'estil: *llamp del cell, mal llamp!, mal llamp te mati*. Hi ha en català alguna maledicció més elaborada com *així t'arrossegessin per un canyar mal podat i untat lo cul de bitxos, així rebentis, malparit, a l'infern*¹¹⁴. Després hi ha la col·lecció d'expressions que comencen amb *tant de bo*. N'hi ha de velles, com *tant de bo et moris*¹¹⁵, i de noves. A les xarxes socials pots llegir fàcilment coses com *tant de bo et peguin un tir i et quedis sense respirar*¹¹⁶, va dir un dia a algú el jove de Pontevedra que va agredir el president Rajoy. El guanyador del toro de la Vega va rebre escrits de l'estil: *tant de bo tinguis càncer tu i tota la teva família i tant de bo t'agafi un bou i et quedis en cadira de rodes*¹¹⁷. El mal que pot fer la llengua d'una persona és incommensurable, per això el català conté també amenaces del tipus *et tallaré la llengua o fica't la llengua al*

113 Maledicció consultable a Almacén de clásicas: MALDICIONES ROMANAS II. <<http://almacendeclasicas.blogspot.gr/2013/08/maldiciones-romanas-ii.html>> (consulta: 23/07/2016).

114 *Extret del diari Ara, «Societat», del dia 12/11/2011: “De ‘collonut’ a ‘collonada’, tenim una quinzena de varietats diferents del clàssic ‘collons’. Els catalans som malparlats?”*, G. Pernau.

115 Sobre expressions amb *tant de bo*, vegeu la pàg. 263 de: J. Vallcorba i Rocosa, *Obra gramatical i lingüística completa*, Volum I, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2010.

116 Recollit a *e-notícies*, «Societat», del dia 17 de desembre de 2015: “L'agressor de Rajoy és un familiar. És fill d'una cosina de la dona del president espanyol”.

117 Recollit al diari *ABC Castilla y León*, «Societat», “El ganador del Toro de la Vega: «He recibido amenazas por Twitter, Facebook y WhatsApp””, Alicia Casas Marcos, 18/09/2014. Consultat el dia 23/07/2017.

*cul*¹¹⁸. A Harry Potter un dels encantaments coneguts és el de la llengua lligada. Has de mirar l'enemic i cridar *Mimble wimble!* Llavors la llengua de l'enemic queda lligada i no pot parlar ni fer contraencantaments. Una altra categoria és la de tipus eròtic o amorós. Aquí val tot per atreure l'amor de l'estimada o l'estimat. Val, per exemple, fer-lo passar per insomni, cagarines, febre i malaltia, desgana, el que faci falta per fer-lo entrar en raó. Cal també allunyar qualsevol rival de la persona que estimes, sigui marit, muller o amant. En els casos amorosos la tauleta s'havia de posar a l'interior de la casa de l'estimat. De vegades la tauleta s'acompanyava d'alguns rituals o de paraules màgiques de l'estil *abracadabra*. Era bo fer un nus, una lligadura. Amb aquest nus simbòlic podies lligar la persona a qui volies fer mal amb un dels déus infernals a qui demanaves ajuda: Hècate, Persèfone, Hermes, Eros i Afrodita, si la qüestió era amorosa.

La meva feina d'orientació va consistir a acotar el tema, establir un guió de treball i passar dues referències bibliogràfiques importants i fàcils de trobar. Vaig comprar un llibre per Amazon només per 10,58 €. Els altres dos llibres els va demanar la meva alumna a la biblioteca.¹¹⁹ Vam poder contactar amb un catedràtic de grec especialista en màgia i religió, Emilio Suárez de la Torre (Madrid, 1949), professor de la Pompeu Fabra. Ens va contestar molt amablement i va restar a la nostra disposició per a una entrevista i per a altre assessorament. Calia agafar el cotxe i quedar amb ell a Barcelona. Al final no es va produir cap contacte. Amb el treball de recerca sempre tinc mala consciència. Em sembla que m'hi he implicat poc. No sé quin és el nivell d'implicació just perquè aquest treball sigui el resultat del treball d'un alumne, no d'un professor. És cert que vaig insistir molt en la trobada amb el professor Suárez. M'hauria agradat que la meva alumna hagués tingut una trobada segur que profitosa amb aquest catedràtic. Vaig voler saber més sobre aquest professor i vaig trobar una entrevista feta al programa de ràdio *El Cafè de la República*¹²⁰. Vaig passar l'enllaç de seguida a l'Ariadna. Quan el van trucar de la ràdio per entrevistar-lo, no s'ho acabava de creure, que el truquessin per parlar de la Grècia clàssica. «Potser s'han equivocat», va pensar el professor Suárez.

Per acabar aquest capítol, prosèlit anafrodita, voldria exposar un exemple concret de tau-

---

118 Per *ficar-se la llengua al cul*, vegi's: M. T. Espinal i Farré, *Diccionari de sinònims de frases fetes*, Universitat Autònoma de Barcelona, 2004. Per *tallar la llengua a algú*, vegi's: P. Labèrnia i Esteller, *Diccionari de la llengua catalana amb la correspondència castellana*, Volum I, Estampa dels Hereus de la V. Pla, 1839.

119 A. López Jimeno, *Textos griegos de maleficio*, ed. Akal, Madrid, 2001; J. L. Calvo Martínez i D. Sánchez, *Textos de magia en papiros griegos*, Madrid, Gredos, 1987; E. Suárez de la Torre & A. Pérez Jiménez (eds.), *Mito y Magia en Grecia y Roma* (Suplementa MHNH, 1), Barcelona, UPF, 2013.

120 *El Cafè de la República* reflexiona sobre l'antiga Grècia amb Emilio Suárez de la Torre, catedràtic de Filologia Grega de la Universitat Pompeu Fabra, traductor i estudis de la lírica grega arcaica (04/06/2013).

leta de maledicció, perquè vegis els ets i uts de l'odi de fa més de dos mil anys. Parlaré de la tauleta de maledicció de Pel·la, del segle IV-III aC, trobada a la Macedònia grega el 1986¹²¹. Primer la traduirem per saber de què va:

A la cerimònia i noces oficials de Zetima i Dionisofó, escriu aquesta maledicció, i a totes les altres esposes, vídues i verges, però a Zetima en particular, i confio a Macró i als dimonis que, només quan desenterris i desenrotllis i rellegeixis això, [llavors] es podrà casar Dionisofó, però no abans, i que mai pugui casar-se amb una altra dona que no sigui jo; que jo pugui envellir al costat de Dionisofó i ningú més. Soc la vostra suplicant. Tingueu compassió de [la vostra estimada], estimats dimonis, Dagina (?), ja que he abandonat tots els meus estimats. Però, si us plau, guarden això pel meu bé, perquè aquests esdeveniments no es produeixin i la desgraciada Zetima pereixi miserablement, i a mi em concedeixi [fe] felicitat i aquesta...¹²²

La cosa és clara. Amb aquest conjur, una dona, de nom segurament Dagina, vol aturar el casament de l'home que estima, Dionisofó. No queda clar si han estat amants. Aquest està a punt de casar-se amb Zetima. Dagina invoca un personatge que es diu Macró i els dimonis infernals. Que Dionisofó no es casi mai amb cap dona a no ser que ella mateixa recuperi la tauleta i la desenrotlli. Macró és el nom del mort que farà d'intermediari amb les forces infernals, vora la tomba del qual es dipositarà la carta. Només ella vol envellir al costat del seu estimat Dionisofó. Com que no hem deixat de ser grecs i llatins, he volgut cercar solucions equivalents a casa nostra. El safrà s'utilitzà per fer filtres amorosos, la ratafia, el romaní (qui no cull el romaní no té amor ni en vol tenir)¹²³. Les bruixes sovint preparaven els beuratges fets de sang de ratpenat i les cendres d'una foguera¹²⁴. Hi havia altres ingredients secrets en aquests beuratges, com cervell de passerell, gat negre, caps de granota, sang de colom i de ratpenat. També es pot dir el nom de la persona estimada, ell o ella, lligant una cinta vermella amb tres nusos a la cama esquerra¹²⁵. Cal que la nit sigui estelada.

---

121 Escrita en dialecte dori. Va ser trobada a Pel·la, antiga capital de Macedònia, el 1986. El suport és una planxa de plom que data del segle IV o III AC. VA SER PUBLICADA A *The Hellenic Dialectology Journal* el 1993.

122 Traducció de James L. O'Neil, University of Sydney. James L. O'Neil (2006), *Doric Forms in Macedonian Inscriptions*, Glotta, Bd. 82, pp. 192-210.

123 Recollit a Parés i Puntas, Anna. *Tots els refranys catalans*. Barcelona, Edicions 62, 1999.

124 *Ratpenats. Ciència i mite*, Marc López-Roig, Jordi Serra Cobo. Edicions de la Universitat de Barcelona, 2009.

125 També es pot dir el nom de la persona estimada, ell o ella, lligant una cinta vermella amb tres nusos a la cama esquerra. Cal que la nit sigui estelada. Això dels nusos recorda les tauletes grecoromanes.

Amb l'exposició oral molts alumnes milloren el discret treball escrit. Així va passar amb els meus alumnes. L'Ariadna, al final, va treure un set alt, un vuit amb l'arrodoniment. El tema va sorprendre el tribunal i va agradar molt. Aquest és un dels secrets de l'ensenyament: sorprendre. Va haver-hi molta conya amb la rúbrica (ara tot va de rúbriques) per valorar l'exposició oral. Per posar la nota del treball de recerca tenim un document super complicat on descomponem la nota, la deconstruïm i l'esferifiquem, per arribar al final a una nota numèrica del 0 al 10. Seguiment de la recerca de 1r, seguiment de la recerca de 2n (45%), memòria escrita (40%) i exposició oral (15%). Després cadascun d'aquests apartats està dividit en subapartats A, B, C, D, E i el percentatge de nota es divideix també. Poso un exemple. Per valorar el treball escrit, la redacció val 5, l'estructura del treball val 2, les fonts, 2, la qualitat i quantitat d'informació val 10, la capacitat de síntesi val 5, la gestió de dades, 5, els objectius, metodologia, 5, i les conclusions, 5. El sùmmum el tenim en la rúbrica que ajuda a fer el seguiment de l'exposició oral. Està feta amb tota la bona intenció per una companya de la feina. La intenció és bona. Quan vam anar a examinar els alumnes tots els membres del tribunal portàvem sota el braç el full de rúbrica. Què havíem de valorar? La posició del cos de 0 a 1, l'expressió de 0 a 2, la temporització de 0 a 1, el contingut de 0 a 5, el vocabulari de 0 a 1, el suport visual i audiovisual de 0 a 3, la comprensió de 0 a 2. L'alumne té un 1, per exemple, de posició del cos si presenta una posició relaxada que manifesta seguretat en si mateix/a i estableix contacte visual amb l'audiència. Aquesta és la teoria. Què es fa a la pràctica? A la pràctica es va a la casella final de nota de treball de recerca. S'acorda entre els membres del tribunal quina nota es mereix l'alumne; un 7,98, en el cas de la meva alumna Ariadna. A partir d'aquí s'omplen tots els altres apartats de tal manera que al final surti un 7,98, amb arrodoniment, un 8.

Vaig marxar de l'avaluació dels treballs de recerca cansat. Només sortir de la ciutat em vaig trobar els Mossos d'Esquadra. Em vam fer parar en un descampat on els agrada molt de posar-se, passats els instituts, en les darreres naus sortint de la ciutat. Van ser molt amables. «Fem control rutinari d'alcoholèmia, el farem bufar». «Cap problema», vaig dir. Hi havia dos mossos. Un de més grassonet em va donar el broquet de plàstic. Abans m'havia demanat el carnet de conduir. Em va costar molt de trobar-lo. Potser feia més de dos anys que ningú no me l'havia demanat. Vaig començar a bufar. L'altre mosso anotava coses en un quadernet. Potser anotava, segons la seva rúbrica, la posició del conductor a l'hora de bufar, si els mirava als ulls o no, si em suaven les mans, si la bufera era forta i bona, la posició del cos a l'hora de bufar, com vaig estripar l'envàs de plàstic on va el tub de bufar, si estava concentrat. De fet, no estava molt concentrat. Mentre buidava els pulmons dins l'anàlitzador, anava pensant que en grec *alcoholímetre* es diu *etilòmetre*. *Metron* és 'mesurador' i *etil* ve de *éter* i de *hylé* ('matèria'). «Ho sap, que té el carnet de conduir caducat de fa cinc mesos?»

m'etziba el mosso més grassonet. Ni idea, feia molt temps que no me'l demanaven. «L'hauré de sancionar», em replica el mosso. «Seran dos-cents euros. Si paga abans de quinze dies, només la meitat, cent euros». No vaig ni replicar. Estava cansat i no vaig saber trobar cap excusa. Vaig marxar molt malhumorat, maleint els ossos d'aquells agents, la mare que va parir els agents, la mala hora en què me'ls vaig ensopegar...

17. Com podeu jutjar d'impietat una dona que té uns contorns iguals que els d'una deessa?

Arribem al final del primer trimestre amb les festes de Nadal. Tots ho esperem. No sé què passa que quan els alumnes i professors fem una aturada tothom corre a fer noves propostes sobre ensenyament. Sembla com si ningú no suportés que la comunitat educativa faci de tant en tant unes aturades per descansar. Durant el Nadal de 2016 va ser la proposta del Consell Escolar d'allargar l'educació fins als 18 anys¹²⁶, avançar un any el parvulari, que un alumne estigui 15 anys en un mateix centre o que en un mateix centre convisquin totes les disciplines de batxillerat i de la formació professional. Ara volen una educació per consensos i no per decrets. Suposo que parlaran amb els professionals directes, el professorat? Fina ironia. De moment les ponències del debat titulat *Ara és demà*¹²⁷ són d'especialistes que no trepitgen les aules d'ESO i batxillerat, catedràtics de Teoria de l'Educació de la UB, experts d'educació a la UNESCO, presidents del Consell Escolar, presidents del Consell d'Avaluació. Quina por! Potser després de tants anys l'únic que vull és que em deixin tranquil amb els meus alumnes, amb el meu llibre de text i amb la rutina de les classes. Cada curs és una vivència diferent. L'alumnat és diferent. Gestionar això ja és important i, si tens fusta de professor, omple de sobres. Per què cal qüestionar l'ensenyament contínuament, com els de la Fundació Jaume Bofill?

Arribar a les festes de Nadal suposa el primer butlletí de notes, les primeres notes serioses, les del primer trimestre, les típiques notes de l'1 al 10. De zeros no en posem. El sistema ja

---

126 «Educació obligatòria fins als 18 anys: la proposta del Consell Escolar». Diari *Ara*, ACN, Barcelona, 18/11/2016: <http://www.ara.cat/societat/Educacio-obligatoria-proposta-Consell-Escolar_0_1689431168.html>.

127 *Ara és demà* es pot consultar al web del Consell Escolar de Catalunya: <<http://consellescolarcatal.gencat.cat/ca/araes-dema/>>.

no ho permet. I també les observacions que acompanyen les notes. He de dir que aquestes notes són el reflex ja d'un munt de treballs, deures, exàmens, exposicions, extres, recuperacions, i que expressen de forma molt equilibrada i ponderada com cada estudiant progressa en aquest moment. La campanya de Nadal 2016 sobre temes d'ensenyament va donar molt de si. Ja abans de festes el Departament d'Ensenyament va anunciar que adaptava l'avaluació de primària al sistema de competències. Ja no hi haurà notes del 0 al 10, com fins ara. Segons la consellera Ruiz, les notes del butlletí es podran llegir a casa, atònit prosèlit, com a assoliment excel·lent, assoliment notable, assoliment satisfactori i no assoliment¹²⁸.

N'hi ha hagut una altra de bona, la dels Erasmus interns de la ministra Dolors Montserrat, flamant ministra de Sanitat, Serveis Socials i Igualtat d'Espanya. El pla es diu Cervantes. Es veu que no hi ha cap més escriptor espanyol que el Cervantes. No és que vulgui posar el nom d'un escriptor català per a aquest programa, però bé deuen existir escriptors gallecs o bascos o mallorquins. Es tracta que alumnes d'entre 14 i 18 anys, a l'estil dels Erasmus que tothom coneix, puguin cursar un curs sencer del segon cicle d'ESO o el batxillerat en una altra comunitat autònoma, acollit per una família amb un fill escolaritzat. Es tracta de fer una mobilitat dins d'Espanya per fomentar la cohesió social. L'Erasmus nacional és el nom amb què s'ha batejat aquesta iniciativa. Un alumne andalús anirà a Madrid. Oh, quin canvi? Practicarà el castellà de la *meseta* i el castellà que vagi al sud podrà practicar el castellà castís amb accent andalús o extremeño com el de la Salomé, «profe» de castellà. L'objectiu del programa és adonar-nos del gran país que tenim i ser més conscients del que ens uneix. Penso que en el món globalitzat en què vivim és millor ser conscient del que ens separa. És més saludable i fomenta més la tolerància. Proposaria per a un Erasmus d'aquest estil el nom de Xuan Bello¹²⁹, escriptor que escriu en asturià. Segur que li fa més falta que a Cervantes. És curiós que la proposta la faci la ministra de Sanitat i no el responsable de Cultura. Tothom s'atreveix a posar-hi cullerada, quan parlem d'educació. Per sort, quan toca el timbre d'anar a classe i entro i tanco la porta, tot aquest soroll, tota aquesta xerrameca, queda fora al passadís i em puc concentrar en la feina que més m'agrada i que crec que és la més important: parlar i treballar amb els meus alumnes. La lliçó d'avui, ni que hàgim arribat a festes de Nadal, va sobre Frine. En una de les lliçons del llibre de grec apareix el quadre de Jean-León Gérôme, *Frine davant l'Areòpag*, de 1861¹³⁰. El llibre és a tot color i la imatge fa

---

128 Es pot llegir sobre aquest tema a «Catalunya elimina les notes numèriques de la primària. Les matèries no es valoraran del 0 al 10 i es farà amb unes noves qualificacions». *CatalunyaDiari*. Consultat el 23/07/2017.

129 Xuan bello (Paniceiros, Tinéu, 1965) és un dels escriptors més reconeguts en llengua asturiana.

130 Jean-León Gérôme pinta el 1861 *Frine davant l'Areòpag* (*Phryne devant l'Areopage*), un oli sobre llenç. L'obra es troba al Kunst-

patxoca. El manual que faig anar de grec val vora cinquanta euros, però em serveix per als dos cursos.

Frine va néixer a la població beòcia de Tèspies al segle IV aC. De petita cuidava cabres o feia venda ambulat, segons la font on es busqui¹³¹, fins que va veure que allò no era vida i se'n va anar a la capital a estudiar flauta i el que requeria una bona cortesana. La música, la dansa, el maquillatge, el saber estar i l'elegància eren els plats forts d'aquestes dones que es llogaven per acompanyar en públic els homenots de tota Grècia, polítics, filòsofs, esportistes famosos. Són les úniques dones que participaven en les converses dels homes i els seus simposis. L'educació refinada que rebien també incloïa la conversa intel·lectual, cosa que encara les feia més interessants a ulls dels homes. Es feien dir *hetaires*, 'acompanyants'. Eren dames de companyia, prostitutes de luxe. Eren independents, lliures, mestresses de la seva fortuna. Sempre hi havia homes per mantenir-les amb plaers i luxes. Sabien llegir i escriure, recitaven poesia.

A Atenes algú es va fixar de seguida en la bellesa de Frine. Va ser Praxíteles¹³², de qui va ser musa i amant, una mena de Gala a l'estil grec. Per fer-nos una idea del físic d'aquesta Frine, només cal mirar l'escultura d'Afrodita de Cnidos¹³³, obra mestra de Praxíteles, tal com ens diu el romà Plini el Vell¹³⁴. La dona que va fer de model va ser Frine. L'Afrodita de Cnidos la coneixem només per còpies romanes. És el primer nu femení de la història de l'art grec, no exempt de crítiques. La deessa s'està banyant. Per això està despullada. Té el cabell recollit en un monyo. Està dempeus. Amb la mà esquerra sembla voler agafar un mantell per eixugar-se. Amb l'altra mà es tapa, en un gest de pudor, el pubis, com si sabés que algú l'està mirant. La deessa mostra molt clarament la corba praxiteliana, el perfil en essa del cos per donar moviment. Tot el pes del cos sembla recaure en una cama, permetent flexionar l'altre maluc.

Així devia ser Frine, maca perquè sí. Hi ha diverses llegendes sobre aquesta cortesana. Praxíteles, agraït a la musa, va decidir regalar-li una de les estàtues del seu taller. La que ella

---

halle d'Hamburg (Alemanya).

131 Sobre Frine i les cortesanes: P. Chrystal, *In bed with the Ancient Greeks*, Amberley Publishing Ltd, 2016 o A. Faraones, L. K. McClure, *Prostitutes and Courtesans in the Ancient World*, Christopher, University of Wisconsin Press, 2008.

132 Escultor atenès del segle IV aC. Se'l coneix pel perfil en S de les seves figures, la coneguda corba praxiteliana.

133 Afrodita de Cnidos. Escultura de mitjan segle IV aC feta amb marbre de Paros per Praxíteles. Representa, probablement, Afrodita sortint del bany. Només se'n coneixen còpies. La més coneguda és al Museu Vaticà.

134 Gai Plini Segon, conegut com el Vell (ca. 24 dC- 79 dC). Militar i estudiós romà. Autor de la *Història Natural*.

volgués. Ella no n'entenia, d'art, i va dubtar quina triar. Li sobrava intel·ligència i va enviar un esclau a casa de Praxíteles un dia que l'escultor tenia convidats. Tal com ho havien tram, l'esclau va cridar que s'havia calat foc al taller de Praxíteles. L'escultor, esgarrifat, va cridar que salvessin sobretot el seu Eros. Aquesta és l'estàtua que va demanar Frine, l'Eros de Praxíteles¹³⁵. El retòric i gramàtic grec Ateneu¹³⁶ ens diu que Frine era formosa sobretot en les parts que no se li veien. No freqüentava els banys públics. Dues vegades a l'any, diuen, se la podia veure despullada, a les festes d'Eleusis i a les de Posidó. Deixava caure el mantell que la cobria moments abans de ficar-se al mar. Tothom acudia a mirar-la. No només Praxíteles s'hi va inspirar per fer l'Afrodita, sinó que també Apel·les per fer la Venus Anadiòmene (nascuda del mar)¹³⁷. Una altra llegenda ens parla de Frine en el paper d'evergeta o mecenes. Va arribar a ser tan rica gràcies als seus encants que va oferir-se per reconstruir Tebes després de la destrucció d'Alexandre el Gran. Només va imposar una condició: volia que una inscripció recordés que Alexandre l'havia destruït i que Frine l'havia reconstruït. Els tebans no ho acceptaren.

La bellesa de Frine va ser també una font de problemes. La constant comparació amb Afrodita, la presència d'estàtues amb el seu aspecte a l'interior més sagrat dels temples grecs va propiciar una acusació contra ella per impietat, per poc respecte als déus, de desmesura (*hýbris*), pecat intolerable en la societat grega. Pensa, artístic prosèlit, que l'acusació d'impietat és la mateixa que va recaure sobre Sòcrates. També se la va acusar d'haver revelat secrets religiosos relacionats amb els misteris d'Eleusis. Qui assistia a aquest ritus iniciàtics tan prestigiosos no podia revelar res del que havia viscut. Frine va preparar la seva defensa amb gran cura. L'orador llogat per a la seva defensa, Hipèrides, era un examant o amant encara en carter, no ho sabem. L'argúcia consistia, tal com veiem en el quadre de Jean-León Gérôme que surt al llibre de grec, a aprofitar les armes de Frine. Just abans que els jutges dictessin sentència l'advocat defensor estira el delicat llenç que recobria el cos de la noia i la presenta despullada de pèl a pèl davant del jurat. Llavors és el torn d'Hipèrides¹³⁸: «Com

---

135 F-G. Hernández Muñoz, *Un epigrama anónimo con el nombre de Praxíteles*, 629-633, a: *Corolla Complutensis: in memoriam Josephi S. Lasso de la Vega contexta*, Marcelo Martínez Pastor, L. Gil, R. Mª Aguilar. Editorial Complutense, 1998.

136 La història de Frine ens és coneguda a partir dels textos d'Ateneu, retòric, grec del segle II-III dC, a l'obra *Deinosofistes o Banquet dels erudits*, XIII, 59.

137 Pintada per Apel·les de Cos. No existeix l'original i ens guiem per les explicacions de Plini a la *Història Natural (Historia natural)*, XXXV, 91, FBM, 1984, v. 228). Segons Plini, August va col·locar aquesta estàtua al temple de Cèsar. Ateneu (*El sopar dels erudits*, XIII, 59, FBM, 2015, vol. 406) ens diu que la idea d'una Venus sortint del mar s'inspira en Frine quan es despullava als Festivals Eleusins.

138 *Hyperides. Minor Attic Orators in two volumes*, 2, traducció de J. O. Burtt, M.A. Cambridge, MA, Harvard University Press;

podeu jutjar d'impietat una dona que té uns contorns iguals que els d'una deessa? És que la bellesa no mereix la vostra pietat?» La prova va ser irrefutable i els jutges la van absoldre. Una altra versió diu que Hipèrides era tan dolent com a advocat que va haver de despullar la noia per convèncer els jutges.

En la lliçó d'avui hem pogut parlar de la dona i el seu paper a la societat grega. Hem parlat de les dones que vivien més properes als homes. Les dones vivien recloses a casa, no tenien dret a vot. En paraules de l'orador Demòstenes (384-322 aC) o Apol·lodor¹³⁹ ho entendràs perfectament, qualificat prosèlit: les heteres ens proporcionen plaer, les concubines per a les nostres necessitats quotidianes i les esposes per proporcionar-nos fills legítims i cuidar la casa. Amb Frine tenim un dels exemples de dona més moderna a ulls nostres. També, la dona com a objecte, tal com encara ens arriba avui dia a través de la publicitat. Venim de la societat patriarcal grega i romana. El llenguatge, que no és neutral, encara ens ho recorda. No és el mateix dir «ets una puta» que «ets una puta». Fins aquí la classe d'avui.

Quan toca de nou el timbre i surto de classe em torna a arribar com una alenada tot l'aire rescalfat de la teorització sobre l'educació. Hi ha diaris que fan especials sobre educació cada dissabte o diumenge. Els experts parlen constantment sobre com ha de ser l'ensenyament en aquest país. Suposo que és positiu, tot plegat. Que es parli tant d'una cosa voldrà dir que el tema interessa i és important. Entre tanta xerrameca cal destriar el que pugui ser important per a cadascú. A mi em cansen, ja, aquests discursos. De tant en tant, hi ha articles que em toquen i em venen ganes de llegir. El millor mestre de Nova York renega de l'escola, vaig llegir un dia¹⁴⁰. L'escola converteix l'alumnat en bells dorments del sistema. El professor Taylor feia fer als seus alumnes treballs per a la comunitat, ajuda voluntària, treballs sobre barris, ajuda en hospitals. La responsabilitat els feia canviar. Cal fomentar el lliure pensament i l'emprenedoria. El van considerar subversiu i rebel, una ovella negra del sistema. L'escola escolaritza, però no educa, deia.

També m'ha agradat l'entrevista a la contraportada de *La Vanguardia* de Fabricio Ballarini, investigador al Laboratori de Memòria de l'Institut de Biologia Cel·lular i Neurociències Prof. E. de Robertis de Buenos Aires¹⁴¹. Ha estudiat la forma com el cervell aprèn i guarda la in-

---

London, William Heinemann Ltd. 1962.

139 Demòstenes, 59, *Contra Neera*. Aquest discurs, atribuït a Apol·lodor, amic de Demòstenes, ens proporciona molts detalls sobre la consideració de la dona, les prostitutes i la sexualitat de l'antiga Grècia (FBM, 1993, v. 282).

140 La contraportada de *La Vanguardia*: entrevista a John Taylor Gatto. «El mejor maestro de Nueva York que reniega de la escuela», 09/12/2016.

141 La contraportada de *La Vanguardia*: entrevista a Fabricio Ballarini, 22/12/2016.

formació al disc de la memòria. Creu que la memòria es pot millorar a l'escola amb la sorpresa, amb coses que trenquin la rutina. La clau per poder interferir en la memòria és sorprendre. Sí, sí, però com es fa això, deus preguntar-te, sorprès prosèlit. Molt simple, ens diu: traient els alumnes de classe i buscant una aula sota una alzina, amb humor, enfilant-te dalt d'una taula i rodolant per terra per explicar la teoria de la relativitat. És millor llegir això que l'avorrit discurs dels teòrics de l'educació. Et posaré un exemple, comportívol prosèlit, de com perdem el temps, en lloc de pensar com sorprendre els alumnes i enviar-los més hores fora de classe per aprofitar més bé quan són a classe:

Ara bé, així com els currículums de les àrees o matèries donen moltes orientacions per fer les programacions amb el referent competencial, el document sobre les competències bàsiques (Annex 1 dels decrets 142/2007 i 143/2007), en canvi, és més genèric i no concreta el grau d'adquisició de cada competència en cada cicle o curs de l'etapa. Aquesta concreció s'extreu de la contribució de l'àrea o matèria a l'assoliment de les competències, a partir dels continguts seleccionats, la metodologia emprada i els criteris d'avaluació. La manera com estan formalitzats els continguts curriculars en els documents de referència, integrant els diferents components conceptuals, procedimentals i actitudinals, ajuda a fer aquesta concreció.¹⁴²

No es pot aguantar. Cada dia és pitjor. Hi ha com dos mons paral·lels a l'ensenyament, el de la verborrea teòrica de pedagogs i experts diversos, creant una terminologia paranoica amb vida pròpia, i el món de les classes, del professor que entra a l'aula i imparteix la lliçó. Aquest dos mons a penes es toquen. El món de la teoria pedagògica genera vocabulari propi com *rúbrica*, que ara és el mot estrella, un instrument d'avaluació feixuc i complex. Quan Cèsar va travessar el Rubicó, ja res va tornar a ser igual. L'ensenyament ha travessat el Rubicó (així fem broma els col·legues) i ja res serà igual. Us imagineu valorar qualsevol altre ofici per competències i amb rúbriques, un entrenador de futbol, un formador de futurs bombers, un mestre d'arts marcials, per citar uns exemples? Abans de fer la classe el formador caldrà que redacti una programació per establir ben clarament els continguts que el professional farà arribar a l'alumne, la concreció de cada bloc de competències bàsiques a l'educació. Serà molt important saber quines competències transversals es treballaran a cada classe, si comunicativa, si metodològica, si personal. A continuació introduïrem les competències específiques per conèixer i habitar el món. La metodologia i els recursos didàctics s'han de derivar del plantejament d'aquesta programació anual i dels objectius i competències que es volen treballar... Podria seguir, amable prosèlit, dues-centes pàgines més, però t'estalvio la tortura. Agafa una pilota i ves a fer quatre xuts, agafa una mànega i surt a apagar un foc, ves a fer taijutsu i practica el *Dragon's tail Throw*. Trieu per quin llibre d'un teoritzador

---

142 *Del Currículum a les programacions una oportunitat per a la reflexió pedagògica a l'educació bàsica*. Març de 2009. Direcció General de l'Educació Bàsica i el Batxillerat. Generalitat de Catalunya. Departament d'Educació.

perdríeu el cul: *La meva filosofia*, de Johan Cruyff, o, amb tots els respectes, *Què, quan i com ensenyar les competències bàsiques a secundària. Proposta de desplegament curricular*, de diversos autors¹⁴³. Toca el timbre, torno a entrar a classe. Tanco la porta i retorna la calma.

---

143 *Què, quan i com ensenyar les competències bàsiques a secundària. Proposta de desplegament curricular*, R. Carretero Torres et al., Graó General, 2011.